

İsmet Bozdağ _ Darağacında Bir Başbakan Menderes
DARAĞACINDA BİR BAŞBAKAN
MENDERES... MENDERES...
TRUVA YAYINLARI

Yayın No: 18

Darağacında Bir Başbakan Menderes... Menderes...

Yazarı: **İsmet Bozdağ**

© Truva Yayınları, 2004

Yayın Danışmanı : Abdullah Şahin Yayın Editörü: Burak Fazıl Çabuk Redaksiyon : Selman Kılıç

Bilgisayar Uygulama: Adem Şenel Kapak Tasarımı: Burhan Derdiyok Kapak Film: Ebru Grafik Baskı-Cilt:

Kilim Matbaacılık Ltd. Şii.

1. Baskı Ekim 2004

2. Baskı Kasım 2004

ISBN: 975-6237-17-1

TRUVA YAYINLARI

Hocapaşa Mah. Dervişler Sok.

No.9/4SİFkeci/İSTANBUL

Tel: (0212) 519 71 55-56 Fax: (02)2) 52B 71 12

www.truvayayinlari.com

e-mail: truvayayinlariSirlivayay inlari.com

İSMET BOZDAG

DARAĞACINDA BİR BAŞBAKAN

MENDERES... MENDERES...

İSMET BOZDAG

Araştırmacı-Yazar. Daha çok yakın tarihle ilgili araştırmalarıyla tanınmıştır.

1916 yılında Bursa'da doğdu, ilk ve orta öğrenimini burada tamamladıktan sonra İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, Gazetecilik Enstitüsü'nü bitirdi.

Vatan, Tasvir, Son Posta, Hürriyet, Günaydın, Milliyet, Güneş ve Tercüman gazetelerinde yazılar yazdı.

Eserleri: *Başvekilim Adnan Menderes* (1968), *Celal Bayar'la Beraber*, *Demokrat Parti ve Ötekiler*

(1978), *Kemal Tahii'nin Sohbetleri* (1980), *İşte Japon Modeli* (1985), *Sultan Abdülhamit'in Hatıra*

Defteri (1975), *Sovyet Marksizm'i*, *Çin Marksizm'i ve Türkiye Gerçekleri* (1987), *Osmanlı Devlet ve*

Toplum Yapısı (1990),

İÇİNDEKİLER

BİR AÇIKLAMA	11
UNUTAMADIĞIM	13
DEMOKRAT PARTİ HİKAYESİ	
BÖYLE BAŞLADI	15
Bir Fincan Çaydan Çıkan Demokrasi	17
Durum	18
Dörtlü Takrir Hazırlanıyor	20
Milli Şef Demokrasiden Yana	21
Sınırlı Özgürlük.....	23
Teklifler	24
Dört İnkılapçı'nın Hikâyesi	26
Fuat Köprülü	27
İki Aşk Arasında Bir Genç Kız	27
Köprülü'nün Mizacı ve Politika	29
Celal Bayar.....	29
İnönü-Bayar İlişkileri	30
Bayar İsteseydi	31
Bayanın Görev Anlayışı	32
Adnan Menderes.....	33
Toplum Yapısı Bakımından	35

Rejim Bakımından.....	37
Başarılı Bir "Durum" Raporu . . '	38
DP Programı	40
Milli Şef İstibdadı	41
Bunu İsmet Paşa'ya Sorun!	44
6	
İnönü Bizim de Cumhurbaşkanı	45
Paşa'ya Söyleyebilir miyim?	47
Paşa'ın Pek Niyeti Yok	48
"Bilgi Arzetmek İstiyorum"	50
Paşa Beni Şaşırttı	52
Menderes Durum Kurtarıyor	54
Beni "Milli Şef" Gibi Görüyorlar	57
"Benim Asıl Kaygım"	58
Halkın İtibarı İçin	60
İsmet Paşa Başkadır	61
Celal Bayana Göre.....	62
12 Temmuz Beyannamesi Hayırlı Olmuştur ...	63
"Şükranla Karşılama"	65
"Söylemek Vazifemdir".....	67
"Bu Bir Mizaç Farkı".....	69
İki Taraf Çalışıyor	72
"Olumsuz Havayı Beklemek"	74
Peker, Çalınmış, Susmuş Yere Bakıyor.....	75
İstedığımız Olacak.....	76
Son Raund	77
Kıyamet Koptu.....	79
Tehlike Büyük.....	81
Tartışma Yayılıyor	82
Samimiyet Konusu.....	84
Tartışma Politik Değil Psikolojik.....	86
12 TEMMUZ BEYANNAMESİ	89
BAŞLAYAN YENİ DÖNEM.....	95
"Devri Sabık Yaratmamak "	96
Allahaismarladık Dedim Ya!	98
Finiş Süreci.....	99
Maraşal Çakmak Öldü.....	100
İktidarda Dört Kurucu.....	102
Farklı Düşünen Bir Kurucu.....	102
"Radyoyu Camiye Çevirdiniz".....	105
Menderes İstifada Direniyor.....	107
Demokraside Yalnız Bir Adam!.....	108
Lâiklik Konusu ve Demokrat Parti	109
İzlenen Politika Değişiyor.....	111
Menderes Açısından İslâmiyet ve Türkiye.....	113
Menderes Kendi Çaprazında.....	114
İmam-ı Hanefi'nin Kabri Önünde.....	116
MENDERES'İN İSTİFALAR DİZİSİ TARİH KİMSENİN	
TASARRUFUNDA DEĞİLDİR.....	125
Bayar Cumhurbaşkanı.....	127
Menderes Başbakan.....	128
Menderes Parti Lideri	129
Bir Garip Bakan	130
Beraber Gideriz	131
Çöpsüz Üzüm	133
Bayar'm Görüşmeleri.....	134
Kore Savaşı	135

Radyo Camiye Döndü	136
Preşip Anlaşmazlığı	137
Masuniyetsiz Politikacılar	138
Envanter İsteniyor.....	139
İktidar Yolunu Açın Karar	140
Devri Sabık Yaratmamak	141
8	
"Gaip" Ateş Gibi	142
Bahar Havası	143
Onlar Yok Diyorlar	144
Fikrinize Katılmakta Mazurum.....	145
Bayar Ne Diyor	146
İnönü Ne Diyor	146
Tarih Ne Diyecek.....	149
Grup Darbesi	150
Menderes O Menderes, Grup Değil.....	151
Menderes'e Güvenoyu	152
"Elim Mahkum"	153
"İstifamı Takdime Gelmişim"	154
Menderes Meydan Okuyor.....	155
Dokuz Subay Olayı	156
Menderes'in Duraksaması.....	157
Olayların Görünmeyen Yüzü	158
Bayar Titiz, Menderes Gevşek.....	159
"Gerekirse Çekilirim"	160
Buhran İstifaları.....	161
Olaylar, Olaylar, Olaylar	162
"Ordu Rahatsız".....	163
"Görüşmemiz Bitmiştir"	164
Sorgu Ve Görev	165
TÜRKİYE ÜZERİNDE SOVYET EMELLERİ ..	167
Birinci Dönem	167
Suriye'nin BM'ye Şikayeti.....	168
Demeç Değil, Savaş Bildirisi	170
Sovyetlerin Barış Taarruzu!	171
İşin Aslı.....	171
Mısır'da İhtilal	172
Suudi Arabistan'dan İlk Adım	173
Sovyetle/İN Sıkıntısı Neydi?	174
Aradaki Buzlar Eritilmeliydi	175
300 Milyon Dolar'a Dostluk	176
Vatan Partisi ve Bir Suikast.....	176
Türkiye'nin Nefis Müdafaası	178
Barış Saldırıları Sürüyor	179
Irak'ta Sürpriz İhtilâl.....	181
İç Politikada Sertleşme.....	182
İnönü Sahnede.....	183
İlk Hedefler Beyannamesi.....	184
Vee... 27 Mayıs İhtilâli Oluyor.....	186
Sonun Başı	186
Menderes'in Moskova Ziyareti.....	187
Rusya'dan Sert Nota	189
Muhalefette Patlama	193
KADERİNİN BAHTSIZ MİMARI	
ADNAN MENDERES	197
Kader Saati.....	198
Misyonu Olan Bir Başbakan.....	200
Yer Yerinden Oynadı.....	202

İktidar Muhalefet Kucaklaşması.....	204
Savaş Başlıyor.....	206
BİR TRAJEDİ SEMBOLÜ:	
BERİN MENDERES	213
"Seni Boşayacağım"	214
"Politika mı, Tövbe"	215
Politikaya Girmemek!	216
10	
Evlenme Konusu	217
Menderes Öksüz	218
Aydınlı Çiftçi	219
Politika Politika	222
Bir Hatıra!.....	223
Mütevazı Bir Hayat.....	224
"Eve Uyumak İçin Gidiyorum"	226
Evin Önünde Kuyruk	227
Ara Sıra Münakaşa	228
Türkiye Çalkalanıyor	231
Köşk'e Taşındılar	233
Berin Hanım'ın Şikayetleri	235
Menderes Sinirlendi	237
Ben ve Milletim	238
Zıtların Birliği.....	240
Millet Dört Yılda Bir Konuşur.....	243
Cımbızın Parası.....	245
İlk Defa Çok Öfkelendi	247
Yassıda Mektupları.....	249
Sevgiyi Kıskanıyorlardı	251
Tompsonlu Subaylar	256
Yassıda	257
İntihar Teşebbüsü	258
Berin Hanım'ın Çırpınışı Fayda Etmedi	259
En Uzun Gün	260
Berin Hanım inönü'ye Gidiyor.....	261
DEMOKRAT PARTİ'DE HAŞİM	
İŞCAN SKANDALI	263
BİRAÇIKLAMA	

Bu kitap, Adnan Menderes ve Demokrat Parti hakkında yazdıklarımın içinden yapılmış bir derlemedir. Elbette bu konu üzerinde yazdıklarım, bundan ibaret değil... Bir seçim yaptım: Demokrat Partinin, Celal Bayar'ın, Adnan Menderes'in karakteristiklerini bir araya getirmeye çalıştım.

Burada okuyacağınız olayların bir bölümü, bilinen şeyler... Ancak, bilinenin "arkası" da var!. İşte o "arkasını" bu kitapta yakalayacaksınız!

Demokrat Parti ve Adnan Menderes'in dış politika kesiti... Amerika ile ve Sovyetler Birliği ile ilişkileri. "Bağdat Paktının kuruluşuna sebep olan etkenlerle, yıkılması için yapılan Sovyet çalışmalarının bilinmeyen aşamaları...

İki Demokrat Parti kurucusu Celal Bayar ile Adnan Menderes'in iktidar ve muhalefet ilişkileri... 10 yıllık Demokrat Parti İktidarı zarfında Menderes'in bilinmeyen 11 istifası, sebepleri ve sonuçları bu kitapta önünüze serilecektir.

Zaman elverirse Demokrat Parti ve iktidarının Türk tarihi içindeki yerini belirleyen bir çalışma yapmak ve demokrasimizin geleneksel temellerini belirlemek muradımdır! Sevgiler ve saygılarla...

İsmet Bozdağ

UNUTAMADIĞIM

Adnan Menderes, Türk demokrasi tarihine atılmış altın bir imzadır. Demokrat Parti'nin Bursa kurucusu olarak yakın ve sıcak münasebetlerimiz olmuştur. Muhalefette ve iktidarda fikirlerini ve sofrasını paylaşmıştır. Rakiplerimle birlikteyken bir gezi sırasında yüksek sesle adımı ünleyip beni aramasını sonra koluma girip: "Gel seninle fısır fısır konuşalım da şeytan çatlatalım." Demesini unutamayacağım!..

Parti başkanımı, kurucu arkadaşımı, şakalaşabildiğim dostumdu; fikirlerini büyük ölçüde paylaştığım siyaset adamı idi. Kalles hesaplarla ipe çekildiği zaman, çığlık çığlık ağladım, sövdüm saydım! Her ölüm yıldönümünde bir şiir yazdım ona! İlkini kitabıma da aldım. Onu asanlara en büyük ceza, kabrini ziyaret eden milyonlar ve makberesine devlet töreni ile götürülmesi!..

Bu kitapta ne mi var?..

Sadece MENDERES, Adnan MENDERES!..

İsmet Bozdağ

DEMOKRAT PARTİ HİKÂYESİ BÖYLE BAŞLADI

1945 yılının güzel bir nisan akşamı idi. Yemekten sonra Aydın Milletvekili Adnan Menderes, akrabası olan eski Dışişleri Bakanı Tefik Rüştü Aras'ın evine gelmişti. Aras'ın evinde genellikle Perşembeleri bazı milletvekilleri, eski ve yeni politikacılar toplanırlar, sohbet ederlerdi. Adnan Menderes; salonda Tefik Rüştü Aras'ı, Profesör Fuat Köprülü ve Eskişehir Milletvekili Emin Sazak'la baş başa buldu. Aras konuşuyor, onlar dinliyorlardı:

- Toparlanmanın tam sırasındır beyler..-. San Fransisco'da, Cemiyeti Akvam'ın yerine konacak bir "Birleşmiş Milletler Anayasası" hazırlanıyor. Ben Cemiyeti Akvam'da çok bulundum, kıymetini iyi bilirim. Atatürk de çok değer verirdi. Demokrasi cephesi zaferi kazanmıştır. Kurulacak yeni dünya demokrasi dünyasıdır. Eğer biz hâlâ Millî Şeflik'le avunur gidersek bizi bu teşkilata almazlar. Bir an önce teşebbüsü ele geçirmeli ve partiyi uyarıp İsmet Paşa'nın çiftliği olmaktan kurtarmalıdır. Bunu siz yapacaksınız Fuat Beyefendi, siz yapacaksınız Emin Beyefendi. Sizin gibi memleket sever, uyanık görüşlü insanlar yapacak...

16 • İSMET BOZDAĞ

Emin Sazak, kurnazca dinliyor, susuyor; Fuat Köprülü başını sallayarak Aras'a hak verdiğini anlatıyordu. Kapıdan giren Adnan Menderes'in sesi duyuldu:

- Baskın basanıdır, demişler. Suçüstü yakalandınız! Ya biz İsmet Paşa'nın çiftliğinde ırgatlık etmiyor muyuz?.. Bize vazife yok mu?

Tefik Rüştü Aras, bir yandan Menderes'i karşılıyor, bir yandan konuşuyordu:

- Elbette var!.. Tam zamanında geldin. Otur, bak şu San Fransisco işini görüşüyoruz...

Adnan Menderes, Fuat Köprülü'nün tek başına oturduğu kanepeye yerleşti. "HOCA" diye hitap ettiği. Bilgisine saygı duyduğu Köprülü'yü seviyor ve bir süredir onunla sıkı fıkı arkadaşlık ediyordu... Fakat kendisi gibi bir çiftlik ağası olan Emin Sazak'la arası pek iyi değildi. Emin Sazak'ın Başbakan Şükrü Saraçoğlu ile yakın dostluğu, Anadolu Kulübü'nde ortaya bir laf atıp insanları konuşturduktan sonra, bunları "Yukarıya" duyurduğu sanılması, ona olan güvenini sarsıyordu.

Emin Sazak cebinden bir Gelincik paketi çıkarıp sigarasını yaktıktan sonra:

- Doğru söylüyorsun arkadaş, dedi. Biz işte geldik, gidiyoruz. Bu gençler yapacak bu işleri, Adnan Bey'in kendisine de söyledim ya, Meclis Komisyonu'nda Toprak Kanunu görüşülürken öyle yaman konuştu ki, Vekiller diplerinin üstüne otura kaldılar. Mebus böyle olacak... Biz çıkıp kem küm ediyoruz. Böyle konuşmaya başlayan Emin Sazak, giderek bir yandan Adnan Menderes'i övdü, bir yandan Fuat Köprülü'yü

17- MENDERES... MENDERES,..

okşadı, bir yandan da Tefik Rüştü Aras'ı eski arkadaşlığa sığınarak yarı şaka yarı ciddi göklere çıkardıktan sonra sustu. Susmadan önce de "Ne yaparsak, elimizi çabuk tutalım. Grubu uyaralım, herkes olup biteni öğrensin" demeyi unutmadı.

Böyle başlayan sohbet, gece yarısından sonraya dek sürdü. Hiçbir karara varılamamıştı; çünkü kimse işin nereden tutulması gerektiğini ya düşünmüyor, ya da güvenip ortaya atamıyordu.

Dağıldılar...

Emin Sazak araba ile evine gitmiş ve giderken arkadaşlarını evlerine bırakmayı teklif etmişti. Fakat Menderes'le Köprülü, yürümeyi sevdiklerini söyleyerek ayrıldılar. Yenişehir asfaltında birlikte yürürken İkisi de konuşmuyordu. Asfaltta yalnız ayaklarının yumuşak ve Köprülü'nün bastonunun sert sesi vardı. Köprülü evinin önüne gelince, Menderes'e elini uzattı:

- Yarın Bana uğra da sabah çayını birlikte içelim, dedi.

BİR FİNCAN ÇAYDAN ÇIKAN DEMOKRASİ

Ertesi sabah iki politikacı yine baş başa idiler. Adnan Menderes, hemen hemen bütün geceyi uykusuz geçirmişti. Uzun saatler kendi politika hayatıyla, memleketin tarih içinde gelişen politik hayatını düşünmüş, İsmet Paşa'nın "Millî Şef" olarak gücünü hesaplamış, uyarıyı yanlış benimsemesi halinde, hem memleket hem de şahsı bakımından ne çeşit sonuçlar doğabileceğini tasarlamıştı. Söze Fuat Köprülü başladı:

18 • İSMET BOZDAĞ

- Aras'ın hakkı var. Onun istediği başka ama, dedikleri yerinde. Bir hareket yapmak lazım. Aras'm gevelediği sosyalizm, mosyalizmle bu işler yürümez. Ama koskoca dünyanın ortasında Milli Şeflik düzeniyle de işin içinden çıkamayız. Demokrasiye doğru yönelmeliyiz. Ama nasıl?... İsmet Paşa kurnaz adamdır. Milli Şefliğin bundan öte sökmeyeceğini anlar. Nitekim anlamış ki, bir süredir ona buna çatan Hikmet Bayur'a hiç ilişmiyor. Eskiden ağzını mı açtırırdı yoksa. Bunlar iyi belirtiler; ama, bize güveni yoktur ve biz bir hareket yaparsak, tekliflerimizde ard düşünce aramaya kalkar.

Menderes kararlı bir sesle konuştu:

- Ararsa ne olur?...

- Ararsa, bizi tedirgin eder. Ortalık karışır.

- Hoca, korkacak mıyız bundan? Canı ne isterse onu düşünsün! Biz memleketin hayrına olacak bir işin içinde değil miyiz?.. Daha olmadı, başına çalsın mebusluğu... Seninle çeker gider çiftlikte pamuk ekeriz.

-Demek öyle... Kararlısın!... Pekala... Böyle başladı Demokrat Parti'yi kuran fikir. Bir gece yarısı suskunluğu ve bir sabah çayı konuşmasıyla!..

DURUM

O yıllarda Halk Partisi içinde bir hareket yapmayı düşünenler, yalnız Adnan Menderes'le Fuat Köprülü değildi. Meclisteki tenkitleriyle epeydir kendisini basına ve kamuoyuna duyurmuş Hikmet Bayur başta olmak üzere, Celal Bayar, Recep Peker, Refik Şevket İnce, Refik Koraltan, Emin Sa-19« MENDERES... MENDERES...

zak da vardı. Nitekim bunlar daha sonra bir bütçe oylamasında birleşecekler ve Milli Şefin hükümetine güvensizlik oyu da vereceklerdi. Fakat henüz aralarında bir devre kurulmuş değildi. Her birinin kendine göre bir muhalefet yapma hesabı vardı.

Tevfik Rüştü Aras'ın Perşembe sohbetlerine katılan Refik Koraltan, kısa bîr zaman sonra Menderes ve Köprülü devresine girdi. O da 2. Dünya Savaşı ertesi memleket için, bazı şeyler yapılması gerektiğine inanıyordu. Gruba bir takrir vererek işe başlamayı Menderes ve Köprülü'ye o önerdi. Fakat Menderes, isim yapmış bir politikacıyı da aralarına almak gerektiği fikrinde idi ve Celal Bayar üstünde duruyordu. Menderes'e göre Bayar, İsmet Paşa'dan sonra parti grubunda ve kamuoyunda taraftar toplayabilecek bir bayraktı. Onun da esprisi muhalefette idi. Açıkta, sert bir muhalefet yapmamakla birlikte, "Varlık Vergisi" sırasında ve devletin savaşa sürüklenmesine yaklaşıldığı günlerde grupta sesini yükseltmiş, uyarıcı konuşmalar yapmış, şimşekleri üstüne çekmekten korkmamıştı. Bu fikrini Fuat Köprülü'ye açtı. Köprülü, fikre muhalif değildi; fakat Bayar'a bir lüzum görmüyordu. Kendi başlarına da bir takrir verebilirler ve partiyi uyarabilir-lerdi.

İşte bu günlerin birinde, 1945 nisanının ortalarına doğru Yenişehir'deki Kutlu Restorantı'nda Öğle yemeği yiyorlardı. İçeriye Bayar girdi. Hemen ayağa kalktılar ve Bayar'ı masalarına çağırdılar. Oturdu. Yemekte önemli bir şey konuşulmadı. Yemekten sonra Kutlu'nun hemen karşı köşesinde Özen Pastanesi'ne geçtiler ve kahvelerini yudumlarken, Bayar'a yavaş yavaş fikirlerini açıkladılar. Özellikle Menderes konu-

20 • İSMET BOZDAĞ

şuyordu. Samimi ve heyecanlı idi. Bayar, kendine has devlet adamı soğuk kanlılığı ile dinliyor, bazen sorular soruyor ve düşünüyordu. Bayar sonunda "Prensipte uyuştuklarını, aynı fikirleri paylaştığını" söyledi. Fakat bir kere daha toplanıp enine boyuna konuşulması kararlaştırıldı.

DÖRTLÜ TAKRİR HAZIRLANIYOR

Menderes'in istediği olmuştu. Bayar'ı devreye sokmuşlardı. Bir ay kadar sonra Tevfik Rüştü Aras'ın evinde yeni bir buluşma oldu. Gelenlerin İçinde Cemal Tunca da vardı. Cemal Tunca, parti içinden başlamak, memleket ölçüsünde genişletmek şartıyla acele demokrasiye gidilmesinin ateşli savunucusuydu, Bayar, bir uyarma takriri hazırlanmasını benimsedi. Ancak Bayar, takririn geniş tutulmasını ve parti içinde ne çeşit devrimlerin yapılması gerektiğinin bütün açıklığı ile ortaya konmasını istiyordu. Buna karşılık Menderes ve Köprülü, önce prensip fikri benimsetmeyi ve bunu kabul ettirdikten sonra ayrıntıların ortaya atılmasını uygun görüyorlardı. Bayar sordu:

- Siz prensibin kabul edileceğini umuyor musunuz?..

- Neden edilmesin?..

- Ben ummuyorum. Bu sebeple de hiç değilse fikirlerimizin gerek basın ve gerekse Parlamento'da ayrıntılı olarak öğrenilmesinin bir eğitim olacağını düşünüyorum. Bugünkü Halk Partisi'nin bu fikirleri kabul etmesi, eşyanın tabiatına aykırıdır. Hele bu takrirden bizim imzalarımız varsa...

Refik Koraltan yüksek sesle saymaya başladı.

21 • MENDERES... MENDERES...

- REFİK KONYA... GALİP HOCA BAYAR... ORDİNARYÜS PROFESÖR FUAT KÖPRÜLÜ... İNKILAPÇI PARLAMENTER ADNAN MENDERES-.Bu imzalar parle-manto-nun şerefidir.

Bayar, gülümseyerek arkadaşlarının yüzlerine baktı:

- Fikirlerinize katılıyorum. Takriri imzalayacağım... Fakat beni dinlerseniz, vakit çok erken. Olayların gelişmesini bekleylim. Maksadımız Halk Partisi'ni parçalamak değil, memlekete hizmet etmektir. Çevreyi, fikirlerimize hazırlayalım...

Bayar, düşüncelerinde haklı idi. Fakat arkadaşları acele ediyorlar, teşebbüslerinin yaratacağı ortamı kaçırmak istemiyorlardı. Bayar'ın fikrine katılır göründüler. Fakat içlerinden de bu davranışı hem garip karşıladılar, hem biraz kuşkulandılar. Tarih, 18 Mayıs 1945 idi.

MİLLÎ ŞEF DEMOKRASİDEN YANA

19 Mayıs'ta beklenmedik bir şey oldu. Cumhurbaşkanı, Milli Şef, Halk Partisi'nin değişmez Genel Başkanı İsmet İnönü; Gençlik Bayramı sebebiyle bir konuşma yaptı ve "Demokratik düzene geçme gereğini" açıkladı. Bayar'ın arkadaşları fırsat kaçırmışçasına üzüldüler ve hemen Bayar'ı bulup ona fikirlerinin ne ölçüde isabetli olduğunun meydana çıktığını hatırlattılar. Bayar yine kendilerine sabırlı olmalarını önerdi. Olaylar hızla geliyordu.

22 • İSMET BOZDAÖ

Gerçekten de hızlı gelişti. 29 mayısta Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nun 7 aylık bütçesine 7 milletvekili güvensizlik oyu verdi. Oy verenler: Hikmet Bayur, Recep Peker, Celal Bayar, Refik Koraltan, Adnan Menderes, Fuat Köprülü, Emin Sazak'tı. 30 mayısta CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esenal istifa etti. 31 Mayıs'ta İktisat Vekili ile Ticaret Vekili kabineden çekildi, 1 Haziran'da Toprak Kanunu; mecliste Recep Peker, Adnan Menderes, Emin Sazak ve Hikmet Bayur tarafından şiddetle tenkid edildi. O kadar ki, Meclis Başkan Vekili Mazhar Germen, yerini Meclis Başkanı Abdülhalik Renda'ya terk etmeye mecbur kaldı. 12 haziranda Bayar, Menderes, Köprülü ve Koraltan'ın imzalarını taşıyan dörtlü takrir, Halk Partisi Meclis Grubu'na verildi.

C.H.P. Meclis Grubu Yüksek Başkanlığına;

"Daha ilk kuruluşundan beri Türkiye Cumhuriyeti'nin ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin en esaslı umdesini teşkil eden demokrasi prensiplerine inanmış ve Türk Milleti'nin ancak, bu prensiplerin tamamının tatbiki sayesinde refah ve saadete kavuşacağı kanaatine bağlanmış olan vatandaşların, bütün memlekette ve bilhassa partimiz mensupları arasında en büyük ekseriyeti teşkil ettikleri şüphesizdir. İşte bu kanaatlerdir ki; milletçe özlenen bu amacın gerçekleşmesi için lüzumlu gördüğümüz tedbirleri partimizin meclis grubuna arz ve teklif etmeyi borç tanidik.

"Atatürk'ün ölmez dehasına bağlı olan mukaddes Kurtuluş Savaşımız'dan doğan Türkiye Cumhuriyeti, ilk Teşkilâtı Esasiye Kanunu ile dünyanın belki en Demokratik Anayasa'sını meydana getirmiş ve bu sayede, gerek ferdi hürriyetleri ve gerek milli murakabeyi en geniş surette sağlamak imkânlarını vermişti.

23 • MENDERES-. MENDERES-..

SINIRLI ÖZGÜRLÜK

Memleketi, ortaçağdan kalma birtakım zararlı müesseselerden koruyabilmek ve irticayı kırmak maksadıyla 1925'ten sonraki yıllarda siyasi hürriyetlerin bazı tazyiklere uğratıldığını biliyoruz, lâkin Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Teşkilâtı Esasiye Kanunu'nun demokratik ruhuna daima sadık kalmış ve Cumhuriyetin büyük kurucusu Atatürk bunu tamamıyla demokratik bir şekle ulaştırmak idealinden ölünceye kadar ayrılmamıştı. Burada izahına lüzum görmediğimiz türlü sebeplerden dolayı, muvaffakiyetsizlikle neticelenen Serbest Fırka tecrübesi bu maksatla yapılmış bir hareketti. Bu talihsiz tecrübenin uyandırdığı büyük tepkileri neticesine de siyasi hürriyetlerin yeni bir takım tahditlere uğratıldığı inkâr edilemez. Bununla beraber Cumhuriyet İdaresi'nin her şeye rağmen demokratik tekâmül yolunda ilerlemek istediğini gösteren teşebbüsler de vardır. Büyük Millet Meclisi seçimlerinde müstakil mebuslara gittikçe daha artacak nispette yer ayrılması tecrübesini buna bir delil olarak zikredebiliriz.

İkinci Dünya Savaşı'nın belirmeye başlaması ve harp tehlikesinin memleketimizi daima bir tehdit altında bulundurması, pek tabii olarak, siyasi hürriyetleri bir kat daha tahdide sebep olmuş ve bu suretle Teşkilâtı Esasiye Kanunu'nun demokratik ruhundan biraz daha uzaklaştırılmıştır. Gerçi, Cumhuriyet Halk Partisi'nin içinde ayrıca bir "Müstakil Grup" teşkili, milli murakabe işinin daha esaslı bir şekilde sağlanması ve tek parti usulünden doğan zararların karşılanması yolunda bir tecrübe olmakla beraber, kuruluşundaki gayri tabiiik dolayısıyla bundan da müspet bir netice alınmadığını görüyoruz.

24 - İSMET BOZDAĞ

Bütün dünyada hürriyet ve demokrasi cereyanlarının tam muvaffakiyet kazandığı, demokratik hürriyetlere tam riayet prensibinin milletlerarası teminata bağlanmak üzere bulunduğu şu günlerde, memleketimizde de -Cumhurbaşkanından en küçüğüne kadar- bütün milletin aynı demokratik ülküleri taşıdığından şüphe edilemez.

Uzun asırlardan beri müstakil bir devlet olarak yaşayan Türkiye'de, hatta okuyup yazma bilmeyen vatandaşların bile siyasi hürriyetlerini şuurla kullanacak bir seviyede buldukları inkâr edilemez bir

hakikattir. Okuyup yazma bilmeyen köylüler arasında bile dünyanın en değerli idare ve siyaset adamlarını yetiştirmiş bulunan milletimizin, bilhassa Cumhuriyet İdaresi kuruluşundan beri yapılan büyük hamleler neticesinde, bundan yirmi yıl evveline nisbetle, çok yüksek seviyeye erişmiş bulunduğu, övünülecek bir gerçektir.

İşte bir taraftan, iç hayatımızdaki bu mesut tekâmülün yarattığı siyasi olgunluk, diğer taraftan, bugünkü medeniyet dünyasının umumi şartları, daha ilk Teşkilâtı Esasiye kanunumuzda hakim olan demokratik ruhu, bugünkü siyasi hayat ve teşkilatımızda kuvvetle tecelli ettirmek zamanı geldiği kanaatine bizi sevk etmiş bulunuyor. Bunun, bir an önce gerçekleşmesi yönündeki düşüncelerinizi şöyle hülâsa edebiliriz:

TEKLİFLER

1) *Milli Hakimiyetin en tabii neticesi ve aynı zamanda dayanağı olan Meclis murakabesini. Anayasamızın yalnız şekline değil, ruhuna da tamamıyla uygun olarak tecellisini sağlayacak tedbirlerin aranması.*

25 • MENDERES... MENDERES...

2) *Yurttaşların siyasi hak ve hürriyetlerini, daha ilk Teşkilâtı Esasiye Kanunumuz'un gerektirdiği şekilde kullanabilmeleri imkanları sağlanması...*

3) *Bütün parti çalışmalarının, yukarıki esaslara tamamıyla uygun bir şekilde yeniden tanzimi... Muhterem Milletvekilleri, Arkadaşlarımızın yüksek tasviplerine sunduğumuz bu teklifimizle, daha ilk kuruluşundan beri, milli hakimiyet gayesine erişmeyi, onu geliştirmeyi hedef tutan Cumhuriyet Halk Partisinin ve bütün Türk Milletinin yüksek arzularına tercüman olduğumuza, Atatürk'ün idealine sadık kaldığımızı inanmış bulunuyoruz.*

Cumhurbaşkanımızın 19 Mayıs 1945 tarihli nutuklarında: "Siyaset ve fikir hayatımızda demokrasi prensiplerinin daha geniş bir ölçüde hüküm süreceği" hakkındaki ifadeleri, bu teklifimizin vakitsiz ve yersiz olmadığı hakkındaki inancımızı büsbütün kuvvetlendirmiştir.

Milletimizin bütün kudret ve iradesini temsil eden Büyük Millet Meclisi Parti Grubu arkadaşlarımızın, Türkiye Cumhuriyeti'ne ve Türk Milleti'ne dünya demokrasileri arasında şerefli bir mevki sağlayacak olan bu teklifi, kendi öz düşüncelerinin bir ifadesi gibi telakki edeceklerinden asla şüphe etmediğimizi bir defa daha tekrar eder ve takririmizin açık oturumda müzakeresini saygılarımızla rica ederiz.

İzmir:

Kars:

İçel:

Aydın:

Celal Bayar Fuat Köprülü Refik Koraltan Adnan Menderes

I

26 • İSMET BOZDAĞ

İşte bu takririn reddi, "Demokrat Parti"nin kuruluş gerekçesidir. Şimdi demokratik bir ülke kurmakta bu ölçüde samimi ve fikirde anlaşmış dört İnsanı buraya iten etkenleri ve hayatlarını kısaca gözden geçirelim ve bu FİKİR MADALYALARININ tersini çevirip görelim.

DÖRT İNKILAPÇININ HİKÂYESİ

Buraya kadar anlattıklarımızdan açıkça görülüyor ki, Dörtlü Takrir'e imza koyan 4 milletvekili, yeni bir parti kurmak hevesinde değildi. Niyetleri, Halk Partisi içinde bir hareketin başına geçmek, yönetici kadroyu uyarmak ve böylece kendilerinin fikir ve politika kişiliklerini tescil ettirmektir. Bunu yaparken yalnız Milletvekilliği görevlerini yerine getirmiyorlar, bu görevin üstünde bir göreve de ehliyetli olduklarını ispatlıyorlar. Bayar Başvekil, Fuat Köprülü Milli Eğitim Bakanı, Menderes Tarım Bakanı, Koraltan yönetici kadronun sözü geçen bir adamı olsaydı acaba böyle bir takrire imza koymak ihtiyacını duyacaklar mıydı?

Bu yazılarımız size apaçık gösterecektir ki, devleti yöneten, kimseler pekçok şeyin hesabını yapmak zorundadırlar. Bizde bazı partilerin ciddi fikirler üzerinde kurulduğu doğrudur; fakat kurucuların ve sonradan katılanların hepsinin sadece bir fikir idealizmi ve memleketseverlik heyecanı ile bu işe koyulduklarını söylemek çok güçtür!

Şimdi, Demokrat Parti'nin kurulmasına yol açan "Dörtlü Takrir"e imza koyanların muhtemel psikolojik tandanslarını, bildiğimiz bazı gerçeklerin ışığı altında inceleyelim.

27* MENDERES... MENDERES...

FUAT KÖPRÜLÜ

Bir Ordinaryüs Profesörümüzdür. Çalıştığı alanda gerçek bir otoritedir. Birinci Dünya Savaşı günlerinde Ziya Gökalp'ın uyarmalarıyla yaptığı tarih ve edebiyat araştırmaları bile, bu güne kadar bir taşı düşmeden sağlam kalmıştır. Yaptığı araştırmalarla yalnız Türk Tarih ve Edebiyatına değil, dünya kültürüne de katkılarda bulunmuştur. Son 20 yıllarını politikaya değil de bilime verseydi; Türkiye, hatta

dünya kendisinden daha çok yararlanacaktı. Gerçek sebebi kesin olarak bilinmemekle beraber, onun politikaya kayışını bir aşk hikâyesine bağlarlar.

Fuat Köprülü'nün, o yıllarda güzelliği dillere destan, zeki, herkes tarafından beğenilip yüceltilen bir kız öğrencisi varmış! Bu kız öğrencisini beğenir, hatta severmiş Köprülü... Fakat bu duygusunu Öğretim yıllarında açığa vurmamış. Sevgisini ve beğenisini gömmüş yüreğine, kızın üniversiteyi bitirmesini beklemiş.

İKİ AŞK ARASINDA BİR GENÇ KIZ

Yine o yıllarda üniversite öğrencisi olan Hasan Ali Yücel de o kızı sevmiş. Fakat onun -Hocası Köprülü gibi- bir sakıncası olmadığı için, açılmış kıza. Şiirler yazmış, şarkılar bestelemiş, dil dökmüş ve bir ilinti kurmuş kızla. Hasan Ali Yücel'in Suzinak makamından bestelediği ve radyolarda itibarla icra edilen "Sen bezmimize geldiğin akşam neler olmaz?" şarkısını onun için yapmış. Hasan Ali Yücel'le kızın arasındaki bu ilişkiyi bilenler evleneceklerini düşünmeye başlamışlar.

28 • İSMET BOZDAĞ

Bu sırada kız, üniversiteyi bitirmiş; bitirince, Fuat Köprülü için hocalık sakıncası kalkmış orta yerden... Yüreğini açmış. Kız, ne düşünmüşse düşünmüş, sonunda Hasan Ali Yücel'le evleneceğine Fuat Köprülü ile evlenmiş.

Hikâye burada bitiyor. Fakat yarış bitmiyor ki...

Köprülü, milletvekili olmuş... Bakanlık bekliyor ama, kendisine kimsenin bunu yakıştırdığı yok! Bilim alanında otorite olmaktan gelen ve biraz da mizacının eğilimini yansıtan ulu orta konuşması, çevresine önem vermemesi ve Meclisin "Merdivenaltı" kulisine itibar etmemesi, onu Parlamen-to'da "Yalnız adam" haline getirdi. Ama, bundan da pek yakındığı yoktu.

Bu sırada, eski öğrencisi Hasan Ali Yücel milletvekili oldu. Kısa bir zaman da tatlı dili, insanları hoş tutması ile kendisine bir çevre yapmayı başardı. Milli Eğitim Bakanlığı'nın önemli bir kademesinden meclise girdiği için, konusunun yetkilileri arasında sayılıyordu. Tatlı, davudi, dokunaklı bir sesi vardı ve toplantılarda arkadaşlarına şarkılar söylüyor, meclislerin aranılan kişisi olmasını biliyordu. Hele Milli Şefin annesine okuduğu mevlitlerin güzelliği üstündeki dedikodu, almış yürümüştü. Bir gün beklenmedik bir zamanda Milli Eğitim Bakanı oluverdi.

Aşk yarışını Fuat Köprülü kazanmıştı ama, politika yarışında Hasan Ali Yücel baştaydı. Köprülü, kendisinin bulunduğu bir mecliste öğrencisinin Milli Eğitim Bakanı olmasını hazmedemedi. Ulu orta konuşarak dikkati çekiyordu. Bu konuşmalar kendisi için menfi puan toplamakta gecikmedi. Buna karşılık Hasan Ali Yücel şirinliği ve hazır cevaplılığı ile her gün biraz daha göze giriyordu.

29

MENDERES... MENDERES...

Fuat Köprülü için sıkıntılı günler başlamıştı. Aşk yarışında kazanmış, fakat politika yarışında kaybetmişti. Öğrencisi, bütün ününü şaklabanlıktan alıyor; o, dünya ölçüsünde bilim aşamaları yapmasından! Öyle iken kendisine bakanlık koltuğunu yakıştıramayan Milli Şefe ve Halk Partisi yöneticilerine elbette öfkeliydi.

KÖPRÜLÜ'NÜN MİZACI VE POLİTİKA

Fakat hemen şunu belirtelim ki, bu psikolojik etkenle Köprülü'nün politika hayatını değerlendirmek yanlış olur. Ancak Köprülü, mizacı ile de demokrasiye pek elverişli değildi.

Nitekim kurucusu olduğu, uzun yıllar Demokrat Parti'yi Genel Başkan adına yönettiği halde, en sonra Demokrat Par-ti'den ayrılmaya ve bu partinin karşısına geçip onunla mücadele etmeye mecbur kalması, demokrasiye kendi hayatında razı olmamasından ileri geliyor. Belki mücerret olarak demokrasiye bir fikir yatkınlığı vardı; fakat mizacı, çoğunluğun kendi fikirlerine karşı olmasına hiç yatkın değildir.

CELAL BAYAR

Dörtlü Takrir'e güç kazandıran imza, elbette ki Atatürk'ün son Başvekili Celal Bayar'ın imzasıdır. Celal Bayar'ın mesleği politikacılıktır. Bursa'da birkaç yıl banka memurluğu yaptıktan sonra "İttihat ve Terakki Cemiyeti"ne girmiş ve

30 • İSMET BOZDAĞ

bundan sonra sürekli olarak politikacılıkta kalmıştır. Çizdiği politika çizgisi gerçekten başarılıdır. Hem Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı'ndaki yenilgisinde yönetici olarak sorumlu olmak hem de izmir'e çıkan Yunan ordusu karşısında silahlı mukavemete girip, Kurtuluş Savaşı'na ilk başlayan ve bunu sonuna kadar sürdürebilen İttihatçı olmak; yalnız Bayar'ın muvaffak olabildiği bir politika ustalığıdır. Bu politika ustalığını, Atatürk'ün yakın arkadaşları olan Tevfik Rüştü Aras, Kılıç Ali, Recep Zührü, Fuat Bulca gibi isimleri, Demokrat Parti'ye almamakla ortaya koymuştur. Oysa bu kimseler, uzun süre Celal Bayar'ı, İsmet Paşa karşısında bir parti kurmaya zorlamışlardı. Fakat, Bayar her birine

Özel muhabbeti olduğu halde, genç bir parti için sakıncalı olacaklarını bildiğinden, bunları Demokrat Parti'den uzak tuttu.

Politik kişiliği böylesine belirmiş bir parlamenterin, Dörtlü Takrir'e imza koymasının önemi vardır. Nitekim, öteki imza sahipleri Adnan Menderes, Fuat Köprülü, Refik Ko-raltan, Halk Partisi'nden çıkarıldıkları halde, Celal Bayar partiden çıkarılmamış ve buna, hiçbir suretle teşebbüs edilmemiştir. Ancak, Demokrat Parti'nin kurulacağı günlere yakın bir dönemde kendisi önce milletvekilliğinden sonra da Halk Partisi'nden İstifa ederek kurulan yeni partinin liderliğine geçmiştir.

İNÖNÜ-BAYAR İLİŞKİLERİ

İsmet Paşa, Atatürk'ün İktisat Vekili ve Başvekili olarak Celal Bayar'ın iktisadi görüşlerine karşıdır. Bunu açıkça soy-

31- MENDERES... MENDERES...

lemiştir. Fakat, Atatürk'ün hastalığı sırasında Başvekil olarak kışkırtmalara, küçük oyunlara itibar etmemesini, Atatürk'ün Ölümünde Devlet Başkanlığı'nın intikalini pürüzsüz sağlamasını, "Memlekete yapılan en büyük hizmetlerinden biri" olarak nitelemiş ve bunu yazı ile de teyit etmiştir. Fakat 1938 yılında meclis huzurunda yaptığı konuşmada Bayar'ın Başbakan seçilişindeki isabeti anlatırken: "Bayar'm kendisinde bu altın yürek ve vazife aşkı oldukça, daima muvaffak olacaktır. Bu yeni vazifesinde büyük muvaffakiyetler kazanacağına kati surette inancım vardır" demesi, Bayar'a devlet çizgisinde ayrı bir önem kazandırır. Böyle bir devlet adamının Dörtlü Takrir'e imza koymasının elbette özel bir değeri vardır.

BAYAR İSTESEYDİ

Peki, Celal Bayar'ı Dörtlü Takri/i imzalamaya iten iç sebepler yok muydu?... Kanaatimizce vardı. Bayar, Atatürk'ün ölümü sırasında elinde bulundurduğu devlet güçlerini İsmet İnönü'nün aleyhinde kullanmak isteseydi, zaten vadesi gelmiş olan yeni seçime gidebilir, İsmet Paşa'ya oy vermeyecek bir Büyük Millet Meclisi hazırlayabilirdi. O zamanki İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü'nün, Cumhurbaşkanı Genel Sekreteri Hasan Rıza Soyak'ın, Kılıç Ali'nin kendisini bu yola sürüklemeye çalıştıkları kuşkusuzdur. Esasen Atatürk de hasta yatağında bu konuya imale edilmişti. Bayar, bu tahriklere kapılmamış ve İnönü'nün cumhurbaşkanlığını normal yoldan sağlamıştır. Öyle olmasına rağmen, İnönü'nün kısa bir süre sonra kendisini başvekillikten uzak-

32 • İSMET BOZDAĞ

laştırması ve soruşturma komisyonu kurması; oğlu Refii Bayar'ı -adi ihbarları mesnet tutarak- çileli günler yaşatması; elbette baba olarak Celal Bayar'ın içinde devasız yaralar açmıştır. Bayar'ın bütün bunlara rağmen İsmet İnönü'ye kırgın olmadığını söylemek elbette İmkansızdır.

Celal Bayar, fikir olarak Liberal Parlamenterizme ne Ölçüde yakın bulunmuş olursa olsun, İnönü'nün kendisine yukarıda belirttiğimiz tutumu olmasaydı kolay kolay Demokrat Parti liderliğini benimsemezdi. Belki Halk Partisi'nin demokratik bir bünyeye dönüşmesi için bazı teşebbüslere girişir, uyarılar yapar; fakat kurucuları arasında bulunduğu Halk Partisi'nden istifa ederek onun karşısında ayrı bir siyasi teşekkül olarak mücadele etmeye razı olmazdı. Nitekim "Başvekilim Adnan Menderes" adlı kitabında şunları söylüyor: "Demokrat Parti programının çalışmaları bittiği güne kadar Halk Partisi'nden istifa etmemiştim. Bu iş bana sevimsiz ve zor geliyordu. Fakat yapacak başka bir iş kalmamıştır. Program çalışmalarını bitirdiğimiz gün, oturup Halk Partisi'nin manevi şahsiyetine duyduğum hürmet duygularımı belirttim ve aralarından ayrıldığımı yazdım. Bu esasen, Halk Partisi tarafından beklenmekte olan bir şeydi. Hatta biraz gecikmiş sayılabilirdi..."

BAYAR'IN GÖREV ANLAYIŞI

Görülüyor ki Bayar, sonuna kadar Halk Partisi'nden kopmayı geciktirmiştir. Bunun sebebi açıktır, kurucuları arasında bulunduğu bir partiyi bu iş "olmuyor" diye ortada bı-

33 • MENDERES... MENDERES...

rakmak, mizacına ters düşmektedir. Fakat Parti'nin başında olan İnönü, Bayar'ı Parti'den uzaklaştırmaya adeta zorlamıştır.

Bu belgeler ve tarihi gerçekler karşısında duraklamasına rağmen; Halk Partisi'ne karşı Demokrat Parti'yi kurup, Halk Partisi ile mücadele etmeğe hevesli ve istekli değildi. İsmet İnönü'nün 1938'den bu yana izlediği politika ve Bayar'ın şahsına karşı haksız tutumu, Demokrat Parti'nin kurulmasında etken olmuştur.

Bayar, başka mesleği olmayan profesyonel bir politikacıdır. Bankacılığı, iktisatçılığı, politikacılığın bazı görünüşleridir. Böyle bir parlamenterin sanatına icra alanı istemesinden daha tabii bir şey düşünülemez. Bu sebeple, Halk Partisi'nin demokratik bir bünyeye kavuşması için Dörtlü Takriri imzalar; bu sebeple Demokrat Parti'yi kurarak fikirlerine icra sahası bulma yolunu tutar. İnanılabilir ki, eğer Celal Bayar; Halk Partisi içinde önemli bir postanın başında bulunsaydı, -İnönü ile hangi alışverişi

olursa olsun- Demokrat Parti'yi kurmayacak, başka partiye geçmeyecek, fikirlerini, içinde bulunduğu partide gerçekleştirmeye çalışacaktır kanaatindeyiz.

ADNAN MENDERES

Dörtlü Takrir'in Öteki iki imzası Adnan Menderes ve Refik Koraltan'dır...

Adnan Menderes, Çakırbeyli çiftliğinin sahibi genç bir aydın... Tarih okuyor, tarım işleriyle uğraşiyor. Aydın'da Halk Partisi Vilayet İdare Kurulu üyesi... Çevresinde sevilen, sayılan tutulan bir genç... Halk Partisi'nin "Mutemet"lerin-

34 • İSMET E OZD AĞ

den halkla beraber o da şikayetçi... İşlerin yanlış yürütüldüğünü -gençliğinin atak heyecanı içinde-görüyor. "YUKARIYA" dert anlatmanın imkanı yok. Aksamaları yazıyorsunuz, söylüyorsunuz, anlayış yerine "paylama" ile karşılaşıyorsunuz!..

Bu dönemde, Atatürk'ün teşviki ile bir Serbest Parti kuruluyor. Bir de bakıyoruz, Adnan Menderes bu partinin Aydın İl Başkanı Halk Partisi il başkanlığında da arkadaşı Ethem Menderes var. Çok partili sistemin; yanlışları, bozuk düzen idareyi düzeltereğine inamıyor. Menderes heyecanla davasına koşuyor. Aydın'da gerçekten medeni ölçüleri taşımayan bir parti mücadelesi yapılıyor. Serbest Parti oy bakımından ağır basmaktadır. Fakat bu sırada parti kapanıyor ve Adnan Menderes'in hevesi ömürsüz kalıyor.

Derken, Atatürk'ün ve İnönü'nün emriyle Ege'de bir inceleme gezisine çıkan Celal Bayar, bu genç politikacı ile karşılaşır. Açık konuşması dertlere doğru teşhis koyması dikkatini çekiyor. Halk Partisi'ne bu gencin kazandırılmasına yarar görüp, raporuna yazıyor adını. Dışişleri Bakanı Tevfik Rüşdü Aras, Atatürk'ün dikkatini çekiyorlar. Adnan Menderes Halk Partisi milletvekilidir.

Sonradan, Demokrat Parti Kurucuları olarak anılacak Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü, Refik Koral-tan'ın bir araya gelip parti programını kaleme almaya hazırlandıkları sırada, o günkü Türkiye'nin sosyal ve siyasi durumu hakkında ulaştıkları fikirler, bizim için önemlidir. Çünkü mutabık kaldıkları Türkiye'nin siyasi ve sosyal portresine uygun bir program yapacaklar ve bunu iktidarları sırasında icraya koyacaklardır!

35* MENDERES... MENDERES...

1- Atatürk ilkelerinin yurtda yerleşmiş ve ulusça benimsenmiş olduğuna inanıyorduk. Yani, İnkılâplar çağı, Atatürk'ün ölümü ile kapanmış, sosyal tekâmül çağı başlamıştır. Atatürk inkılâpları sağlamdır, oturmuştur. Bunların tekâmül ettirilmesi gereklidir. İnkılâpların en büyüğü olan Cumhuriyet, demokrasi esasları ile desteklenerek hedefine ulaştırılacaktır.

2- Tâ Üçüncü Selim'den bu yana bütün yenilik hareketleri, tepeden tabana, yukarıdan aşağı yapılmıştır. Devletin üst yapısını teşkil eden kuvvetler, çeşitli sebeplerle "Batılılaşma" zorunluluğunu duymuş ve bunu altyapıya kabul ettirmeye çalışmıştı. 1945 yılında altyapının bu kurtarıcı fikirlerle bilinçlenmiş olduğu noktasında mutabıktık. Bugün, "Devletten millete doğru" değil, "Milletten devlete" doğru bir fikir ve uyarma akımının başlaması gereklidir. Türk Milleti olgun bir millettir. Ve kendisini idare etmeye muktedirdir. Öyle ise, kuracağımız partinin devlet yönetimini aşağıdan yukarıya doğru işleten bir parti olması icap eder.

TOPLUM YAPISI BAKIMINDAN

3- Türkiye toplum yapısının, Batı Milletleri toplum yapısına uymadığını görüyorduk. Bir kere, memleketimizde sınıflar, keskin çizgilerle birbirlerinden ayrılmamışlardır. Tersine, birbirlerinin içinde, birbirleriyle mütedahil olarak yaşarlar. Patron işçi ile, ağa çobanla, hem menfaat hem hayat görüşü bakımından, Batı'daki gibi çatışma içinde değildir.

36 • İSMET BOZDAĞ

Yine, Türk Devleti, Batı'daki gibi, bu sınıflardan birine dayanmaz. Devlet bütün tarihi boyunca, "Milli Devlet" vasfını taşımıştır. Onun için, her tabakadan halk, devlete "Devlet Baba" der. "Devlet Baba" sözü başka dillerde yoktur. Halk, böylece Devlet'i kendisinden saydığını göstermiş olur. Bütün tarih boyunca Türk Halkı, bu sebepten ihtilâl yapmamıştır. Zaman zaman, yer yer görülen Anadolu isyanları, halkın devlete değil, tersine devleti temelde korumak için, devletin yöneticilerine karşı baş kaldırmasıdır. Bir çeşit sahibi olduğu devleti savunmasıdır.

Görülüyor ki, zengini, fakiri, patronu, işçiyi, ağayı, çobanı aynı şefkat ve adaletle yöneten "Koruyucu Devlet" yönetimi geleneğinden geliyoruz. "Devrimci Cumhuriyet" süresi de bu karakterler içinde geçmiştir.

"İmtiyazsız, sınıfsız kaynaşmış bir kitleyiz" sözünü besleyen kaynak da budur!..

Biz, demokrasiye yönelmekle, siyasi bünyemizde temelden bazı değişiklikler yaptığımız sanılır. Hakikat bu değildir. Bizde, derebeylik, kölelik ve bunun sonucu olan Aristokrasi olmadığı için, devlet doğrudan doğruya sınıfsız bir kitleye, halka dayanmıştır. Halk, Devlet İdaresi'ne, seçimsiz iştirak etmektedir. Veya "Biat" ve "İtaat" hakkı ile, manevî bir seçim yapar. Böyle olmasa, demokrasi, bizi bin yıla varan

geleneklerimizin dışına düşürdü. Bizim yapacağımız iş, işte bu manevî seçimi, maddî seçim haline getirmektir. Türkiye'de koruyucu devlet (Hâmî devlet) vasfına dokunulmadan, halkın yönetime katılmasını sağlamak lazımdır. Halkın yönetime katılması, dürüst bir seçim sistemi ile kurulabilir... Geleneksel devlet anlayışımızı da, "Kuvvetli hükümetlerin" elin-

37* MENDERES... MENDERES...

de yürütebiliriz. Böyle olunca devlete el koyacak iktidarların, Büyük Millet Meclisi'nde kuvvetli bir ekseriyete dayanması gerekti. Bunun görebildiğimiz çaresi, seçim sistemimizin çoğunluk esasına dayanması idi. Atatürk Anayasası'nın da öngördüğü zaten budur.

REJİM BAKIMINDAN

4- Batı memleketleri, Eski Yunan'dan aldıkları Demokrasi'yi kendi toplum yapılarına göre biçimlemişlerdir krallığın ve aristokrat sınıfın tasfiye edilememesi sebebiyle, iki meclisli parlamentolar kurulmuş, keskin çizgilerle birbirlerinden ayrılmış sınıfların "Çatışmadan bir arada yaşama" zorunluluğundan da "Muhtar İdareler", "Anayasa Mahkemeleri" gibi müesseseler doğmuştur.

Biz, saltanat müessesesini yıktığımızdan, sınıflar da birbirlerinin içinde yaşadıklarına ve milletçe "Devlet baba" felsefesi geleneğinden geldiğimize göre, ne iki meclisli parlamentoya ne Batı'nın anladığı mânada "Sınırsız Muhtar" idarelere itibar edemezdik. Politika kuvvetleri, seçim yolu ile halkın eline geçecek, iktidarlar, halktan gelen politik temay-yüllere göre memleketi yöneteceklerdir. Bütün kuvvetleri meclisin nefsinde toplayan Atatürk Anayasası'nın öngördüğü budur. Hükümetler, gerekirse muhtar idarelerin fikirlerini alabilirler, bu fikirleri kendi yönetimleri içinde değerlendirebilirler; fakat bu İdarelerin sorumsuz müdahaleleri, politikaya katılmaları, Atatürk Anayasası'nın ve devlet yapımızın dışında kalır.

38 • İSMET BOZITAĞ

Ancak, bu "Kuvvetli Hükümetler" fikrinin tek bir tehlikesi vardır. O tehlike de, iktidarların kuvvetini, iktidarda kalmak için kullanmaya kalkması!.. Bu da seçimlerin, adalet cihazına tevdi edilmesiyle önlenemez.

5- Tarihi gelişmemizin geçirdiği tecrübelerden faydalanarak, lâiklik mevzuunda hassas olmamız gerektiği konusunda da müttefiktik.

6- Halk Partisi, bir kadro partisi idi. Devletin, halkın içine uzanmış bir kolu diye tarif etmek mümkündür.

Devrim şartları içinde başka türlü olması da mümkün değildi. Ancak, inkılâp çağı sona erip, bu inkılâpları tekâmül ettirme çağı başlayınca, partinin demokratik esaslara dönmesi gerekirdi. Fakat Halk Partisi yöneticileri buna yanaşmıyorlardı. Böyle olunca, bizim kuracağımız partinin iç bünye ve temel prensip bakımından bunun tam tersi olmak zorunluluğu vardı. Yani Parti'nin FİKİR KADROSU'na değil, HALK TEFEKKÜRÜNÜN TEMELLERİNE dayanacaktık. Büyük Atatürk, bütün hayatı boyunca bunun Özlemine çekmişti... Ve bunda muvaffak olmak lazımdı. Halk idaresi ancak böyle kurulabilirdi.

BAŞARILI BİR "DURUM" RAPORU

Türkiye'nin bu kadar ayrıntılı bir tahlilini yaparak kurulmuş ilk ve belki de -bugüne kadar kurulanlara bakılacak olursa- son partidir, Demokrat Parti... Görüşleri son derece doğru, son derece tarihi ve sosyal gerçeklere uygun olduğunu kabul etmek zorundayız. "Dış Politikada" muhalefet yap-

39 • MENDERES... MENDERES...

mamak gibi bir kararın bugün doğruluğu, yanlışlığı tartışılabilir; fakat o yıllarda, Ruslar'ın Boğazları ve üç vilayetimizi istedikleri günlerde Dış Politika muhalefetini parti taktiklerine bindirmek, vatansever bir tutum olmayabilirdi.

Ancak, demokrasiyi tesis için kurulmakta olan bir Parti, demokrasiyi nasıl ve nelerden ibaret bir rejim, bir sistem olduğunu tartışmaması şaşılacak şeydir! Nitekim parti kurulduktan sonra yaptıkları eleştirilerden, ne yapmak için İktidar istedikleri anlaşılıyor. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

- Demokratik bir anayasa yapılması,
- Antidemokratik kanunların kaldırılması,
- Seçim emniyetini sağlayacak adli teminata dayalı bir seçim kanunu çıkarılması,
- Geniş bir basın hürriyeti,
- Grev ve lokavt kanunu ile bu hakların tanınması. Yukarıya aldığımız maddelerin her biri, demokrasinin vazgeçilmez prensiplerini içerdiğinde kuşku yoktur. Ancak demokrasi, bu maddelerden -elbette- ibaret değildir. Bu maddeler, demokrasinin asgaride işlemesi için gerekli olan maddelerdir. Kaldı ki, bu maddelerin tamamı da on yıllık Demokrat Parti İktidarı zamanında ele alınmış değildir! Anayasa konusu, "Demokratik anlayışla uygulayalım; kusurları ortaya çıksın; sonra buna göre yeni bir anayasa hazırlarız" mazereti ile bir kenara çekilmiş; "Grev ve Lokavt Kanunu" -sosyal ve ekonomik bazı sakıncalar doğuracağı düşüncesi ile ele alınmamıştır.

Bunların bir kısmı Demokrat Parti Programı'na alınmış olduğu halde, uygulamaya konmamıştır (Grev-Lokavt gibi). Büyük şikayet konusu olan "Antidemokratik Kanunlar" de-

40 • İSMET BOZDAĞ

lindiği zaman anlaşılan en Önemli madde, "Polis Vazife ve salahiyet Kanunu'nun 17'nci maddesi" idi ve iktidara gelir gelmez kaldırıldı O maddeye göre polis, şüphe üzerine bir vatandaşı hiçbir gerekçe göstermeden karakola alabilir ve kendisini 27 gün alakoyabilirdi. Bu 27 gün içinde neler olabileceğini bugün en sade vatandaş da tasavvur edebilir. Bu madde de büsbütün kalkmadı, tadil edilerek hafifletildi.

DP PROGRAMI

Bu eleştiriler okunurken, o yılların Tek Parti atmosferinin ağır baskısını da unutmamak gerekir. Bu baskı günlerinde yapılan Demokrat Parti Programı'nın daha ileri maddeleri içine alması düşünülemezdi. Ancak, bu programı yapanların da Halk Partisi ekolünde yetişmiş, bazıları bu ekolü tesis etmiş kişiler oldukları düşünülecek olursa, bu kişilerden demokrasiyi içine alan bir program beklemek de haksızlık olur! Bu kimseler, Halk Partisi ile uyuşamadıkları İçin istifa ederek ayrılmış kişiler değil, bir parti kurmaları için itelenmiş, Önü açılmış kişilerdir! Elbette programları, Halk Partisi programını anımsatacak yapıda olacaktır?..

Mutabakat noktaları sayılırken: "Atatürk inkılâplarının milletçe benimsenmiş olduğunda müttefiktik" denildiğine göre, bu tehlikeli açıdan hücumu uğramamaya önem verdikleri ortaya çıkıyor.

1940'lı yıllarda toplum hayatında tekâmülün zorunlu olmadığı, inkılaplar yolu ile toplum yapısını değiştirmenin imkanı olduğuna inanılmaktaydı. Özellikle Marksizm'in Sov-

41

• MENDERES.., MENDERES..

yetler Birliği uygulamasında bu yola başvurulmuş ve yeni bir toplum yaratmak hayalinin peşine düşülmüştü. Teoris-yen devrimcilerden Troçki; "Bir Afrika yerlisi, kendisine gösterilmek sureti ile elindeki kargı yerine bir tüfek verildiği takdirde, nasıl kısa bir zamanda bu silahı kullanmasını öğrenebiliyorsa: Toplum da her hangi bir kişi de daha uygar olması Öğretildiği takdirde, böyle davranabiliyorsa; bir köylü de alıştıklarından kopabilir ve yeni bir hayata kolayca yerleşebilir."

Bu "sürekli devrim nazariyesi", Sovyetler Birliği'nde duraksamadan uygulanmış ve sonunda ortaya, çökmüş bir imparatorluk enkazından başka bir şey çıkmamıştır.

Demokrat Parti Programı'nın kaleme alınmasında Fuat Köprülü'nün; Tüzük'ün kaleme alınmasında Adnan Menderes'in kalem işlemiştir. Program ve Tüzük yapılarına bakıldığı zaman, Tüzük'ün, daha demokratik bir kuruluş getirdiğini söylemek mümkündür. Belki, Halk Partisi'nin yapısına bakılarak, demokratik ülkelerde olmayan ocak, bucak teşkilatlarının köylere kadar yaygınlaştırılması, haklı olarak eleştirilebilir. Ancak, ortada bir "Partiler Kanunu" olmadığı için, karşı partinin köylere kadar ulaştığı bir noktada, yeni kurulan bir partinin ilçe seçim kurullarıyla yetinmesi düşünülemezdi.

MİLLİ ŞEF İSTİBADI

Ayrıca unutmamak gerekir ki, o günlerin içinden demokrasiye çıkmak, belli kurallara bağlanmış değildi; başta bir "Milli Şef" vardı; ve bu Milli Şef, iktidardan düşmeden dün-

42 • İSMET BOZDAĞ

yaya "Türkiye'de Demokrasi var" dedirtmek istiyordu! Demokrat Parti'nin kurulmasını sağlamış ama, onun kendi partisinin yerine geçebilecek kadar kuvvetlenmesini istememişti!.. İşte bu parti kurulur kurulmaz, Belediye seçimlerini öne alarak, partinin örgütlenmeden seçime girmesini istemiş; Demokrat Parti bu seçimlere girmeyince, milletvekili seçimlerini de öne almış; bu seçimde kazanan Demokrat Parti'yi yenik hale düşürmüş, "Gizli oy, açık tasnif" esasını; "açık oy, gizli tasnif" biçimine dönüştürerek, sandık mazbataları değiştirilmiş ve Demokrat Parti iktidar kazanmışken, zor bela muhalefet olarak meclise girebilmiştir.

Bütün Türkiye sathında Demokrat Parti teşkilatı, büyük bir baskı altında idi. Bazı vilayetlerde Demokrat Parti'nin kapanacağı günler bekleniyor, Valiler ve bu arada Bursa Valisi, Demokrat Parti ileri gelenleri için birer sahte "zabıta dosyası" hazırlıyor ve bu kimselerin -partileri kapanır kapanmaz- asılmalarını sağlayacak suçlar icat ediliyordu!

Bu durumda Genel İdare Kurulu üyelerinin yalnız siyaset değil, kıyaset bakımından da yetenekli olmaları gerekti. Bütün ülkeyi etkisi altına alan baskı sisteminin en ileri noktalarından birinde Milli Şef İsmet İnönü'ye "12 Temmuz Beyannamesi" adı ile tanınan ve Demokrat Parti'yi, devlet olarak meşru bir muhalefet partisi halinde benimseyen belgenin nasıl hazırladığını, Kazım Özalp'in ağzından dinleyelim:

"Ankara'da 1947 yılının serin bir Mayıs akşamıydı. Anadolu kulübünün çoğu milletvekillerinden oluşan üyeleri, yemek salonundaydılar. Bazıları da yemeklerini erken bitirmiş, büyük salonun koltuklarına

gömölerek sohbeta koyulmuşlardı. Demokrat Parti kurucularından Fuat Köprülü ile Adnan Menderes de yan yana İki koltukta fıslıdaşıyorlardı. 'Ay-

43

• MENDERES

MENDERES ...

nı şeyleri konuşup, çıkar bir yol bulamayan insanların' bezginliği vardı yüzlerinde...

"Onların hemen ilerisinde bir koltukta, TBMM eski başkanlarından General Kazım Özalp gazetesini okuyordu. Profesör Fuat Köprülü, yaptıkları konuşmanın sessizlikle noktalanmasından yararlanarak, Kazım Özalp Paşa'ya seslendi:

- Gözünü hiç yorma Paşam; kellem kellem la yenfa!.. dişe dokunur bir şey yok! gazetelerde...

Özalp Paşa, başını geriye çevirerek gözlüğünün üstünden baktı:

-Alışkanlık Fuat Bey... Ben de dişe dokunur bir haber bulamayacağımı biliyorum...

- Öyleyse katılın bize de, biraz insan eti çiğneyelim!

"Paşa, koltuğunu çevirdi, şimdi üç kişiydiler. Önce havadan sudan konuşuldu. Bu yıl kış uzamıştı...

Bahar hâlâ nazlanıyordu... Havalar serindi... Derken sohbet, milletvekillerinin birer ikişer İstanbul'a kaçmalarına kaydı... Bu noktaya gelince Fuat Köprülü:

- Biz sizinkiler gibi kalabalık olmadığımız için, kaçamıyoruz da!... dedi.

Gülüştüler... Artık sohbet, politikaya ayak basmıştı. Büyük Millet Meclisi'nin bu kalburüstü kişileri, ayrı partilerden oldukları halde, seviyeli bir sohbet tutturdular. Bir ara Köprülü, apansız ciddi bir soru ortaya attı:

- Paşam! Niçin yokuşa sürüyor bizi İsmet Paşa'mız!.. Demokrasiye gideceğiz diyen kendisi; çok partili sisteme alışmamız gerek, diyen kendisi... Demokrat Parti kurulduğu zaman, radyolar, Anadolu ajanslarıyla şenlikli yazılar yazdıran kendisi. Şimdi bizi inim inim inleyen de kendisi!... Bu nasıl iş Allah aşkına!.. Siz buna ne diyorsunuz?..

44 • İSMET BOZDAÖ BUNU İSMET PAŞA'YA SORUN!

"Kazım Özalp Paşa, birdenbire durdu. Samimiyetle söyleyeceği bir söz, bir şaka bile, yarın kullanılabilirdi... Gülümsemesini yüzünde tutmaya çalışarak konuştu:

- Bunu bana soracağınıza İsmet Paşa'ya sorsanıza!..

- Bulsak, soracağız, hem de daha neler soracağız!.. Ama bulamıyoruz ki!..

- Randevu istediniz de kabul etmedi mi?..

Konuşma bu noktaya gelince, ister istemez ciddileşmişti... Menderes araya girdi:

- Sizi, biri 'adamına' dövdürse; siz sebebini öğrenmek için kendisinden randevu mu istersiniz?..

"Birlikte gülüştüler... İş, tam karşılıklı espri alanına dökülecekken, Köprülü yüzünü ilim adamı ciddiyetiyle doldurarak Özalp Paşa'ya döndü:

- Paşam, cidden merak ediyorum: İsmet Paşa'nın bize karşı çekingenliği nerden geliyor?.. Son seçimde (1946 Milletvekili seçimleri) Demokrat Parti'ye reva görülen bunca eziyet, bunca yıldırma politikasının sebebi ne?.. Mademki muhalefet için bir kontenjan bulunmuştur... İnsanlara, dayakla, hapisle, hatta işkenceyle, gözdağı vermenin ne anlamı var?.. Bu ne perhiz, bu ne lahana turşusu!.. Bunu, 'politika' olarak düşünceme sığdıramıyorum!..

Sonra, hadi bu... yanlışlıklar her nasılsa yapıldı; -İsmet Paşa'nın bilgisi içindedir, dışındadır diye tartışmıyorum- fakat ondan sonra sürdürülen hükümet politikası nedir?.. Mecliste Başvekil ve Bakanları, Vilayetlerde Valiler, Kaymakamlar, hatta Nahiye Müdürleri, bir cehennem makinası haline gelmiş, Demokrat Parti'yi öğütmeye çalışıyor...

45 • MENDERES.,. MENDERES..

Kazım Paşa ciddileşti, kalkacak gibi yaptı ve:

- Ben buraya siyasi suçlama dinlemek için oturmadım! Bu sözlerinizin muhatabı kim ise, siz onu bulup, ona söyleyin, bunları...

Köprülü, kalkmaya davranan Kazım Paşa'nın omuzlarını bastırarak:

- Lütfen otur Paşam!.. Siz İsmet Paşa'nın en yakın dostlarından biri, belki de yegânesisiniz!.. Biz de burada Demokrat Parti'nin birinci insanlarıyız. Dostunuza, sohbet sırasında Demokrat Parti'nin birinci dereceden düşüncelerini aktarmak istemez misiniz?..

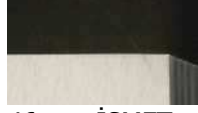
- Söyleyecekleriniz bunlarsa, aktarmak istemem... Çünkü bunları her gün gazetelerde yazıyorsunuz; demec veriyorsunuz, mecliste konuşuyorsunuz!.. Siz benim yerimde olsanız, ne yaparsınız acaba?..

İNÖNÜ BİZİM DE CUMHURBAŞKANIMIZ

- Ben sözlerimi bitirmedim ki... Şunu sormak istiyorum size: İsmet Paşa demokrasiyi istiyor...

Demokrat Parti, iktidara gelecek güçte değil!.. öyle olduğu halde baskı altında tutuluyor!.. Bu, İsmet Paşa açısından, mantıksızlık!.. Mademki hiçbir şey değişmeyecek, partisi yine iktidarda kalacak; kendisi Devlet Başkanlığı'nı koruyacak; öyleyse ülkede neden bir huzursuz ortamının sürüp gitmesini istesiniz?..

Yok, eğer, görünenin tersine, daha dün kurulmuş Demokrat Parti'nin iktidar olabileceğini düşünüyor ve gelecek olursa, kendisini

46 - İSMET BOZDAĞ

Cumhurbaşkanı seçmeyeceklerini tasarlıyorsa, bu takdirde de 'yanılıyor' demek istiyorum!.. Çünkü bugün Türkiye'de İsmet Paşa'dan daha ehliyetle bu görevi yapacak bir insan yok! Savaş alanının tam ortasında, ülkeyi ateşe bulaştırmakta nasıl korumuşsa, bugün de demokrasi arabasını devirmeden yeni bir döneme geçmeyi başaracak, ondan başka politikacı göremiyorum... Kurtuluş Savaşı kahramanıdır; sırtında zafer hil'âti var; Atatürk'ün güvendiği kimsedir; on yıldan fazla Başvekilliğini yapmıştır; ve üstelik "Milli Şef" olarak yadırganmamış bir devlet adamıdır.., Bütün bu gerçeklerin idraki içinde, yarın kendisini Devlet Başkanı seçecek bu insanların, hükümet baskısı altında bulunmalarına nasıl izin verdiğini kavramakta, -haklı olarak- güçlük çekiyoruz!..

"Kâzım Özalp, iyi yetişmiş, kurt bir politikacıydı! Konuşmayı büyük bir dikkatle -kelime kaçırmadan- dinlemişti... Çünkü, kendisine bu inanılmaz şeyleri anlatan, Fuat Köprülü, Demokrat Parti'nin kurucusu idi ve bir başka "kurucu üye" olan Adnan Menderes'in yanında konuşuyordu! Söyledikleri, son derece önemliydi: Halk Partisi'ne bir dönem daha iktidar; İsmet Paşa'ya sürekli Cumhurbaşkanlığı teklif ediyordu!.. Konuyu, bir kere daha zihninden geçirdikten sonra, sordu:

- Yani siz, -Demokrat Parti olarak- kazansanız da Cumhurbaşkanlığı'na-İsmet Paşa'yı seçeceğinizi mi söylüyorsunuz?..

- Daha yetenekli biri bulunmadığına göre, niçin olmasın?

47* MENDERES.. MENDERES..

PAŞA'YA SÖYLEYEBİLİR MİYİM?

Kâzım Özalp, başını önüne eğdi. Biraz düşündükten sonra:

- Bunu, İsmet Paşa'ya söyleyebilir miyim?..dedi.

Bu sefer Fuat Köprülü ve Adnan Menderes birlikte cevap verdiler:

- Elbette!..

Özalp Paşa, bir süre daha düşündükten sonra, ihtiyatlı bir cevap verdi:

- Fırsat düşer, söz açılırsa, anlatırım!..

Konuşma, o akşam burada bağlandı. Oysa iki taraf da bir satranç masasına oturmuşlar, ŞAH'ı ele geçirmeğe çalışıyorlardı..."

Kâzım Özalp Paşa, Köprülü ve Menderes'le yaptığı konuşmanın gerisini şöyle anlatıyor:

"Anadolu Kulübü ile evim, yaya olarak 20-25 dakika çeker. Havanın elverişli olduğu ve kendimi hevesli hissettiğim akşamlar, yürürüm. O akşam da içimde yürümek hevesi vardı; bastonumun sesini dinleyerek yürümeye başladım. Düşünüyordum: Köprülü ne demek istedi?.. Acaba baskıdan, görünmelerden huzursuz oldular da, 'Gölge Muhalefet' olmaya mı razı olduklarını, söylemek istiyor?.. Çünkü: 'Bugün Türkiye'de Devlet Başkanlığına İsmet İnönü'den daha ehliyetle yapacak kimse yok.

Zaten biz de kazansak, onu seçeceğiz!' demek önce demokrasiye ters düşer... Hem seçimle çoğunluğu kazanacaksın hem de karşı partiden bir adayı Devlet Başkanı olarak seçeceksin; görülmüş şey değil!..

Düpedüz Köprülü, Atatürk'ün Serbest Fırka oyununu teklif ediyor İs-

48 • İSMET BOZDAĞ

met Paşa'ya!.. Çünkü Fethi Bey de Köprülü gibi konuşuyor; 'Biz de kazansak, Devlet Başkanlığı için namzedimiz Gazidir¹ diyordu... Peki, İsmet paşa böyle bir oyuna razı olacak mı bakalım?

PAŞA'NIN PEK NİYETİ YOK

"İsmet Paşa'nın bugüne kadar güttüğü tutuma bakılırsa; böyle ikili bir oyunu düşünmüyor... Çünkü, ne CHP değişmez Genel Başkanlığından ayrılmış ne "Milli Şef sıfatını terk etmiştir. Bugün hâlâ, hem 'Devlet Başkanı' hem 'Milli Şef, hem de 'Halk Partisi'nin Genel Başkanı. 'Milli Şeflik' ile 'CHP değişmez Genel Başkanlığı' görevi, TBMM'den geçirilerek meşrulaştırılmış olduğuna göre, bunlardan yazılı bir beyanla istifa etmeden kopmanın olasılığı yoktur. Öyleyse Köprülü hangi akılla, iktidar Partisi'nin Genel Başkanı ve Milli Şefi olan zâta, Devlet Başkanlığı teklifini yapmaktadır?..

"Ben bu teklifi İsmet Paşa'ya nasıl götürürüm?.. Bana demez mi ki, 'Seni sarakaya almışlar, Kâzım; hâlâ mı farkında değilsin?... Bunu bana nasıl getiriyörsün?..' Böyle konuşursa, benim cevabın ne olacak?..

"Tutalım bu konuşmayı ciddiye alıp söylemedim; fakat yarın başka bir kanalla kendisine ulaştırılacak olursa, durum ne olacak?.. Ya İsmet Paşa, bu tekliften yararlanmayı düşünüyorsa, bunu kendisine ulaştırmadığım için beni 'siyasi basiretsizlikle' nitelendirmez mi?... Tam, 'Söylesem tesiri yok, sussam gönül razı değil.' şarkısının anlattığı durum! Boşa koy dolmuyor, doluya koy almıyor. Ben de bir türlü bu çapraşıklığın içinden çıkamıyorum...

49

MENDERES... MENDERES.

"Bir aralık; 'Köprülü bu konuşmayı yapmak için neden beni seçti?' diye düşündüm; acaba seçilerek mi bu teklif bana yapıldı, yoksa rastgele mi?.. Salona geldiğim zaman Köprülü ve Menderes yoktu. Olsa her halde görecek, her halde kendilerine selam verecektim... Demek yoklarmış... Öyleyse onlar benden sonra gelip benim tam arkama oturmuşlar. O zaman benim 'oltaya takıldığım' anlaşılıyor... Peki ama niçin?.. Beni, bu mantıksız teklife aracı yaptıklarına göre, Beni kullanmak istiyorlar!.. Ancak bu teklife karşı tavır almak fırsatı benim elimde; bunu hafifseyerek herkese yayabilir, onları partililerinin Önünde perişan edebilirim?.. Partilileri, böyle bir teklifin hesabını kendilerinden sormaz mı?.. Verecek ne cevapları vardır?..

"Bu noktaya gelince, düşüncem yumuşuyordu. Demek bana güvenmişler, inanmışlar ve son derece önemli ve kendileri için 'tehlikeli' sayılabilecek bir teklifi bana açmışlar; kendileri için çok nazik bir konuyu bana emanet ettiklerinden şüphe etmemek lazım! Eğer böyle bir teklif ile İsmet Paşa'yı kandırmayı düşünüyorlarsa, buna karşı alınacak tavır benim değil, İsmet Paşa'nın tesbit etmesi gerek..."

"Yolboyu bunları ve buna benzer fikirleri aklımdan geçirip ölçüp biçtikten sonra, eve geldim yatağıma yattım ama uyu, uyuyabilirsen. Dön o tarafa, dön bu tarafa... Nafile... Sonunda pencerenin önüne oturup bir sigara yaktım. Bu sefer aklıma gelenler, büsbütün başka şeylerdi. İsmet Paşa, cin gibi adam.. Çoğunluk oylarını kaybetmiş bir parti adayının Devlet Başkanı seçilmeyeceğini bilir; böyle bir teklife inanmaz ama bu teklifi Taillanmaz mı?..' Böyle bir konunun sadece çitlatılması bile partiyi çatışmaya sokar. Buna taraf olan-

50 - İSMET BOZDAĞ

larla, olmayanlar öylesine bir çatışmaya tutuşurlar ki; partinin haysiyet divanı, Jakoben meclisi gibi kelle koparmaya başlar!..

"Pencere önünde sigaramı tüttürüyor, bazı muhtemel olayları tasarlayarak gülüyordum: Demokrat Parti'nin İstanbul Teşkilatı Başkanı Avukat Kenan Öner ile General Sadık Aldoğan arkadaşımız aklıma geliyordu. Bunlar partinin müfritleri arasındaydılar... Fisebilillah İsmet Paşa düşmanlığı yapıyorlardı. Eğer bunlardan biri, Köprülü'nün İsmet Paşa'yı Devlet Başkanı yapmayı tasarladığını bir öğrenecek olsa, her halde yer yerinden oynardı!.. İsmet Paşa'nın eline, çok geçerli bir koz gelmişti. Bunu istediği gibi oynayabilir, istediği biçimde kullanabilirdi. Bu sebeple ilk fırsatta durumu Paşa'ya açmaya karar verdim. Bir parça da teklif karşısında şahsi tavrımın ne olacağını düşünüp tasarladıktan sonra yattım. Teklifi götürmeye karar verdiğime göre, Çankaya'ya gitmek için davet beklemeyecek, kendim 'mülakat' isteyecektim.

"BİLGİ ARZ ETMEK İSTİYORUM"

"Ertesi gün öğleden sonra, İsmet Paşa'nın randevularını ayarlayan yaveri bulup 'Paşa Hazretleri'yle görüşmek istediğimi' söyledim: Hassasiyet gösterdi:

- Şimdi kendilerini görüp arz edeceğim efendim. Maruzatınızı acele mi? diye sordu.

- Hayır, dedim hiç acele değil.. Sadece, bir konu üzerinde 'bilgi' arz etmek istiyorum...

51* MENDERES... MENDERES...

Yaver hangi telefonda olduğumu da öğrendikten sonra ayrıldı; ve bir süre sonra beni buldu:

- Reisicumhur Hazretleri zâtialinizi saat 17'de kabul buyuracaklar; ancak sizin için bu saatin uygun olup olmadığını sormamı da emir buyurdular!..

Emrettikleri saatte hizmetlerinde olurum!., deyip telefonu kapattım.

"İsmet Paşa'nın benim kendisine bilgi vermek istediğim konuyu merak ettiği anlaşılıyordu. Çünkü bu kadar itina ve en kısa zaman için verilmiş randevu, bunu gösteriyordu. İkinci çayına davet edilmiş bulunuyordum! Şahsıma gösterilen bu itinanın keyfini sürüyordum ki, birden aklıma geldi: Belki Paşa, benim dün akşam Fuat Köprülü ve Adnan Menderes'le uzun uzun konuştuğumu bile biliyordu! Belki de randevu istediğime gösterdiği itina bundan ileri gelmekteydi. Doğrusu bunu düşününce keyfim oldukça kaçtı; demek ben Çankaya'ya bir konu götürmeyecek, Çankaya'da sorguya çekilecektim!.. Hadi hayırlısı! demekten başka çarem yoktu!..

"Çankaya'da itina ile karşılandım. Beni, Paşa'nın bulunduğu küçük salona aldıkları zaman, İsmet Paşa, bir şeyler okumakla meşguldü. İçeri girer girmez, beni, kalkıp karşıladı ve camın önündeki koltuklardan birine oturttu... Kendisinden sonra oturmaya -gösterdiğim bütün Özene rağmen-muvaffak olamadım; çünkü o da büyük bir itina ile misafirinden Önce oturmamak dikkatini gösteriyordu. Velhasıl karşı-

lanmamda bir fevkalâdelik- vardı. Oysa -normalde- İsmet Paşa, benim gibi yakın arkadaşlarını oturduğu yerden karşılar; sadece, kalkıyormuş gibi yaparak teklifsizliğini belli ederdi. Böyle yerinden kalkması, dostça kolumdan tutarak koltuklardan birine kadar götürmesi, büyük iltifatı...

52

SMET BOZDAĞ

"Neşeli bir sesle konuşuyor, bana kısa sorular soruyor; sonra, akşamları Ankara havasının hâlâ serin olmasından tutun da Ahmet Emin Yalman'ın Vatan Gazetesi'nde yazdığı başyazıda, iyi uyku uyumanın şartlarını sayıp döktüğüne varıncaya kadar çeşitli konuları, birbiri peşinden gülerek anlatıyordu. Birden durdu ve sordu:

- Bana bir haberin varmış!..

"Beni o kadar başka konularda dönüp dolaştırmıştı ki, gelmeden önce tasarladığım sözleri ve anlatım biçimini bir türlü bulamıyordum. Belki de bunu sağlamak için o kadar konuşmuş, çeşitlemeler yapmıştı... Köprülü'nün konuşmasını, yarım yırtık anlattım. Beni, kıınıdamadan ve belki de zaman zaman nefes bile almadan dinledi. Sözümü bitirdiğim zaman, başını bir süre öne eğip düşündü; sonra kaygılı bir yüzle sordu:

- Bayar da böyle mi düşünüyor?..

- Bilmiyorum Paşa Hazretleri!.. Bunu sormayı akıl edemedim!.. İzin verirseniz öğrenirim...

- Öğrenin lütfen!.. Çünkü partinin başkanı Celal'dirL

- Emredersiniz...

"Çaylar geldi, sohbet başka alanlara geçti; bir daha konuya dönmedi. Ben de ziyaretimi uzatmadan ayrıldım.

PAŞA BENİ ŞAŞIRTTI

"İsmet Paşa'nın tutumu beni şaşırtmıştı. Köprülü'nün teklifini sade bir konu imiş gibi karşılamıştı Sanki, iktidarı kazanan partinin, 'muhalefetten Cumhurbaşkanı seçmesi' ta-

53* **MENDERES**

MENDERES...

bii bir şeymiş gibi, bu teklife Bayar'ın da katılıp katılmadığını öğrenmek istiyordu! Ben Paşa'nın teklife şaşırmalarını beklerken, Paşa, serinkanlılığı ile beni şaşırtmıştı.

"O akşam, Köprülü-Menderes ikilisi, yine kulüpteydi. Benim geldiğimi görünce, gülümseyerek bana yaklaştılar. Köprülü, dostça koluma girerek biraz 'kulüp dedikodusu' yaptıktan sonra, 'Paşa'yi ne zaman göreceksin?' dedi. 'Çankaya'dan geliyorum' deyince, umulmaz bir söz duymuş gibi, narin gövdesiyle sallandı ve kolumdan çıkararak:

- Paşam neden söylemiyorsunuz bu güzel haberinizi!.. Ben ve Adnan daha Çankaya'ya çıkmadığınızı sanıyorduk... Demek görüştünüz! Peki ne diyor İsmet Paşa'mız?..

- Celal Bey de kendileri gibi mi düşünüyor?., diye soruyor...

Siz, teklifinizde Celal Bey'le mutabık mısınız?.. Celal Bey, sizin gibi mi düşünüyor, bu konuda?..

Köprülü ve Menderes bakiştılar. Sonra Köprülü konuştu:

- Başka türlü düşünse, 'yapabilir mi sanıyorsunuz?..

Menderes de: 'Evet!..' diyerek yüzüme baktı... Şaşkınlıktan, şaşkınlığa yuvarlanıyordum. İsmet Paşa'nın teklifi olağan bir şeymiş gibi karşılaması; Demokrat Parti'nin iki kurucusu Fuat Köprülü ile Adnan Menderes'in Parti Genel Başkanı Celal Bayar'ın, parti içinde düşüncesini gerçekleştirmeye muktedir olmadığını söylemeleri, -rüyada görsem, hayra yormayacağım- şaşılabilir şeylerdi.

- İsmet Paşa'ya böylece söylememi mi istiyorsunuz?..

- Evet, böylece...

- Böylece...

54 • **İSMET BOZDAĞ**

"Bir müddet düşündükten sonra, 'peki' dedim. 'Sayın Cumhurbaşkanı'yla görüştüğümde sonra, sizi telefonla arar ve neticeyi haber veririm...'

"Onlar yemeğe yürüdüler, ben oyun salonuna geçtim. Aklıma güç sığan işler, olup bitiyordu. Bunları düşünmemek için, hararetle bir tavla partisini izleyerek oyalanmaya çalıştım.

"Aradan ne kadar zaman geçti, farkedemedim; baktım, Adnan Menderes bana doğru geliyordu. O nazik, güleç yüzü ile:

- Sizinle biraz hasbıhal etmek istedim... dedi. Hoca erkenden gidince, fırsat bildim.

Menderes evlerimiz aynı yönde olduğu için;

- Hadi, isterseniz biraz yürüyelim. Hem nefes almış hem konuşmuş oluruz.

- Ne kadar güzel... Ben de teklif etmek üzereydim... Birlikte çıktık ve yürümeye başladık...

"Menderes, bende daima ciddi ve güvenilir bir insan itibarı bırakmıştır. Sıcak ve kibar dille konuşuyordu. Doğrudan doğruya konuya girdi:

MENDERES DURUM KURTARIYOR

- Deminki konuşma zihnime takıldı kaldı; 'Başka türlü düşünse, yapabilir mi, başarabilir mi' gibi bir söz, yanlış anlamlara yol açabilir ve özellikle Demokrat Parti içinde Başkanımız Celal Beyefendi'nin icra gücünden şüpheye götürür bazı kimseleri... Konuşmamız, kesinlikle o anlamda değildir. Hoca (yani Fuat Köprülü), İsmet Paşa'ya olan güvenimizi an-

55

MENDERES

MENDERES...

latmak için o sözü söyledi. Yani, başka türlü düşünmüş bile olsa -ki düşünmez- memleketin bu nazik merhalesinde, ülkenin çıkarına ters düşecek bir davranışta müttefik bulamaz, demek istedik... Yoksa Demokrat Parti'nin Genel Başkanı, {Meclis gurubu ve yönetim kurulu} bu iki kurul arasında sağlam bir muvazene tesis etmiştir.

"Köprülü'nün sözleri de Menderes'in açıklaması da gösteriyordu ki, Demokrat Parti'ye güç veren ve onu ayakta tutan şey, iktidarın baskı politikasıdır. Bu baskı kaldırılır veya hafifletilirse, parti içindeki uzlaşmaz güçler hemen kapışacaklar ve belki de partiyi bölecekler, ufalayacaklardır!.. Eğer, Atatürk'ün ölümünde, ülkeyi hiçbir kazaya uğratmadan intikali sağlamayı beceren Bayar gibi bir politikacı, hayatı kitaptan öğrenmiş bir profesörle, topraktan gelmiş bir çiftlik ağasını aşamaz hale gelmişse, o parti yok sayılabilir!..

Evlerimizin çatalında Menderes'ten ayrılacağı zaman, kendisine sordum:

- Sizin bu konuşmalarınızı da Paşa'ya söyleyebilir miyim?..

Küçük bir duraksamadan sonra gülümseyerek konuştu.

- Hürmetlerimle birlikte...

- İyi geceler...

- İyi geceler...

"İsmet paşa ile ikinci buluşmamız, birincisi gibi kısa sürmedi. Çay saatinde başlayan sohbet, akşam sofrasına dönüştü ve Çankaya'dan ayrıldığı zaman, tam geceyarısı idi 7 saat konuşmuştuk.

İsmet Paşa'nın düşüncesi, aşağı yukarı şöyledir:

56 • İSMET BOZDAĞ

- Demokratlar, geçen yılın 21 Mayıs'da yapılan seçimlerden bu yana, şikayetlerini değiştirmemişlerdir: Sürekli olarak Halk Partisi'nin -devleti de kullanarak- kendilerini baskı altında bulundurduğunu iddia ediyorlar. Buna karşılık Cumhuriyet Halk Partisi ile hükümeti de; Demokratların, sürekli olarak toplumda huzursuzluk çıkardıklarını, halkı isyana teşvik ettiklerini, devlet otoritesini hırpaladıklarını ileri sürüyorlar... Bunlar, birbirine zıt iki iddia! Hangisinin eksik, hangisinin fazla olduğunu benim bilmem mümkün değil!.. Başvekil Recep Peker'i dinliyorum, kendisine hak vermek zorunda kalıyorum; Demokratlar'ı dinliyorum; kendilerine inanmak istediğim için, hak vermek istiyorum. Fakat bu Nasrettin Hoca'nın 'Sen de haklısın hanım' hikayesine benziyor!..

Köprülü'nün sizinle bana ulaştığı teklife gelince; Demokrat Parti iktidara gelse bile, Cumhurbaşkanı olarak beni seçeceği fantezisini, Demokratların bana husumetleri olmadığı ve benden kendilerine yardım bekledikleri biçiminde alıyorum.

Biliyorsunuz, 10 Mayıs 1946'da yaptığımız son Halk Partisi Olağanüstü Kurultayı'nda alınan karara göre, bugün ben ne 'Millî Şefim ne de 'CHP'nin değişmez Genel Başkanı'... Bugün ben, o kurultayda yapılan bir seçimle, dört yıl için seçilmiş bir 'Genel Başkan'ım! Aynı, zamanda Cumhurbaşkanı olduğum için, bu Genel Başkanlığı fiilen yürütmüyorum ve bu İşleri, 'Genel Başkan Vekili' Şükrü Saraçoğlu yapıyor...

57- MENDERES..- MENDERES...

BENİ "MİLLÎ ŞEF" GİBİ GÖRÜYÖRLER

Sizin, Demokratlar'dan bana aktardığınız fikirlere bakılacak olursa, onlar beni 'MİLLÎ Şef gibi görüyorlar ve benden 'Millî Şef olarak müdahale etmemi beklemektedirler! Oysa bugün benim, fiilen kullanamadığım CHP Genel Başkanı olarak da Cumhurbaşkanı olarak da hükümete müdahale etmeye ve onun icraatına istikamet tayin etmeğe hakkım yok!.. Müdahaleye kalksam, beni dinlemezler!.. Köprülü'yü de Menderes'i de yakından biliyoruz: Bunlar, akli başında kimselerdir. Böyle oldukları halde, benden yetkimin ve gücümün üstünde işler beklediklerine göre, sıkıntılarını büyüktür ve her halde, demokrasinin memleketimizde yerleşmesini sağlamak için, yardım etmeliyim!.. Ama nasıl?.. Sorun bu!....

"İsmet Paşa'nın size özetlediğim fikirleri, 5 saatlik konuşmalara yaygın fikirlerdir. Tabi, eksiktirler...

Tabi, bütün ayrıntıları içine almamaktadır. Turalım, İsmet Paşa'nın o akşam bana anlattığı şu konu, sorunun dışında görüldüğü halde, bence sorunun asıl anlaşılması gereken tarafıdır. Paşa, yemek sonrası kahvelerimizi içerken, bir ara kendi kendine bir hayli güldükten sonra, bana şunları söyledi:

- Neye gülüyorum, biliyor musun?.. Celal de (Bayar), Adnan da (Menderes), Fuat da (Köprülü), Refik de (Koraltan) kendilerini, Halk Partisi'ni, istedikleri gibi değiştirip düzeltemedikleri için, Demokrat Parti'yi kurmaya mecbur kaldıklarını sanıyorlar!.. Çok yanlış!.. Onlara Demokrat Parti'yi kurduran benim!.. Tabii, onlara gidip 'bir muhalefet partisi kurun' demedim elbette; ama onları bir karşı parti kurmaya zorladım!..

58 - İSMET BOZDAG

Sovyetler, Boğazlardan üs isteyince ve üç doğu vilayetimizi de kendilerine bırakmamız gerektiğini ileri sürünce, bizim için Demokrasi Cephesi'ne katılmaktan başka çare kalmamıştı. Ben, bu Sovyet tekliflerinden çok daha Önce de Türk Milleti için çıkar yolun demokrasi olduğuna inanmışım. Eğer Cumhurbaşkanı seçilmemden çok kısa bir süre sonra Dünya Savaşı patlamamış olsaydı, bugün demokrasisi kökleşmiş bir ülke olacaktık!.. Savaşın sonunu bekledim ve 19 Mayıs nutkumda (1945) bu düşüncemi açıkladım. Celal Bey (Bayar) ve üç arkadaşının müşterek imza ile Halk Partisi Meclis Gurubu'na verdikleri taktir, bu konuşmamdan sonradır. İsteseydim, bu yuvarlak kelimelerle yazılmış taktirini grupta kabul ettirebilir ve yine istediğimiz gibi partiyi idare edebilirdim... Çünkü bu 'taktir'¹, parti içinde demokratik bir yapı oluşturulmasını istiyordu. Bunu yapmak da kolaydı, yapmamak da!.. Taktiri reddetmek için hiçbir sebep yoktu...

"BENİM ASIL KAYGIM"

Fakat benim asıl kaygım, kurulacak muhalefet partisinin ciddi insanlar tarafından kurulmasıydı... Memleketin maceraya tahammülü yoktu. Demokrasiye gidecek yerde, anarşiye yuvarlanabilirdik! Taktiri veren kimseleri yakından tanırım. Hem vatanperverdirler, hem böyle bir işin üstesinden gelebilecek vasıfta idiler. Bu yüzden, grupta müzakereleri idare edecek olan Şükrü Saraçoğlu'na taktiri red ettirmesini söyledim. Onurlu kişilerdi; taktirleri red edilince, bunu mesele yapacaklar ve böylece onları bir parti kurmaya itmek kolay olacaktı.

59 • MENDERES... MENDERES...

İsmet Paşa, konuşmanın burasında kıs kıs gülüyordu... Eliyle dizime vurarak samimileşti:

- Nitekim öyle olmadı mı?.. Köprülü'nün 'Newyork Times', 'Chicago Tribüne' gazetelerine verdiği demeç,

Adnan Menderes'in 'Vatan' gazetesinde yayımladığı makale, Koraltan'ın beyanları, elbette bir milletvekilinin partisinden çıkarılması için sebep olamaz!.. Daha nice ağır suçlar işlemiş arkadaşlarımızı hoş görmüşüzdür! Benim istediğim; bu kimseler, mademki bir araya gelip demokrasi fikrinde birleşmişler... Öyleyse, bu arkadaşlarımız partinin dışına çıksınlar ve bize karşı bir muhalefet partisini örgütlesinler Bunun için de maalesef, çok sudan sebeplerle kendilerini partiden uzaklaştırdım. Celal Bey'e, dokunmadım... Çünkü biliyordum ki, arkadaşlarını yalnız bırakmayacak kadar vefa gösterecekti... Nitekim, tahminim doğru çıktı ve önce milletvekilliğinden, sonra partiden çekildi ve karşımıza geçtil!..

Velhasıl bunlar, bizim kendilerine güvendiğimiz arkadaşlarımızdır. Kendi iradeleriyle Halk Partisi'nden ayrıldıkları ve kendi tercihleriyle. Demokrat Parti'yi kurduklarını sanırlar ama; büsbütün doğru değildir, ben kendilerine yardım etmeseydim, belki dördü de bizim Halk Partisi'nde hâlâ çalışıyor olacaktı! Bu akşam bunu size anlattım ama, vicdanınızda sır gibi saklamanız için!.. Açıklanırsa, bu arkadaşların partilerindeki bütün güçleri sıfıra iner ve memleketi tehlikeli bir maceraya sürüklemiş oluruz...

Unutmayın ki bu sırrımı bilen insan yalnız sizsiniz!..

"İnsan yaşadıkça neler görüyor, neler işitiyor. Ben İsmet Paşa'nın bana emanet ettiği bu sırrı bugüne kadar kimseye

60 • İSMET BOZDAĞ

söylemedim. Geçenlerde Celal Bey'le görüşüyorduk, boş bulunup nerdeyse kendisine açacaktım; kendimi güç tuttum. İlk defa Kılıç'a (Kılıç Ali) ve sana (İsmet Bozdağ) açıyorum. Ama bunu yazmayacağına senden söz isterim!.."

- Söz, dedim. Yazacağım ama, bu insanlar hayatta buldukları sürece, yayımlamayacağım... Size namus sözü!..

Sözümü tuttum!

Kâzım Özalp, sonunda 12 Temmuz Beyannamesi'nin yayımlanmasına ulaşan olaylar üzerinde bildiklerini özetleyerek şöyle bağladı:

HALKIN İTİBARI İÇİN...

"İsmet Paşa, Fuat Köprülü'nün teklifini bir "köprü" olarak kullandı. 21 Temmuz 1946 seçimleri şüpheliydi. İsmet Paşa'nın milletvekili olarak bile seçilmediği söyleniyordu. Çankaya Sandığı'nda bile oylar, Demokrat Parti'ye verilmişti. Paşa için: 'Cumhurbaşkanı seçildikten sonra bile İsmet Paşa TBMM'ye utancından arka kapıdan girdi' diye konuşuluyordu. Böyle bir ortamda, İsmet Paşa gibi, itibar

içinde yaşamış bir devlet adamının uzun zaman kalması beklenemezdi. Nitekim, Köprülü'nün teklifini köprü gibi kullanarak, geniş halk kitlelerinin itibar sahasına kendisini atmasını bildi.

"İsmet Paşa, benim kendisine götürdüğüm 'Köprülü teklifini', çok yönlü kullanmıştır: 12 Temmuz Beyannamesi'ni yayımlayarak kendisine faziletli bir Devlet Başkanı portresi çizerken; diğer taraftan da Demokrat Parti'nin yönetici kadrosunu ikiye bölüyordu. Ahmet Oğuz, Ahmet Tahtakılıç gibi,

61 • MENDERES... MENDERES...
DP Genel Yönetim Kurulu'nun belli başlı kimseleri, Fuat Köprülü, Adnan Menderes gibi kurucuların karşısına çıkıyorlar, İsmet Paşa ile başlayan müzakerelerin kesilmesini ve inifratçı bir politikanın benimsenmesini istiyorlardı... Muhalefeti böylece bölmek bile, İsmet Paşa için büyük başarı sayılmalıdır. Çünkü bu noktada başlayan ayrılık, giderek 'Millet Partisi'nin kurulmasına ve Demokrat Parti'den pek çok değerlerin bu partiye geçmesine yol açmıştır.

"Bugün, samimiyetle söylüyorum: Paşa'ya Köprülü'nün teklifini götürürken, bu noktadan kalkıp Demokrat Parti'yi ikiye bölmeye kadar gidilebileceğini birisi söylemiş olsaydı, aklımdan şüphe ederdim!.. Hele aynı köprü kullanılarak, itibarını kaybetmiş bir Devlet Başkanı'nın, bütün ülkede baş tacı edilen lider haline gelinebileceği söylenmiş olsaydı, bu kadar fantazinin masallar için bile fazla olacağını düşünürdüm... Ama ikisi de oldu!.. Hem Demokrat Parti bölündü hem Çankaya duvarlarının arkasına itilmiş bir Devlet Başkanı, milli bir lider olarak halkın sevgilisi oldu... Bu mucize gibi işi, İsmet Paşa'nın zekası ve mahareti başarmıştır.

İSMET PAŞA BAŞKADIR

"Yine, samimiyetle söylüyorum: Celal Bey (Bayar) Atatürk'ün son başvekilidir ama, İsmet Paşa ile kıyaslanamaz!... Namusludur, çalışkandır, vefalıdır, yeteneklidir, güç işleri üstesinden gelecek yapıdadır, ama, İsmet Paşa başkadır."

Konuşmanın burasında söze giren Kılıç Ali'nin söylediği şu sözü, aradan bunca yıl geçtiği halde, zihnimde taptaze duruyor:

62 • İSMET BOZDAĞ

- İsmet Paşa, imandan fitneye kadar her sahada şeytandır!

Sevgili Kılıç Ali'nin bu sözünü pek beğenmiş, uzun uzun gülüşmüştük... Bu satırların yazarına İsmet Paşa öyle görünmüyor ama, çevresinde nasıl ürkütücü bir hava yarattığını açıkça gösteriyor. Bu yılğın çevre, İsmet Paşa efsanesini yaratmış!..

Bu bilgileri sayın Kâzım Özalp'ten edindiğim günlerde, olayın kahramanlarından Fuat Köprülü ile Adnan Menderes ölmüşlerdi ama, Celal Bayar ile İsmet İnönü sağ idiler. Kendilerine başvurmam mümkündü. İsmet Paşa ile tanışıklığımız yoktu. Bir aracı bulsam, hatta bir randevu koparsam, Paşa'nın böyle bir konuda bana bir şeyler söyleyeceğine ihtimal vermiyordum. Çünkü damadına bile, dişe dokunur bir şey söylememiş, herkesin bildiklerini bir kez daha tekrarlamıştı. Bu yüzden sayın İnönü'ye başvurmayı düşünmedim. Ancak, olayın içinde birinci derecede rol almış bir devlet adamı daha vardı: Celal Bayar... Sayın Celal Bayar, "Dostumdu..." diyebileceğim kadar benim yakı-nımdı; kendisine rahatlıkla her şeyi sorabilir ve cevabını alırdım. Konuyu onunla görüşmeyi kararlaştırdım.

CELAL BAYAR'A GÖRE

1973 yılının 12 Temmuz günüydü... Bayar'ı ziyarete gitmiştim. Evinin arka bahçesindeki koltuklara gömülmüş konuşuyorduk... Bir ara:

- Bugün, 12 Temmuz beyefendi... Bu size bir şey hatırlatıyor mu?...

63

MENDERES... MENDERES...

Yüzüme tatlı tatlı bakarak güldü:

- Sana bir şey hatırlatmıyor mu?.. Gülüştük...

Bunun üzerine, Kâzım Özalp Paşa'dan dinlediklerimi kısaca özetledim. Büyük bir dikkatle dinledi. Hele Köprülü'nün kendisinden "Başka türlü düşünse ne yapabilir?" gibilerden hafife alarak konuştuğunu aktardığım zaman, çok geniş bir gülümseme yüzünü doldurdu... Hafif bir sesle:

- Ya... Öyle mi sanıyormuş!..demekle yetindi. Konuşmam bittiği zaman bana şöyle konuştu:

12 TEMMUZ BEYANNAMESİ HAYIRLI OLMUŞTUR

- Köprülü ve Menderes'in Kâzım Paşa vasıtasıyla İsmet Paşa'ya başvurduklarını, ilk defa sizden işitiyorum. Gerçi Kâzım Paşa da bir görüşmemiz sırasında: "12 Temmuz Be-yannamesi'nin yapıcıları arasında ben de vardım." demişti; demek içinden bunları geçiriyormuş!.. Ben, aradan bunca yıl geçtikten sonra, 12 Temmuz Beyannamesi'nin. Demokrat Parti'ye de, Türk Milleti'ne de hayırlı olduğuna inanıyorum... Böyle bir gölgeli barış yapılmamış olsaydı, ihtilal çalkantıları içine düşebilirdik!.. Bugün o olayları gözümün önüne getirdiğim zaman, Köprülü ve Menderes tarafından böyle bir oyunun oynandığına inanmak, zor değil!.. Şu anda, hatırlayabildiklerimi söylüyorum: Cumhurbaşkanlığı Başyaverliği'nden telefon edilip Çankaya'ya davet edildiğim zaman, hemen Genel İdare Ku-rulu'nu

toplayıp durumu anlatmışım. Arkadaşlar: "Git konuş bakalım, ne istiyor, anlayalım." dediler. İşte bu sırada

64

İSMET B OZDAĞ

Adnan Menderes, beni arkalıyormuş gibi görünerek; "Böyle nazik bir davete" benim "yalnız başıma" gitmem yerine, İkinci Başkan görevini yürüten Fuat Köprülü'nün de Bana refakat etmesinin daha faydalı olacağını, ileri sürdü...

Teklifini ben de desteklemişim... Çünkü, ikili siyasi görüşmelerde "gündem" yoksa, taraflar sonradan, "muhteva" açısından farklı yorumlara girişebilirler!.. Çare, "üçün-cü" nün bulunmasıdır. Nitekim Cumhurbaşkanı'nın davetine, Köprülü ile beraber gittik... Şimdi hatırlayarak uyanıyorum; Köprülü, İsmet Paşa'nın ne yapmak istediğini öğrenmeden, Paşa'nın, partiler arasında hakem rolü oynamasını teklif etmiş ve beni samimi bir hayrete düşürmüştü! Demek köşke giderken Köprülü, benden çok daha fazla şey biliyormuş!.. Son derece tehlikeli bir oyun! Böyle girişimi Ahmet Oğuz ve Kenan Öner takımı öğrenmiş olsaydı, "muvazaa" iddialarını kolayca ispatlayacaklar ve Demokrat Parti'yi temellerine kadar göçertebileceklerdi... Buna nasıl cesaret edebildiklerine bugün bile hayret ediyorum...

Köprülü, bütün ilmine, tecrübesine, siyasi ve ilmi kariyerine rağmen, "hafif" bir adamdı. Kendisini zeki kabul ettiği için, çabuk karar vermeyi, zekasının icabı sayardı! Çabuk karar verebilmek bir meziyettir ama, acele karar "yanlış" ihtimalini de arttırır. Köprülü'nün bu tarafını bildiğim için, 1950'de iktidara geldiğimiz zaman, Başbakanlık görevini ona vermedim!.. Yoksa, parti içi hiyerarşi bakımından da, bilgi ve görgü ağırlığı bakımından da onu seçmem gerekirdi. Nitekim herkesin beklediği de oydu... O kadar ki, kendisini Başbakan seçtiğim Adnan Menderes bile, Köprülü'yü Başbakan seçmem için bana ricaya gelmiştir!

65 • MENDERES... MENDERES...

Bayar, bir süre düşündükten sonra devam etti: - Siz, madem Köprülü'nün İsmet Paşa'ya yaptığı teklifin "sıhhati" üzerinde duruyorsunuz; sizi bu konuda biraz aydınlatayım... Biliyorsunuz, "12 Temmuz Beyannamesi", Parti Genel Kurulu'nda tartışmaya açılınca, bildirinin DP olarak benimsenmesi yolunda en şiddetli savunmalar, Köprülü ve Menderes kanadından gelmiştir. Gerçi, Refik Şevket İnce ve Emin Sazak da beyannameye "karşı" değildiler ama, Menderes-Köprülü ölçüsünde "hevesli" değildiler!..

"ŞÜKRANLA KARŞILAMAK"

Şunu da seni takviye eden bir müşahede olarak söyleyeyim: Köprülü ve Menderes Genel Kurul'umuzda, çıkacak böyle bir beyannamenin, partimizce yalnız kabulünü değil, şükranla karşılanmasını da şiddetle savundular ve bu duygularının İnönü'ye ulaştırılmasını da karara bağlattılar. Ben de kararı yerine getirdim. Nitekim İnönü, bu tutumumuzu ustaca kullanarak 12 Temmuz Beyannamesi'nin uygun bir yerine, aynen: "Bay Bayar (....) bana, vaziyeti arkadaşlarıyla görüştüğünü, benim durumuma karşı teşekkürle mütehassis olduklarını söyledi." cümlesini yerleştirdi.

Ayrıca, 12 Temmuz Beyannamesi yayımlandıktan ve İsmet Paşa bizi milletvekillerimizden biri olan Nuri Ozsan ile birlikte, doğu ve güneydoğu illerinde 12 gün süren yolculuğundan döndüğü zaman (26 Eylül 1947), Ankara'da kendisini karşılayanların arasında, Fuat Köprülü ile Adnan Menderes de vardı. Gerçi bu gezi, partimiz üzerindeki baskıları ol-

66 ■ İSMET BOZDAĞ

dukça hafifletmiş, yararlı olmuştu ama, 2 Demokrat Parti kurucusunun İnönü'yü karşılaması, o zaman da tuhaf bulunmuştu.

Yine hatırlıyorum: "Devri sabık yaratmamak" prensibinde de Menderes ile Köprülü birlikteydiler ve teklif de kendilerinden gelmişti. Bu fikre, başkaları katılmamıştır demek istemiyorum; katılmış ve karar çoğunlukla alınmıştır ama, benim kendilerine bu konuda açıklamalarda bulunmuş olmama ve birlikte davranmamızı rica etmeme rağmen, düşüncelerinde sonuna kadar direnmeleri de gösteriyor ki; Menderes ve Köprülü, Demokrat Parti muhalefeti döneminde tam bir fikir birliği ve fikir ortaklığı içindeydiler...

İsmet Paşa'ya ulaştırılan mesaj konusunda bir bilgim olmamakla beraber, sonradan hatırladığım tavır ve hareketlerinden çıkardığım sonuçlara göre, Menderes Köprülü ikilisinin, böyle bir siyasi oyunu birlikte düşünmüş olmaları ihtimalini "kuvvetli" buluyorum.

O günlerdeki parti atmosferini düşünerek söylüyorum: Bu teklifi hazırlamış olmaları mümkündür. Çünkü o günler, bütün idare mekanizması, polisi, jandarması, hatta muhtarı, korucusu ile Demokrat Parti'yi baskı altına almış, eziyordu. Sadece, hiçbir şeyden yılmayan, gözü kara partililer, karakollarda geceleme, dayak yemek, ürkütülüp sindirilmek bahasına direniyorlar; görevleri başında kalıyorlardı. Bu, partiye sahip çıkan idealist ve militan kadro dışında kalanlar, işlerine, evlerine dönmüşlerdi. Böylece parti, fikir kadrosunda görev yapan elemanlarından yoksun kalmıştı. Anadolu Kulü-bü'nde, iktidar partisi milletvekilleri, açıktan açığa:

67 • MENDERES-.. MENDERES...

"Kasketlileri adam ettik; şimdi sıra kravatlılarda!.." diye konuşuyorlar; baskının -bundan böyle- yönetim kurullarına aktarılacağını haber veriyorlardı. Bu yüzden, bıçak kemiğe dayanmıştı, Her halde Köprülü ve Menderes siyasi hayatımızı bu çıkmazdan kurtarmak için, İsmet Paşa'ya bu cazip teklifi hazırlamış olacaklar...

Bayar'a sordum:

- Beyefendi; 12 Temmuz Beyannamesinin gerek iç politikada, gerekse Demokrat Parti'nin bölünerek MİLLET PARTİSİ'nin doğmasında, büyük tesiri olması bakımından bu "Beyanname" hakkında görüşünüzü öğrenebilir miyim?

"SÖYLEMEK VAZİFEMDİR"

Bayar duraksamadan konuştu:

- Vazifemdir... Politikanın dışına çıkmış devlet adamları, bildiklerini tarihe söylemelidirler! "Ben de yazdım" da zaten bu konulara gelmeyeceğim. O hatıralar, Atatürk'ün ölümü ile bağlanacak. Bu nedenle, 12 Temmuz Beyannamesi üzerinde bütün bildiklerimi, yaşadıklarımı size söyleyebilirim. İsterseniz, İsmet Paşa'nın daveti üzerine Fuat Köprülü ile birlikte Çankaya'ya gidişimizden başlayayım. İsmet Paşa, protokole dikkatli bir insandır. Bu nedenle, tam saatinde Çankaya'da bulunduk ve tam saatinde bizi, küçük çalışma salonunda karşıladı. Kısa bir hoşbeşten sonra, konuya girdi:

-Gazetelerden ve Mecliste yapılan konuşmalardan, bazı sıkıntınız olduğunu anlıyorum, acaba nasıl faydalı olabilirim?

68 • İSMET BOZDAÖ

Etraflı bir açıklama yaptım... Demokrat Parti, aralıksız bir buçuk yıldan beri hükümetin baskısı altındaydı. Vatandaşlar, sebebli sebepsiz karakollara çekiliyor, dövülüyor, tehdit ediliyordu. Hükümet bu kanunsuz hareketleri Önleyeceğine, bizi, "Halkı ihtilale sürüklemekle" suçluyordu... Tahammülün son noktasındaydık!

Bütün olayları belgeleyerek özetledikten sonra, şöyle dedim:

- Eğer memlekette demokrasi kurulacak ve bu kuruluş, "Milli Huzur" bozulmadan yapılacaksa, Recep Peker iktidarının politikasını mutlaka değiştirmesi gerekir. Aksi halde, bir iç savaşa yuvarlanabiliriz.

İnönü, bu konuşma üzerine;

- Sizi, dedi, hükümetle karşılaştıracam... Bana söylediklerinizi ve söylemediklerinizi onların önünde tekrarlayın!.. Onlar da kendi görüşlerini açıklasınlar... Böylece hakikat, tek taraflı anlaşılmaktan kurtulsun!.. Ortak noktalar meydana çıksın!.. Fikirleri bağdaştırmak, uzlaştırmak ondan sonra kolaydır... Bu müzakereleri ben idare edeceğim. Sonra da uzlaşılan noktaları, sizin muvafakatlarınızı da alarak, bir BEYANNAME ile millete duyuracağım. Görüyorsunuz, "huzurun" bir an önce kurulmasına yardım etmek istiyorum.

Sezinlediğim; İsmet Paşa'nın bir şeyler yapmak istemesiydi. Bu yapacaklarından hem memleket hem de partimiz yararlanabilirdi. Memnun oldum. Partiye geldiğim zaman, arkadaşlarıma bu duygularımı açtım. Fakat sözlerimi Köprü-lü-Menderes cephesi ne kadar heves ve heyecanla karşıladı-ya, onların karşısında yer almayı süreklileştiren Ahmet Oğuz İle Ahmet Tahtakılıç cephesi de o kadar buz gibi karşıladı.

69- MENDERES... MENDERES...

Parti yönetiminde en yetkili kurulun üyeleri, böylesine zıt kutuplarda kümeleşirse, o kurul çalışmalarından selamet beklemek mümkün değildi. Üstelik bu kümeleşme, partiye de yayılır, belki de bölünmesine sebep olabilirdi!.. Birinci Büyük Kongre'nin aldığı "Hürriyet Misakı" kararından bu yana, gerek Parti Grubu'nda, gerekse Genel İdare Kurulu'nda bazı ateşli ve genç arkadaşlar; "Halk Partisi'ne ve hükümete isteklerimizi bildirelim; yaptılar; yapmadılar; meclisten çekilip "sine-i millete"(!) dönelim" fikrini ateşli tutuyorlardı. Bu genç arkadaşların Genel İdare Kurulu'ndaki temsilcileri, Ahmet Oğuz ve Ahmet Tahtakılıç'ti... Elbet yalnız değildiler,.. Konuya göre, yandaşlar buluyorlar ve ılımlı politika yanlısı, Menderes ve Köprülü'nün karşısına çıkıyorlardı. Bu sefer de öyle yaptılar. Enis Akaygen gibi, Yusuf Kemal Tengirşek gibi akıllı başında bazı arkadaşlara da cazip görünerek, İsmet Paşa hakemliğine karşı güçlü bir muhalefet cephesi kurdular.

"BU BİR MİZAÇ FARKI"

Genel İdare Kurulu'ndaki bu gruplaşma, bir fikir ayrılığına işaret değildi. Partiyi ele geçirme kavgası olduğunu da sanmıyorum... Belki, kurucu üyelere karşı, kurucu olmayan genel kurul üyelerinin, ağırlıklarının duyurma ihtiyacından doğmuş bir yakınlaşma ile başlamış olabilir... Fakat sonraları, kesin olarak bu biçimden çıkmıştı. Tatalım kurucu arkadaşımız Refik Koraltan, zaman zaman bu gençlerle birlikte görünüyor, birlikte oy kullanıyordu. Ben de zaman zaman iki Ahmetler'in bazı tekliflerini desteklemişimdir; bu yüzden,

70 • İSMET BOZDAĞ

kumculara karşı oluşmuş bir güç olduğu düşünülemez... Olsa olsa, mizaç ayrılığına dayanıyordu, diyebilirim... Çünkü bu grup, sürekli savaş istiyor, sürekli sert önlemler alınmasını savunuyordu. Nitekim Refik Koraltan kurucu arkadaşımız da -bir heyecan adamı olduğu için- sık sık kendilerine katılıbiliyordu. Buna karşılık, benim de zaman zaman katıldığım Menderes-Köprülü ikilisi, politika yapmak istiyorlar ve olayların içeriğine göre tavır koymak gerektiğine inanıyorlardı...

Partiye gelir gelmez, Genel Yönetim Kurulu'nu topladım ve kendilerine durumu özetledim. Birlikte gittiğimiz Fuat Köprülü de izlenimlerini anlattı... İzlenimleri müsbetti... İsmet Paşa'yı iyi yolda görmüştü... Yeni bir politika ile demokratik ortam oluşturmakta, yalnız Demokrat Parti'nin değil Halk Partisi'nin de çıkarı vardı. Bu sebeble, görüşmelerin ve Cumhurbaşkanı olarak İsmet Paşa'nın iki taraf arasında hakem rolü oynamasından, çok şeyler bekliyordu.

Adnan Menderes de hemen arkasından söz aldı ve konuştu. Ona göre, Demokrat Parti kurulduğu günden bu yana, çizgi değiştirmeden yürümüş ve bugüne gelmişti. Samimi düşüncelerini söyleyen bir partinin yapacağı şey de zaten buydu... Evet, baskı görmüştü, hırpalanmıştı ama güçlü kadrosuyla ayakta kalmıştı. Demokrat Parti, başka hiçbir sonuç almasa bile, ayakta kalması başlı başına bir zaferdi! Buna karşılık iktidar partisi, her türlü kanunsuzluğu, baskıyı, hatta zulmü karşısındakilere reva görmüş; muhalefeti, halkı isyana teşvik suçu ile suçlamış; zabıta gücünden, idare gücüne, hatta kaza gücüne kadar bütün güçleri muhalefet aleyhinde seferber ettikten sonra, onunla anlaşmaya girmek zorunda kalmakla -en hafif tabiriyle- samimiyetsiz bir politika izlediğini miitete ve dünyaya açıklamış oluyordu...

71* MENDERES... MENDERES...

Böyle bir itirafın -bir parti için- meclis grubunda, kurultayında, alt kademelerinde hangi kargaşaya yol açacağını düşünmek lazımdır. Bu nedenle, İsmet Paşa'nın Cumhurbaşkanı olarak iki büyük parti arasında hakem rolü oynaması ve kendi düşüncesini bir beyanname ile millete açıklaması, Demokrat Parti için bulunmaz bir fırsattır!...

Benim anlattıklarımın da bu anlam çıktığı için, ileri sürülen karşı fikirler cılız kaldı ve benim, davet edildiğim takdirde tek başına gidip Cumhurbaşkanı önünde fikirlerimizi karşılıklı olarak ortaya dökmemize karar verildi.

Yalnız hemen söyleyeyim ki; -tecrübelerime dayanarak söylüyorum- bizim, İsmet Paşa ile birlikte giriştiğimiz bu denemeye partimizin yönetim kurulunda "bilfiil" bir karşı koyma yoktu ama, "bilkuvve" çetin bir mukavemet olduğu gözden kaçmayacak kadar belirgindi. Nitekim, ertesi günü çıkan gazeteler, Halk Partisi'nde büyük bir şaşkınlık olduğunu yazarlarken, Demokrat Parti'nin içinde, İsmet Paşa ile işbirliğine karşı büyük bir güvensizliğin belirdiğini yazıyorlardı.

Partinin telefonları durmadan işliyordu. Vilayetlerden Yönetim Kurul Başkanları, ya da yöneticilerden bazıları, olup bitenler hakkında bilgi almak istiyorlar ve o sırada Genel İdare Kurulu'ndan telefona kim çıkarsa, çıkan kişiye göre bilgi alıyorlardı. Menderes-Köprülü ikilisi ve onun gibi düşünenler telefonu açmışlarsa olumlu karşılık alıyorlar; iki Ah-metlerden biri ya da onun gibi düşünenler telefona cevap vermişlerse, bunaklığın ve kararsızlığın içine düşüyorlardı. Parti sekreteri Basri Aktaş, bu müşahedesini bana ulaştırınca, telefonlara yalnız parti sekreterinin alınan kararı özetleyerek cevap vermesini uygun bulduğumu arkadaşlara duyurdum;

72 • İSMET BOZDAĞ

ama isteklerinin yerine getirildiğini pek sanmıyorum!.. Parti sekreteri, haklı olarak, yönetim kurulu üyelerine mukavemet edemiyordu!..

İKİ TARAF ÇALIŞIYOR

Yönetim Kurulu, hemen her gün toplanıyor, Cumhurbaşkanı önünde Başvekille yapılacak görüşmeye, hangi konuların götürüleceğini görüşüyor; belgelerini tartışıyor. Kurul, ikiye bölünmüş gibiydi. Bir tarafta Adnan Menderes ve Fuat Köprülü, öte tarafta Ahmet Oğuz ve Ahmet Tahtak-dıç; kendilerine bazı uydular da sağlamışlar, tartışıyorlardı. Ben arada kalmaya, taraflardan birine yatkın görünmemeye dikkat ediyordum. Ahmet Oğuz, en ateşli muhalifti. İnönü'nün devlet başkanı olarak çıkaracağı beyannameden hiçbir fayda çıkmayacağını savunuyordu. Ona göre yapılacak şey, diş dişe, tırnak tırnağa mücadele etmek ve bu yol ihtilale gidiyorsa, onu da göze almak! "Hak verilmez, alınır"dı... İşte bütün felsefeleri buydu!...

İnönü'nün siyasi duruma müdahalesi ve taraflar arasında ortak noktalar aramaya başlaması, yalnız bizim Genel Yönetim Kurulu ve teşkilatımızı karıştırmamış CHP'nin de hem Parti Grubu'nu hem teşkilatını cadı kazanına çevirmişti. Bana aktarılanlara göre, Halk Partisi Meclis Grubu içinde üç kü-melenme vardı: Bu kümeler, ayrı ayrı liderlerin yönetiminde çalışmaktaydılar, "Milliyetçi Grup"un lideri, Recep Peker'di. Başbakanlığı da yürüttüğü için, en kuvvetli grup buydu.

73- MENDERES... MENDERES...

İkinci grubu "Sosyalistler" oluşturmuşlardı. Bunların başında Necmettin Sadak vardı. Sadak, özellikle gençleri çevresinde toplamış bulunuyor ve meclis içinde ikinci güç olduğu söyleniyordu. Bundan sonra gündeme "Mutediller Grubu" geliyordu. Bunlar, Ne Recep Peker'in sert politikasını benimsiyor ne de devletin sosyalist düşünceyle yönetilmesini hoş karşılıyordu. Onlara göre, demokrasiye de pek gerek yoktu... Demokrasi, Türkiye için fantezi idi... "Dördüncü Grup" muhafazakârlar... Bunların başında Hamdulah Suphi Tanrıöver vardı. Tarihten getirdiğimiz değerlerimize sarılmamız gerektiğini ileri sürüyorlar; fakat bu değerlerin ne olduklarını bir türlü ortaya koyamıyorlardı...

İnönü'nün müdahalesiyle biz parti olarak sıkıntıya düşmüştük ama, İktidar Partisi, daha büyük bir sıkıntıya düşmüştü. Elbet herkes kendi sıkıntısını önemli saydığından, Yönetim Kurulu'nda Ahmet Oğuz ve arkadaşlarına, bir türlü derdimizi anlatamıyordum. Gazetelere bir açıklama yaptım. Dedim ki: "İnönü, Demokrat Parti'ye karşı yapılan baskıları kaldıracaklarını vaad etti. Bizim, millet çoğunluğuna güvenerek, 'zorla iktidarı alacağımız' hakkındaki endişeleri yersizdir. 'Hükümet darbesi', 'suikast' gibi şeyler, asla aklımızdan geçmiş değildir. Biz açık insanlarız. Bizde gizlilik yoktur. Bizim hedeflerimizde 'gizli' ve 'kötü'ye yer verilmez. Kuvvetimizi ancak kanundan, halk sevgisinden alırız. Demokrat Parti, programına sadık, herşeyi açıkça yapan, gizli kapaklı işi olmayan insanlarız. Sadece halka ve Hakka dayanıyoruz."

74 • İSMET BOZDAŪ

"OLUMSUZ HAVAYI BEKLEMEK"

Benim bu demecim üzerine gazeteciler, Başvekil Recep Peker'den karşılık istemişler, o da "Olumlu havayı beslemek ve kuvvetlendirmek için, Başvekil olarak elimden geleni yapacağım" demiş... Bu demeçlerin yayımlandıkları günün ertesi, Çankaya'ya çağırıldık. Bu defa ben, Başvekil Recep Peker'in karşısına tek başıma çıkacaktım. Çünkü Ahmet Oğuz ve arkadaşları Başkan Vekili görevinde olan Fuat Köprülü'nün benimle birlikte köşke gitmemesi için, bir tarafta hükümeti temsil eden bir Başvekil bulunacağına göre, diğer tarafta da Demokrat Parti'yi temsil eden "Genel Başkan" olmasının doğru olacağını oylatmış ve çoğunluk sağlamışlardı...

Çankaya'da, büyük bir özenle karşılandım, Beni, konuşmaların yapılacağı kütüphane salonuna aldılar. Hepsini hazırdılar. Başbakan Recep Peker ve Kabinesi yerlerini almışlardı. İsmet Paşa Başkanlık yerindeydi. Başbakan ve Bakanları, hepsi birden sağ taraftaydılar ve ben, tek başına sol tarafta yerime geçtim.

Devlet Başkanı olarak İnönü, yapılacak görüşmelerin gerekçesini anlattı. Ülke huzursuzdur. Muhalefetin, Hükümet'ten şikayetleri vardı. Buna karşılık hükümet de muhalefetin kanunsuz yollara yöneldiğini savunuyordu... Bu durumda, gerçeğin anlaşılması gerekti. Devlet Başkanı olarak, tarafları uyuşturmak düşüncesindeydi.

Bu nedenle, yüreklerde gölge kalmaması için, herkesi düşünce ve yakınlarını ortaya koymasını istiyordu. Konuşmasını bitirince yüzüme baktı; konuşmamı istediğini anladım ve daha önce hazırladığım belge ve bilgileri ortaya atarak uzun bir görüşme yaptım.

75

• MENDERES

MENDERES ...

Beni dikkatle dinlediler. Gerek Başbakan Recep Peker, gerekse Devlet Başkanı İsmet İnönü, zaman zaman konuşmamı önlerindeki kâğıtlara not ettiler...

Ben olayları, "milletvekili seçimlerinden önce" ve "milletvekili seçimlerinden sonra" olmak üzere ikiye ayırdım. Fikir, yorum ve şikayetlerimi bu tasnifin çerçevesi içine yerleştirdim.

Hatırlanabileceği gibi, Milletvekili Seçimleri, Şükrü Saraçoğlu'nun başkanlığındaki hükümet tarafından yürütülmüştü. Yürüttükleri politikanın sorumluluğu da kendilerine aitti. 1946 seçimlerinden sonra Recep Peker Kabinesi iş başına geldiğine göre, bundan sonra yürütülen politikadan -şeklen-karşımdaki insanların sorumlu olması gerekirdi. Önce kendilerine Demokrat Parti'ye karşı haksız, kanusuz bir politika yürüttüklerini kabul ettirmek istiyordum. Bu sebeple konuşmam hem uzun sürdü, hem belgelere dayandığı için, metinlerin okunması zaman aldı.

PEKER; ÇATINMIŞ, SUSMUŞ YERE BAKIYOR

Recep Peker; susmuş, çatinmiş, yere bakıyordu. Bir yıl kadar önce, seçim yaralan ile acı çeken bir parti olarak mecliste görüşme yaparken yine hükümetten şikayetlerimizi Adnan Menderes dile getirmişti. Ardından kürsüye Recep Peker çıkmış ve Adnan Menderes'i psikopatlıkla suçlayınca, topluca, muhalefet olarak TBMM'yi terk etmiştik... İşte o vesileyle eski arkadaşım Recep Peker'le konuşurken, bugün söylediklerimi aynen tekrarlamış ve bu kanunsuzluklara son verilme-

76 • İSMET BOZDAĞ

sini istemiştim. Peker, o zaman da asıl güçlüklerin bizden geldiğini, bizim memleketi ihtilale sürüklemek istediğimizi; kendisi, hükümet olarak tedbir almaktan öte bir şey yapmadığını iddia etmiş ve en sonra: "Siz bu konuda İdefiks olmuştunuz." deyip işin içinden çıkmıştı.

İnönü'nün karşısında aynı açıklamalarla söze girişti. Hükümetin memleketi ihtilalden korumak için tedbir aldığı, muhalefetin sınırsız hürriyet içinde olduğunu, baskı iddialarının bir fikr-i sabit olmaktan ileri geçmeyeceğini sayıp döktü ve kendi politikasının değişmesi için, ilkin bizim muhalefet politikamızın değişmesi gerektiğini ileri sürdü.

Görülüyor ki, hedefte bir değişiklik yoktu. Demokrat Parti'yi "Gölge Muhalefet" "İktidar uydusu" haline getirmek hedefinden uzaklaşmıştı. Anlaşıldığına göre, biz iktidara Ödün vereceğiz, onlar da bize güler yüz göstereceklerdi!..

Karşı konuşmamda, bu noktaya ehemmiyetle işaret ettim. Bizim düzenleyeceğimiz yeni politika olmadığını, ancak, Meclisten çekilmek suretiyle, büyük kongrenin karar ve emirlerine uyum sağlanabileceğimizi, bizi buna İtmenin vebalinin de büyük olacağını belirttim. Ve dedim ki: "Bütün memleketin ve dünyanın gözü önünde cereyan eden kanunsuzlukların savunulmasından vazgeçilmedikçe, belli bir noktada anlaşmamıza imkan görmüyorum..."

İSTEDİĞİMİZ OLACAK

Bu müzakere, aralıksız iki buçuk saat sürdü. Ne ben ne de Recep Peker, ilk çıkış yerlerimizi terketmiştik!.. Benim is-

11 • MENDERES... MENDERES...

tediğim, Hükümete haksızlığını kabul ettirmektir. Hükümetin de bütün gayreti, kabahati Demokrat Parti'nin üstüne yıkmaktır. Bu nedenle, sürekli çekiştik...

Ben sonunda istediğimi ele geçireceğimden şüphe etmiyordum. Çünkü bu toplantıya gelmeden önce geçirdiğimiz politik safhalar, bana bunu açıkça gösteriyordu. Toplantının hedefi, Demokrat Parti'den taviz koparmak esasına dayanıyordu. Yoksa baskı ile bir yere ulaşmanın yolu bulunmadığını anlamışlardı!

Ben, iki buçuk saat sonra, İnönü'den izin istedim. Zaten, daha fazla söyleyecek bir şey yoktu; karar oradakilere aitti. İnönü ayağa kalktı, elini sıktım ve "Allahaismarladık" dedim. Diğerleri, yarı kalkar gibi yaptılar; hükümet, konuşmalardan memnun görünmüyordu...

Kütüphane salonunun kapısını kapatırken gözüme ilişti; İnönü, Bakanlar Kurulu'ndan bazı kimseleri, beni uğurlamaları için görevlendiriyordu. İyi sonuç aldığımı hemen anladım...

SON RAUND

Birkaç gün sonra, tekrar Çankaya'daydım... Bu sefer, İnönü ile İkimizdik; başka kimse yoktu.

Önce, Kabine ile yapılan toplantının kendi üzerinde bıraktığı izlenimleri anlattı. Memlekette demokrasinin yerleş-mesindeki zorluklara dokundu; "kabahatli" aramakta fayda olmadığını, her iki tarafın benimseyeceği ana şartlar üzerinde birleşilmek gerektiğini, faydanın burada olduğunu söyledi.

78 ■ İSMET BOZDAĞ

Ben, Demokrat Parti olarak fikirlerimizi muhafaza ettiğimizi, hükümet olarak Demokrat Parti'ye karşı yürütülen ka-nusuz baskı ve sindirme politikası bırakıldığı takdirde, düşüncelerimizi unutmaya hazır olduğumuzu söyledim.

İnönü, konuşmalarımı dikkatle dinliyor, bana ve Demokrat Parti'ye karşı sevimli ve sıcak davranmaya dikkat ediyordu. Sonunda, bizim de benimsememiz halinde millete yayımlamak istediği beyannameyi bana uzattı. Okudum. Bazı noktalarda mutabık değildim. Bazı sözlerin yazılış biçimi, bize göre, yanlış anlamlara yol açabilirdi. Bunlara işaret ettim. Bunlar üzerinde gerekli düzeltmeleri yapacak ve Beni bir daha çağıracaktı. Veda edip ayrıldım.

Beyannamenin son şeklini görmek için Çankaya'ya bir daha çağırıldım. İnönü, yine dikkatli ve dostça karşıladı. Beyannamede düzeltilmesini istediğim noktalar elden geçmişti: "Beyannameniz millete hayırlı olsun Paşa Hazretleri" dedim.

İnönü: "İmzalayın, lütfen" dedi.

- Neyi?., dedim.

- Beyannameyi...

- Beyanname zâtınıza mahsustur.

- Ama ben, Cumhurbaşkanı olarak ülkenin iç politikasıyla ilgili böyle bir beyannameyi tek başıma yayımlayamam. Hükümetin başının da bu beyannameye imza koymuş olması gerek! Başvekil'den bu imzayı rica edeceğim; fakat sizin kabul ettiğinizi bilmesi lazımdır ki, mutabıksa imzalasın!..

- O takdirde benim de Genel İdare Kurulundan bu konuda yetki almam gerekir, efendim...

- Bu konuyu ne zaman sonuca bağlarsınız?..

- İki gün içinde...

- Öyleyse, lütfen...

Böylece ayrılıp partiye geldim.

79 • MENDERES... MENDERES...

"KIYAMET KOPTU"

Ertesi günü, Genel Yönetim Kurulu'nu topladım. Çankaya'da yapılan görüşmeleri özetledim ve benim, Demokrat Parti adına beyannameye imza koymam istendiğini söyledim.

Kiyamet koptu! Yönetim Kurulu'nun bir bölümü, İsmet Paşa'dan ne gelse, kuşku ile karşılıyordu. O kadar ki, Paşa kendilerine iltifat etse reddedecekler; altın verse, geri çevireceklerdi! Buna karşılık, Fuat Köprülü ve Adnan Menderes, beyannamenin yararına inanıyorlar, İsmet Paşa'ya -bu açıdan- sıcak bakıyorlardı. Günlerce süren bu tartışmaların sonunda karşılıklı iki grup doğmuş ve fikirlerini katılaştırmışlardı. Daha önce de anlattım ama, bir kez daha belirtmemde yarar var: Çıkacak beyannameden yana olanların fikirlerini şöyle özetleyebilirim; bu arkadaşlarımız diyorlar ki: "İktidar, bir buçuk yıldan beri partimize göz açtırmıyor! Dövüldük hakarete uğradık; her türlü kanunsuzluğun karşısında kaldık... Teşkilat, bu çalkantı içinde iyice güçsüz düşmüştür. Bunu sürdürmek demek, teşkilat arkadaşlarımızı, baskı ve tehlike içinde yaşatmak demektir ki, biz buna razı değiliz... Bu rahatlama, partiye yeni kıymet ve kuvvet olacak kişilerin girmesine yol açar... Bugünkü şartlar içinde herkes Demokrat Parti'ye girmeye cesaret edemiyor. Kimseden, kahraman olmasını isteyemeyiz... Bugün, partimize -bilhassa fikirlerinden yararlanacağımız- insanlar uzak durmaktadır. Böyle bir beyanname, bu kıymetleri kazanmamıza yardım eder. Bir an için düşünelim: Karşımızdakiler, verdikleri sözü

80- İSMET BOZDAĞ

tutmazlarsa, ne olur?.. Bir kez daha milletin karşısında utanılacak yere düşmezler mi?.. Buna karşılık, Biz ne kaybedeceğiz?.. Hiç... Öyleyse neden bu beyannameye imza koymayalım?.."

Buna aykırı fikri savunan arkadaşlarımız şöyle diyorlar: "İsmet İnönü, Devlet Başkanlığı ve Halk Partisi Genel Başkanlığı yerini kaybetmeden, demokrasi oynamak istiyor!.. Bunun için de Demokrat Parti'nin onun kanatları altına girmesi lâzım!.. Bugüne kadar üzerimizde, çeşitli yıldırma metotlarını, her türden baskı ve hatta zulmü denedi; sonuç alamadı... Şimdi güler yüzle bizi otoritesi altına almaya çalışıyor... Bir insan, hem bir partinin Genel Başkanlığını bırakmadan devlet reisi olmak ister, hem de samimi olarak demokrasiden yana olabilir mi? Bu, akla ve eşyanın tabiatına aykırı bir düşüncedir! Arkadaşlarımızdan bazıları, 'beyanname'nin içeriğine bakıyorlar, fakat kimin tarafından imzalanacağını tartışmak istemiyorlar...

"Oysa bugün, Genel Kurulumuzda süren şu tartışmalar bile, karşı tarafın, gayesinde başarıya ulaştığını açıkça göstermiyor mu?.. Bir Cumhurbaşkanı, millete bir beyanname ya-yımlanacaksa, belki Başvekil'in imzasını alması anayasa gereğidir; fakat yasal zorunluluğa işaretler? Bu zât, bütün politikayı, kendi elinde yürütmüyor mu?.. Yetkisini kullanarak buyurur; kanunları yeni baştan yürürlüğe kor; olup biter!.. Eğer böyle yapmıyorsa, bir ard düşüncesi, bir hesabı var, demektir. Biz, onun hesabını düşüneneğimize, o bizim hesabımızı düşünsün!.. Münasebetleri keselim, olsun, bitsin!.."

81 • MENDERES... MENDERES...

TEHLİKE BÜYÜK

Ben, hem partimizin bir an önce kanunsuzluklardan, baskılardan kurtulmasını istiyordum; hem de yarın, bir "muvazaa" suçlaması karşısında kalırsak, parti olarak parçalanmamak için, beyannameye imza koymanın yol açabileceği zararların hesabını yapıyordum. Bu "Beyanname", sadece bir politik oyunsa, bundan hiçbir olumlu sonuç çıkmayacak-sa, tehlike büyüktü. Ehliyetsizliğimiz anlaşılacaktı; parti olarak yıkılabilirdik!.. Eğer İsmet Paşa, bu girişimi ile Demokrat Parti'yi parçalamayı amaçlamışsa, şu anda -daha beyanname yayımlanmadan- bunu başarmış ve partiyi genel idare kurulunda ikiye bölmüştü! Beyannameyi reddetmek, bizi parçalanmaktan kurtarmıyordu. Öyle ise, zararımız olacaksa bile, bu zararın doğru yolda başımıza gelmesinde hikmet vardı.

Taraflar, iki kaya gibi birbirinin karşısına dikilmişler, bir santim bile kıvılcıktan savunmalarını sürdürüyorlardı. İşin kötüsü, Beyannameye yandaş olanlardan çok, karşı olanlar vardı. O zamana kadar düşüncemi açıklamamış, sadece konuşmaları yönetmiştim. Kurulun aklî başında kimseleri; Refik Şevket İnce, Yusuf Kemal Tengirşek, Cemal Tunca, Enis Aygen, muhalefet grubu içinde idi. Bunlar benim eski arkadaşlarımdı. Ben, düşüncemi açıklayacak olsam, belki bunlardan bazıları, hiç olmazsa birkaçı yer değişebilirdi...

Kelimeleri seçmekte özen göstererek bir konuşma yaptım ve "itidal grubu"nu, parti çıkarlarına daha uygun bulduğumu açıkladım. Sert muhalefet, biraz yatıştır gibi oldu. Fakat derin gücünden hiçbir şey kaybetmedi. Sadece, aşırıları İçinde bulunan Refik Şevket İnce ve Cemal Tunca, ılımlılar arası-

82 • İSMET BOZDAĞ

na katılması ile 12 Temmuz Beyannamesi'ni Genel Kurul'da, daha büyük bir çoğunlukla kabul etmiş olduk.

Beyannameyi ben de imzalamış, İsmet Paşa da yayımlamıştı ama; partinin fikir kadrosunda da bir huzursuzluk, tam anlamıyla belirmişti. Bütün teşkilatta, parti olarak Beyannameye imza koyma konusu, tartışılıyor, eleştiriliyordu. Oysa beyannamenin olumlu sonuçları da daha görülmüş değildi. Valiler, Kaymakamlar, güvenlik güçlerinin başında bulunanlar beyannamenin samimiyeti konusunda, ciddiyetine daha inanmamışlardı. Bütün yurttan bu konuda bir duraksama vardı. Gerçi baskılar, eski ağırlığıyla sürmüyordu; muhalefet partisine bağlı vatandaşların devlet gözünde eşitliği daha kurulamamıştı ama, bu durumun, eskisinden iyi olduğunda şüphe yoktu.

TARTIŞMA YAYILIYOR

Demokrat Parti İdare Kurulu'ndaki fikir ayrılığı basına yansımış, böylece il ve ilçelerimize kadar bulaşmıştı. Bu tartışmalar, bazı çözümlere dönüşmeden, Yönetim Kurulumuza, bir "İstişarî Kongre" (Danışman Kurulu) toplanmasını teklif ettim. Her iki taraf, hevesle kabul etti. Çünkü her iki taraf da, kendi düşüncesinin, toplanacak kurulda taraftar bulacağına inanıyordu. Nitekim son gelen haberlerden, İstanbul, İzmir, Bursa gibi teşkilatımızın güçlü merkezlerinin muhalefet ağırlıklı olduklarını öğreniyorduk...

Her ilden, ikişer delege istedim ve bu delegelerle 20 Temmuz 1967 günü toplandı. Açış konuşmasını ben yaptım ve

83- MENDERES... MENDERES...

müzakereleri sonuna kadar ben idare ettim. Delegelerden istediğim, düşüncelerini içtenlikle ortaya koymaları ve oylarını bu yönde kullanmalarınıydı.

"İstişarî Kongre"nin yapılacağı 20 temmuzdan bir gün önce, hemen bütün vilayetlerin delegeleri Ankara'ya gelmişti. Bunlar, kendi aralarında grup grup toplanıyorlardı. Kendi aralarında konuştuğuktan sonra, yine gruplar halinde Demokrat Parti Genel İdare Kurulu üyelerini görüyorlar, görüşüyorlar, birçoğu da benimle görüşmek için sıraya girmiş bulunuyorlardı.

Bana gelenlerin en fazla sordukları soru şuydu: -İsmet Paşa'nın yayımladığı beyannamede saydığı şartları Halk Partisi ve hükümeti benimseyecek mi?.. Siz İsmet Paşa'nın bu beyannameyi yayımlamakta samimi olduğuna inanıyor musunuz?

Ben kendilerine verdiğim cevapta diyordum ki:

- İsmet Paşa'nın yayımladığı "Beyanname"ye, Halk Par-tîsi'nin uyup uymaması, bizim için önemli değildir. Çünkü bizim Halk Partisi'nden bir korkumuz yoktur!.. Halk Partisi'nin bizi bunaltmasının nedeni, iktidar olarak hükümeti kullanmasıdır! Bize baskıyı yapan hükümettir! Yayımlanan beyannamede, Demokrat Parti ile birlikte, Hükümet Başkanı olan Başvekil'in de imzası bulunduğu göre, Hükümet, hem bu güne kadar baskı yaptığını **dolaylı** olarak kabul etmiş hem bundan sonra, kanunların sınırına çekileceğini, imzasıyla garantilemiştir. Şimdi siz bana: "Ya yapmazsa?" diyeceksiniz... Yapmazsa, Biz ne kaybederiz?.. Ama o, dünya ve memleket kamuoyunda, sözüne ve hatta imzasına güvenilmeyen bir hükümet haline düşer... Böyle bir hükümetin de ayakta kalması, dünyada görülmüş şey değildir...

84 • İSMET BOZDAĞ SAMİMİYET KONUSU

İsmet Paşa'nın bu beyannameyi çıkarırken, samimi olup olmadığı sorunuza gelince: Samimiyet, bir İnsanın iç dünyası için geçerli bir değer yargısıdır. Hiç kimsenin içine girip bu değeri araştırmaya imkan yoktur. Fakat, samimiyetin, dış belirtilere göre bir ölçüsü vardır; önce kendinize şunu sorunuz:

"İnönü'nün bu Beyanname'yi çıkarmakta menfaati var mı?.." Eğer, verdiğiniz cevap "evet" ise, samimidir!.. "Hayır" ise, samimi değildir!.. Şimdi ben size sorayım: "İnönü'nün Devlet Başkanı ve demokrasi sorumlusu olarak, 12 Temmuz Beyannamesi'ni çıkarmakta menfaati var mıdır?.."

Delegeler, hep bir ağızdan: "Evet" dediler. Öyleyse, "samimidir" dedim. "Bize düşen şey, onların samimi olup olmadıklarını aramak değil, bu beyannamenin fiili sonuçlarını beklemektir..."

Bana başvuran delegeleri buna benzer konuşmalarla yatıştırdım ve böylece yarınki kongrenin havasını iyileştirmeye çalıştım. Ama itiraf etmeliyim ki, benim gibi düşünmeyen bazı Genel İdare Kurulu üyeleri de başka toplantılarda kendi düşüncelerinin hakim olmasını sağlamaya çalışıyorlar ve delegeleri "şüphe ve şiddetle" dolduruyorlardı!

Demokrat Parti çok tehlikeli bir köprüyü geçmekte olduğu için, bu "İstişarî Kongre"den ittifakla bir karar çıkarmamız, çok yararlı olacaktı. Genel İdare Kurulu'ndaki bölünmeyi size anlatmıştım. Çoğunluk bizimle beraberdi ama, azınlık da pasif değildi; üstelik aralarında önemli kişiler vardı. Kongrede Genel İdare Kurulu olarak izleyeceğimiz politikayı kararlaştırmak için 19 Mayıs akşamı Adnan Menderes'in evinde toplanacağımız haber verildi. Özel bir toplantı idi ve

85* MENDERES... MENDERES...

karşı gruptan kimse çağırılmamıştı. Partinin başkanı olarak bir grup toplantısına katılmakta mazur olduğumu arkadaşlara söyledim ve ayrıldım. Ancak aldıkları kararları bana bildirebilirlerdi... Saat 22 sıralarında Köprülü evime geldi ve aldıkları kararları bildirdi: Genel İdare Kurulu adına açılış konuşmasını ben yapacaktım. Adnan Menderes ve Fuat Köprülü, kongrede bulunmayacaktı. Fakat bütün konuşmalar, yazılı olarak birlikte bulunacakları Menderes'in evine gönderilecek, orada değerlendirilecek ve kapanış konuşması, bunlara cevap olarak, Adnan Menderes tarafından yapılacaktı. Uzun siyasi tecrübem, ertesi günü, kongre öncesi gördüğüm delegelerin müsait bir ortamda olduklarını bana gösteriyordu. Dünkü sert hava dağılmış, anlayışlı, ılımlı bir ortam oluşmuştu. Ben de konuşmamı, böyle ılımlı ortama uygun sözlerle doldurdum. Özetini söylemek gerekirse, kongre: "Bugün, boş tahminlerde bulunmaktansa, bekleyip, yarın alınacak sonuçlar karşısında bir karara varmanın olgun insanlara daha yakışacağı" merkezindeydi...

Nitekim söz alanların çok büyük bir bölümü de bu düşünceyi benimsediklerini gösterir konuşmalar yaptılar. Ancak ilk konuşmalar arasında yer alan Bursa, Balıkesir ve Hatay delegelerinin yaptıkları sert konuşmalar, nerdeyse, dinleyenleri yiğitlik yarışına sürükleyecek ve kongreyi, beyannamenin reddine kadar götürecekti.¹ Hemen ardından üst üste yapılan iki konuşma, itidal ve akim hakimiyeti yolunu açtı ve sonuna kadar böyle sürüp gitti.

¹ Balıkesir Delegatesi : Sıtkı Yırcalı; Bursa Delegatesi : İsmet Bozdağ; Hatay Delegatesi : Remzi Silöz.

86

,SMET BOZDAĞ

TARTIŞMA POLİTİK DEĞİL PSİKOLOJİK

Kongre -kararlaştığı gibi- Adnan Menderes'in bir konuşmasıyla kapandı. Çok politik ve psikolojik bir konuşmaydı bu... Genel İdare Kurulu'nda olduğu gibi, kongrede de yüzen iki siyasi düşünceyi ele alıyor, bunları değerlendiriyor ve her ikisine birden hak vererek bu aykırılıkların mizaçtan doğduğunu, onun için bu düşünceleri, "yanlış-doğru" diye değerlendirmenin asıl yanlış olacağını, çok yumuşak ve becerikli bir anlatımla dile getiriyordu.

Fakat dün olduğu gibi -aradan bunca yıl geçtikten sonra-bugün de aynı kanaattemyim: "İstişari Kongre" hangi fikirleri yüzdürmüş olursa olsun, biz Demokrat Parti olarak bölünmüştük... Genel İdare Kurulu'nda olduğu gibi, teşkilatta da huzur kalmamıştı... Operasyon gerekliydi ve hatta zorunluymuştu. Fakat bunu elverdiğince "eritmeye" çalışıyordum. Bu çekişme ve bölünme, ister mizaçtan kaynaklansın, ister partiyi ele geçirmek hırslarından beslensin, rahatsızlık verecek ölçüde idi.

Velhasıl 12 Temmuz Beyannamesi, Demokrat Parti üzerindeki hükümet baskısını kaldırmıştı; kusursuz sayılabilecek bir seçim kanununun oluşmasına ortam hazırlamıştı; demokratik bir havanın, devlet-halk ilişkilerine kadar birçok sosyal ortamlara yayılmıştı ama, Demokrat Parti'yi de yönetici kadro seviyesinde ikiye bölmüştü. Kısa bir süre sonra bu bölünme, İstanbul Demokrat Parti Başkanı Prof. Kenan Önekin istifasıyla başladı ve Millet Partisi'nin kurulmasıyla noktalandı.

87* MENDERES... MENDERES...

Fakat şunu özellikle belirtmek isterim: Bölünme yönetici kadro seviyesinde işlemiştir. Kitlelerden bazı kopmalar olduysa da bunlar, seçim sandığında bütünleşmesini bildi. 1950 seçimlerinde bizi iktidara getiren oyların içinde, Millet Parti-si'ne kapılmış vatandaşların oyları da vardı.

Bilmiyorum, "çoğunluğun" herkesten daha akıllı olduğu fikrine, bundan daha uygun örnek bulunabilir mi?..

Sayın Celal Bayar, sözlerini böyle bağıladı ve sustu. Gerçekten 12 Temmuz Beyannamesi üzerinde söylenecek söz kalmamıştı, içyüzü-dışyüzüyle ortaya konmuştu... Bu tarihi belgeyi, konunun aydınlanmasını sağlamak için kitabımıza alıyoruz.

12 TEMMUZ BEYANNAMESİ

Hükümet Reisi ve Muhalefet Lideri ile son günlerde memleketin iç durumu üzerindeki konuşmalarımı bu husustaki kanatlerimi ve fikirlerimi söylemek zamanı gelmiştir.

7 haziran tarihinde görüşmek için çağırdığım Bay Celal Bayar bana, Demokrat Partisi'nin, idare mekanizmasının baskısı altında bulunduğunu beyan ve şikayet etti. Haberdar ettiğim Başbakan, aynı mevzuları daha evvel aralarında görüştiklerini hikaye ederek, böyle bir baskının olmadığını, idare mekanizmasının memleketin huzurunu bozacak mahiyette tahriklere karşı çok güç durumda kaldığını beyan eyledi. Bundan sonra iki tarafı bir arada dinlemek için, 14 haziran tarihli buluşmayı tanzim ettim. Başbakan ve yardımcısı Devlet Bakanı ile Demokrat Parti Başkanı hazır bulundular. İki taraf arasında karşılıklı tartışma içinde iki buçuk saat eden bu konuşma, başladığı noktada bitti. Demokrat Parti Başkanı, partisinin baskı altında bulunduğu noktasında ısrar ve partisini kanun dışı maksatlar ve ihtilal usûlleri takip ettiğine dair ihtimalleri reddetti. Hükümet Reisi, mekanizmasının baskı yaptığı iddiasını ve şikayet vesikalarını tetkik ve takibe hazır

90 • İSMET BOZDAĞ

olduğunu tekrar söyledi ve muhalif partinin çalışma usullerini düzeltmesi lazım olduğu iddiasında kaldı. 1 haziran tarihinde Bay Bayar' tekrar kabul ettim. Bana, vaziyeti arkadaşlarıyla görüştüğünü, benim durumuma karşılık teşekkürle mütehassis olduklarını söyledikten sonra, baskı vardır kanaatinde olduklarını teyit etti. Bunun üzerine iki defa görüştüğüm Başbakan, iktidar partisi ile muhalefet partisini Büyük Meclis'teki münasebetleri ve karşılıklı çalışmaları yolunda hayırlı terakkiler olduğunu takdirle söyledikten sonra, "Biz de kendimize düşen vazifeleri sadakatle ifa edeceğiz, söze söz veriyorum" dedi. Ve iki ay sonraki Büyük Millet Meclisi Toplantıncaya kadar partilerin münasebetlerinde itimadı arttıracak terakkiler olağın ümidinin kuvvetli olduğunu ilave eyledi.

Bu beyanatı Bayar'a 24 haziran tarihindeki buluşmamızda naklettim. Bayar bana: "fiili neticeye intizar edilmesi lazım geldiğini" bildirdi. Bundan sonraki tartışmaları, muhalefet liderinin Sivas nutkunda; ve Hükümet Reisi'nin 2 temmuz tarihli beyanatında ve ondan sonraki karşılıklı cevaplarda görülmüştür. Vaziyet hülasa olunursa: İki taraf şikayetlerinde ve savunmalarında ısrar etmiş ve şiddetli tartışmalar esnasında karşılıklı iyi niyetlerin ifadesi olan bazı tatmin edici parçalar hatırdta kalmıştır. Siyasi havayı yumuşatan bir iyilik olmak üzere, dertleri bilenlerin, kendilerinden, karşı tarafı teskin edici tedbirler alacakları ümidi uyanmıştır. Bunun dışında olarak durum, muhalefet partisi liderinin, "fiili bir netice bekleme" şeklinde ifade ettiği hükümde görülmüyor. Yani bir başka türlü söylenirse, vaziyet, karşılıklı İddiaları bakımından düğüm halini muhafaza etmiştir.

91* MENDERES... MENDERES...

Şimdi ben, bu düğümü çözmeye çalışacağım. İki tarafın şikayet ve müdafaalarının delillerini tafsil etmekte fayda görmüyorum. Zaten bunlar, umumi efkârca da kâfi derecede bilinmektedir. Görüyorum ki, taraflardan hangisinin haksız, yahut hangisi daha evvel karşısını kırmaya başlamış olduğunu aramakta da fayda yoktur. Ben, idare mekanizmasının baskı yaptığını Hükümet Reisi'nin kabul etmemesini, böyle bir hareketi tasvip etmeyeceğini katiyyetle beyan eylesesini, bir teminat ifadesi olarak aldım ve bunu Bay Bayar'a söyledim. Ben, muhalefet liderinin kanun dışı maksatlar isnadını reddetmesini muhalif parti çalışması için şart olan kanun içinde kalmak esasının göz önünde tutulduğunun ve tutulacağına dair beyanının tatmin edici bir teminat olarak kabul ettim ve Başbakan'a bunu söyledim. Her iki taraf da, uzun konuşmalardan çıkardığım bu neticelere bağlandıklarına inanmak istiyorum ve inanıyorum. Bizi, bu inanışa getiren bugünkü durumu, memlekette siyasi partilerin çalışıp gelişebileceğine kati ümit veren en mühim merhale sayıyorum.

Şimdiye kadar memlekette geçen iktidar ve muhalefet tecrübesinin muvaffak olmasını, bir seneden beri geçirdiğimiz tecrübeler, olanakların dayanamamış ve bugünkü siyasi durumu elde edememiş olmalarında görüyorum. Benim kanaatimce, bir buçuk seneden beri geçirdiğimiz tecrübeler, ağır ve bazen ümit kırıcı olmuştur. Ama, gelecek için her türlü ümitleri haklı çıkaracak bir muvaffakiyet de temin edilmiştir. Bu durumu muhafaza etmek ve onun gelişmesini sağlamak, iktidar ve muhalefet partilerinin vazifeleri olmak lazım gelir. Gelecek için tedbirler, benim kabul ettiğim gibi, şu noktada hareket etmekle bulunabilir: Benim bu son dileği-

92 • İSMET BOZDAĞ

min karşılıklı şikayetler için mübalağa payı ne olursa olsun, hakikat payı da vardır. İhtilâlcı bir teşekkül değil, kanuni bir siyasi partinin, iktidar partisi şartları içinde çalışmasını temin etmek lazımdır. Bu zeminde ben Devlet Reisi olarak, kendimi her iki partiye karşı müsavi derecede vazifeli görürüm. İdare mekanizması, yani Vekillerimiz ve maiyetleri, bir seneden beri ağır bir tecrübe geçirmişlerdir. Öyle zamanlar oldu ki, memlekette hükümetin mevcut olup olmadığı bile şüphe götürür idi. Sorumlu hükümetin huzur ve asayiş vazifesi münakaşa götürmez. Fakat meşru ve kanuni siyasi partilere karşı tarafsız, eşit muamele mecburiyeti, siyasi hayat emniyetinin temel şartıdır. Bu arada, siyasi partilere mensup olan veya görünen hususi maksat sahiplerinin şirretliklerini pervasız olarak tesirsiz bırakmak hususunda partilerin dikkat göstermeleri icap eder. Siyasi partilerin hangisi iş başına gelirse gelsin, onlar, idare mekanizmasında çalışanların haklarına ve itibarlarına karşı adaletli bir zihniyette olacaklarına inandırılacaklardır. Zannediyorum ki Hükümet Reisi ile Muhalefet Lideri arasındaki son tartışmada, İki tarafı, sebat ettikleri noktadan ayırmak gayretine düşmeksizin, iki tarafın bekledikleri şeyleri söylemiş ve temin etmiş oluyorum. Vatandaşlarıma hükümetle ve iktidar partisi ile muhalefet partisi arasında görüşme ve araya girme safhalarını olduğu gibi anlatmış olduğumu ümit ederim. Varmak istediğim netice, başlıca iki parti arasında temel şartın, yani emniyetin yerleşmesidir. Bu emniyet, bir bakımdan memleketin manasını taşıdığı için, gözümde çok ehemmiyetlidir. Muhalefet, te-

93- MENDERES... MENDERES...

BAŞLAYAN YENİ DÖNEM

12 Temmuz Beyannamesi yayımlanmış, ülkeyi bir hayret ve şaşkınlık kaplamıştı. Demokrat Partililer hayret ediyor. Halk Partililer, şaşkınlık içinde yeni döneme uymaya çalışıyorlardı. Düne kadar "düşman kardeşler" hayatı yaşayan partilerin, bir günde canciğer olmaları kolay değildi.

İsmet İnönü, bu yeni ortamı kullanmak için, bir yurt gezisine çıkmaya karar verdi ve Demokrat Parti'den, kendisiyle Türkiye'yi gezecek bir partili seçilmesini istedi.

12 Temmuz Beyannamesi'ne Celal Bayar'ın imza koyması olayından sonra, şimdi de Milli Şefe bir refakatçi ver İme-sinin istenmesi, DP Genel İdare Kurulu'nda fırtına çıkardı. Fakat Adnan Menderes ve Fuat Köprülü'nün savunmaları, karşı grubu gerilettiler ve Milletvekili Nuri Özsan'ın İsmet İnönü ile yurt gezisine çıkması kararlaştırıldı.

İnönü, gittiği her yerde, her iki parti temsilcileri tarafından karşılanıyor; ve her gittiği yerde, her iki parti merkezini -aynı zaman parçasını kullanarak- ziyaret ediyordu. Bütün bunlardan, her iki partinin beklediği ayrı ayrı kazançlar vardı. CHP, 946 seçimlerinin oy hırsızlığı suçlamasından sıyrılıyor, demokrasiden yana bir parti olduğunun ispatını veriyor ve böylece, kamuoyunda aklanmış oluyordu. Buna karşılık

96

İSMET BOZDAĞ

Demokrat Parti, baskılardan kurtuluyor, yönetim karşısında muteber kişiler olarak çalışma imkanı bulabiliyorlardı! Her iki parti, 12 Temmuz Beyannamesi'ni kendi çıkarları istikametinde kullanmasını bilmiştir.

Bu arada, gerçekten çok demokratik bir seçim kanunu çıkarılabildi. Baskıdan kurtulan Demokrat Parti teşkilatı, adamakıllı gelişti. Bunu gören Halk Partisi, iktidarın elden gitmekte olduğu kuşkusuna kapıldı. Gerçi "atı alan Üsküdar'ı geçmişti" ama, Devletin bütün güçleri, iktidar partisinin elindeydi; bunları, her an dilediği gibi kullanacak yerdeydi.

Demokrat Parti Genel İdare Kurulu ve özellikle Adnan Menderes, bu tehlikenin idraki içindeydiler. Menderes-Köp-rülü ikilisi, Demokrat Parti Genel İdare Kurulu'nda bir hareket daha başlattı: İktidar bize geçerse, karşımızdakilere misilleme yapmayacağımızı temin edelim.

DEVİRİ SABİK YARATMAMAK

Adnan Menderes; Fuat Köprülü ve Samet Ağaoğlu'nu da yanına alarak, Genel İdare Kurul arkadaşlarına şu teklifi yaptı:

- Görülen odur ki, biz DP olarak "iktidar" da olabiliriz; kuvvetli "muhalefet" de... Gücümüz oldukça büyük ama, CHP'nin gözünde daha da büyük!.. Ürküyorlar Çünkü bize karşı çok şeyler yaptılar. Partililerimiz arasında ölenler, yaralananlar oldu. İktidar, bize yöneldiği zaman, bu baskıların ve

kanunsuzlukların hesabını sormak ihtimalimiz de var! Seçim mazbatalarını tahrif etmek, TBMM'yı gayri meşru ola-

97 • MENDERES... MENDERES...

rak işgal etmek idamlik suçlardan!.. Siz olsanız, böyle bir tehlikenin içine girmeye razı olur musunuz?.. Elinizde kuvvet varken, biraz daha direnmeyi sürdürmek çıkarınızdır! Bunu önlemenin bir tek yolu var: Kendilerine hesap sormayacağımızı açıkça ilan edelim. Diyelim ki: "Devri sabık yaratmayacağız!" Başta Bayar olmak üzere, bu fikre karşı çıkanlar vardı. Uzun müzakerelerden sonra bir oy farkı ile karar alınabildi ve DP Genel İdare Kurulu'nun "Devri sabık yaratmamak taahhüdü" yayımlandı. Demokrat Parti'ye iktidar yolunu açan iki olaydan biri budur "Devri Sabık Yaratmamak" taahhüdü; basında çok müsbet karşılandığı gibi, iktidar çevresinde de bir ferahlık rüzgarı estirdi. Çünkü Halk Partisi'ne güvenerek suç işlemiş valiler, kaymakamlar, nahiye müdürleri, jandarma komutanları, erleri vardı; ve bunlar tedirgindiler. "Devri Sabık Yaratmamak" taahhüdü, bu suçluları da, bu suçları işlemeğe itilmiş kimseleri de rahata kavuşturuyordu.

Demokrat Parti iktidara geldikten sonra 1953 yılında "Halk Partisi mallarının meşruiyeti" üzerinde açtığı soruşturma kıyameti kopartmış ve "Hani siz devri sabık yaratmayacaktınız?" diyenlere Başvekil Adnan Menderes:

"Devletin malını geriye alıyoruz; yoksa devletin malını kendi çıkarına kullanan kişileri cezalandırmıyoruz." diyerek, devletin malı üzerinde kimsenin göz yummayacağını; siyasi iktidarın, sadece siyasi kararlar alarak suçu ortadan kaldırmaya muktedir olduğu mantığını böylece getiriyordu. 957 Seçimleri arifesinde CHP seçim stratejistleri İsmet İnönü'ye ısrar ediyorlardı:

98 ■ İSMET BOZDAĞ

- Önümüzde seçim var... Bu seçimde iktidarı deler geçeriz ama, siz hiç değilse bir kez, gazetecilerin bulunduğu bir toplantıda dinden, Allah'tan bahsedin!.. Görürsünüz, nasıl geniş bir yankı bulacaktır! İnönü de Bayar ve Koraltan gibi, Atatürk ekolünden geliyordu. Böyle bir konuşma yapmasına olanak yoktu. Hiçbir cevap vermemiş ve gittikleri son toplantıda da dini konuda konuşmadan ayrılmıştı. Stratejistler umduklarını bulamadıkları için İnönü'ye sitem ettiler:

ALLAHAISMARLADIK DEDİM YA!

- Aşk olsun Paşam, yine bir kere olsun Allah'ın adını ağzınıza almadınız.

İnönü bunu söyleyenin yüzüne hayretle bakarak cevap vermiş:

- Duymadınız mı?.. Çıkarken, "Allahaismarladık" dedim ya!..

Bu hikâye -sonraki yıllarda- çok meşhur olmuş, İnönü'nün ne kadar prensip sahibi bir Batıcı olduğuna örnek gösterilmiştir. Atatürk çağı kuşağı, hemen tümü ile dine karşı allerjik bir tutum içinde yaşamışlardır. Celal Bayar, 1980'li yıllarda bu satırların yazarına samimiyetle:

- Evvelce, köy kenarından geçerken camilerin minarelerine baktıkça içimde bir öfke kabarırdı: Neden fabrika değil de cami? Caminin, insanların manevi dünyasını kurtarıp kurtarmadığı tartışılır ama; fabrikalar, insanların maddi dünyasını her halde kurtarırlardı!., diye düşünürdüm... demişti.

99 • MENDERES... MENDERES...

Samimiyetle kendisine sordum:

- Peki şimdi?

- Şimdi, manevi dünyanın kurtulması ümidinin de, maddi dünyanın kurtulması kadar önemli olduğuna inanmaya başladım!

Eskiler, "Geç olsun da güç olmasın" demişler... İnsanlar yaşadıkça, yaşlandıkça değişiyor, geliyor... Ama gecikmelerden görülen zararlara bakılınca insan; "Keşke gerikmesey-di" demekten kendini

alıkoyamıyor...

Demokrat Parti iktidarını, Parlamento'ya kilit vurarak Yassıada'nın ihtilâl mahkemesine sevk edenler, - yandaşları tarafından ne kadar alkışlanmış olurlarsa olsunlar- tarihin çöplüğüne atılmışlardı! Demokrat Parti'nin yıkılmasına destan yazan Halk Partisi'ne, bir başka askeri darbeye kapısına kilit aşırması, Rabbani bir ceza anlamına gelmiyor mu?..

FİNİŞ SURECİ

Halk Partisi de Demokrat Parti de 1950 milletvekili seçimine, atbaşı denebilecek bir denge içinde gidiyorlardı. Seçimde, bir iktidar olacaksa, küçük bir farkla iktidar olacak; muhalefette kalacaksa, büyük bir muhalefet olarak meclise yerleşecekti. Görünen bu, beklenen buydu! Her iki parti de meydanlara büyük kalabalıklar toplayabiliyor, her iki partinin seçim uzmanları kendilerine iktidarın görüldüğünü haber veriyorlardı.

100 - İSMET BOZDAĞ

Oysa, seçimlerde oylar, denizdeki balık sürüsü gibidirler; hangi dalyana akacaklarını seçim gününden önce kestirmek güçtür. Denize atılan bir taş, bir büyük balık, sürüye dalyan değiştirebilir. 1950

seçimlerinde de böyle bir beklenmeyen olay, oyların büyücek bir bölümünü, Halk Partisi'nden Demokrat Parti'ye geçirdi.

MAREŞAL ÇAKMAK ÖLDÜ

O tarihte Mareşal Fevzi Çakmak, rahatsızdı; ameliyat olmuştu. İyileşeceği umulmaktaydı; fakat birdenbire ağırlaştı ve hayata gözlerini yumdu. Radyo ve gazeteler acı haberi duyurdular. Ülkede, büyük bir askeri kaybetmenin üzüntüsü vardı.

Bu değerli askerin hizmet çizgisi parlaktı. Osmanlı Devleti'nin Genel Kurmay Başkanlığı'na kadar yükselmiş; İstanbul, İngilizler tarafından işgal edilince de Anadolu'ya geçmişti. Atatürk'e ciddi ve samimi hizmetlerde bulunmuştu. 30 Ağustos Meydan Muharebesi'nin planlarında onun imzası vardı. Türkiye Cumhuriyeti'nin iki mareşalinden biri idi. Bu dönem içinde, iç politika oyunlarından dikkatle sakınmış; her zaman Atatürk'ün yanında yer almış, hep beş vakit namazını ihmal etmeyen bir müslüman askerdirdi. Kendisini emekliye sevk edip askerlikten ayırdığı için İsmet İnönü'yü sevmezdi. İnönü'nün de kendisine sevgisi ve itibarı olduğu söylenemez. Nitekim, Atatürk'ten sonra Cumhurbaşkanı seçilir seçilmez, kısa bir süre sonra, kendisini "emekliye" ayırmıştı.

101 - MENDERES... MENDERES...

Az çok herkesin bildiği bu bilgileri buraya almamızın sebebi, İsmet İnönü ve Fevzi Çakmak arasındaki bu soğukluk, hatta düşmanlığın, İnönü'yü "yanlış"a götürmesi; Mareşal Çakmak'ın Ölümü üzerine gereken ilgiyi göstermemesi; radyoların normal yayınlarını sürüp götürmelerinin doğurduğu milli öfkeye işaret etmek içindir.

Hele radyonun, programında bulunan "oyun havaları" nı yayması, bardağı taşıran damla oldu. Beyazıt Meydanı'nda toplanan üniversite öğrencileri, ellerine aldıkları bayraklar ve pankartlarla, köprüyü geçip Beyoğlu'na çıktılar ve Harbiye'deki radyoevinin önüne, halk-öğrenci kalabalığı halinde yığıldılar:

- Mareşal'e saygı istiyoruz!

- Bu radyo kime hizmet ediyor?..

- Hükümet, Mareşal'e düşman mıdır?., sloganlarla bağırıştılar, birkaç da taş atıldı.

Durum, hemen Ankara'ya bildirildi; Ankara ve İstanbul radyoları matem anonslarıyla, matem yayınına geçtiler ama, İş işten de geçmişti. Halk bu ihmali affetmedi. Ertesi gün Beyazıt Camii'nden kaldırılan cenaze için, hükümet protokol hazırlamıştı Bakanlar, milletvekilleri gelmişlerdi. Fakat halk protokolü reddetti; cenazesinin tek sahibi olarak tabutu askerlerin omuzlarından çekip aldılar ve parmak uçlarında taşıyarak kabristana kadar naaşa sahip çıktılar!

İşte bu olay, seçimin kaderini tayin etti! Ve...

14 Mayıs 1950'de Demokrat Parti, ezici bir çoğunlukla iktidara yerleşti!

102 • İSMET BOZDAĞ İKTİDARDA DÖRT KURUCU

Demokrat Parti'yi kuran, iktidara getiren dört kurucu, yerlerini aldılar: Celal Bayar, Cumhurbaşkanlığı'na; Adnan Menderes, Başbakanlığa; Refik Koraltan, Meclis Bakanlığı'na; Fuat Köprülü, Dış İşleri Bakanlığı'na yerleştiler.

Bu Dört Kurucu, partiyi kurarken, Türkiye'nin o günkü şartları, tarihi gerçekleri, toplumun yapısı ve rejim üzerinde mutabık kalmışlardı; ama getirmeyi ve yerleştirmeyi millete vaad ettikleri demokrasiden ne anladıkları üzerinde hiç tartışmamışlardı. Dört Kurucu'dan üçü, demokrasiye ters düşen Polis Vazife Selahiyetleri Kanunu'nun bazı maddelerini değiştirmenin, seçimi adli teminata bağlamanın, basın hürriyetini sağlamanın ve kendilerinin iktidara gelmelerinin, demokrasi için yeterli olduğuna inanmış görünüyordular.

Nitekim daha sonraları, kendilerine: Yeni bir anayasa vaad ettikleri hatırlatıldığı zaman: "Atatürk Anayasası bu güne kadar tam anlamı ile uygulanmadı ki! Hele uygulayalım; hele demokratik ihtiyaçlarımıza cevap verip vermeyeceği görülsün; ondan sonra -gerekirse- ya Atatürk Anayasası'nı tadil eder, ya da yenisini yaparız." demişler; fakat 1960 yılına kadar bu konuyu gündeme getirmemişlerdir. Grev ve Lokavt Kanunu için yapılan vaad de böyle geçirilmiştir.

FARKLI DÜŞÜNEN BİR KURUCU

Evet bunların içinde, farklı düşünen bir KURUCU da vardı: Adnan Menderes.

103- MENDERES... MENDERES...

Adnan Menderes, Atatürk dönemi parlamenterlerinden-di; ama ne bürokrasiden geliyordu, ne de Birinci Büyük Millet Meclisi kadrosundan; toprak sahibi idi ve halkın içinden geliyordu. Peşin yargıları yoktu. Demokrasinin "Halk İdaresi" olduğuna göre, halk ile "mutabakat" halinde olmak gerektiğine inanıyordu. Halkın mutabık olmadığı, benimsemediği hiçbir olgu ve prensibin, yönetimde işi ve rolü yoktu!

Muhalefette kaldığı dört yıl boyunca yurdun çeşitli bölgelerindeki kongrelerde bulunmuş, istekleri dinlemiş, bütün kongrelerde halk, ezanın Türkçe okunmasından hoşnut olmadığını açıklamış, devletin camiye müdahale etmesini protesto etmişti. Öyleyse, bu halkın oyları ile iktidara gelen partinin ilk yapacağı iş, bu "müdahale"yi ortadan kaldırmak olmalıydı!

Ayrıca görülüyordu ki; dine bu yolda yapılmış bir müdahalenin, devlet çıkarı ile de bir ilişkisi yoktu. Üstelik, yürürlükte olan Lâik anayasa, devletin bu tür bir müdahale yapmasına da izin vermezdi! Nitekim Atatürk de, bu uygulamayı kanun ile değil de, İç İşleri Bakanlığı'nın bir genelgesi ile yürürlüğe koymuştu. Bu genelgeyi kanun haline getiren, Milli Şef İsmet İnönü idi! Fakat garabete bakınız ki, olaylar Milli Şefi, tek partili sistemden, çok partili sisteme itince, oy toplamak kaygısına düşmüş ve okullara din derslerini, eğitimin zorunlu bir parçası sayarak tedrisat programlarına aldirmıştı. Menderes, İnönü'nün bu girişimini kullanarak, ezanın Türkçe okunmasını mecburi kılan kanunu iptal eden bir maddelik bir tasarı hazırladı ve meclise gönderdi. Halk Partisi, dara düşmüştü; teklif edilen kanuna karşı çıksa, zaten

104 ■ İSMET BOZDAĞ

halk içinde kaybolan prestijini iyiden iyiye yok edecek; yasayı desteklese, hem daha Önce yanlış yaptığını itiraf etmiş olacak; hem de Atatürkçülüğü yanlış yorumlayan üyelerini kaybedecekti.

Halk Partisi muhalefetinin en tartışmalı ve kaygılı grup toplantısı bu konu üzerinde yapılmıştır. İnönü, "Meclis'in o oturumuna katılmayacağını, fakat parti olarak bu teklife karşı çıkmanın doğru olmayacağı fikrinde olduğunu" açıkladı. Ertesi günü meclis oturumuna katılan CHP grup sözcüsü Cemal Eyüpoğlu, kanunun müzakeresi sırasında söz aldı; yasaya olumlu oy kullanacaklarını; fakat bunun demagoji konusu yapılmamasını temenni ettiklerini bildirdi. Böylece ezanın Türkçe okunması zorunluluğunu getiren kanun iptal edilmiş ve bu meclis kararı bütün yurttaki halk iradesi hakimiyetinin ilk zaferi olarak alkışlanmıştır.

Bu karara olumlu oy kullanan Halk Partililer ve Demokrat Partililer içinde, 'karardan rahatsız' olanlar az değildi. Yıllar sonra Demokrat Parti kurucusu ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar, -bu satırların yazarına- bu kanunun kabulü sırasındaki duygularını şöyle anlatacaktır:

- Ben, böyle bir yasanın, Demokrat Parti'nin ilk icraatı olarak ortaya konulmasını hoş karşılamadım. Bu yasaya karşı değildim ama, beni memnun eden bir yasa da değildi; nasıl söyleyeyim, biraz da buruldum! Ben, Atatürk'ün bütün getirdiklerine karşı her zaman duyarlı olmuşumdur!..

Bayar, bu sözleri, kendi duygularını anlatmak için söylüyordu; ama diğer iki arkadaşı, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü'nün de duygularına tercüman oluyordu. 1955 yılı yazında, kendisi ile yaptığım samimi bir sohbet sırasında Refik Koraltan, TBMM başkanı olarak bu yasadaki:

105

MENDERES

MENDERES...

"Bana kalsa, Meclis Başkanı kaldığım sürece bu yasa çıkmazdı ama; neyleyeyim, hatırını kıramadığım arkadaşım Adnan Menderes, Meclis'ten ivedilikle geçmesinde direniyordu." diye söz edecektir. Başvekil Adnan Menderes, "Halk İdaresi" ile "Halk İradesinin eşdeğer olduğuna inanmıştı. Eğer bir konuda halk çoğunluğunun ittifakı varsa, bu konu gerçekleştirilmeli; zararı görülürse, yeniden zararsız hale getirilmeliydi. Doğru seçilmiş milletvekillerinin, böyle düşünceleri gerektiğine inanıyordu. Nitekim Devlet radyolarının dini günlerde mevlit yayımlamalarını da bu düşünce yapısı içinde gerçekleştirmiş ve Demokrat Parti kurucuları arasındaki ilk kıyamet de bu yüzden kopmuştu.

"RADYOYU CAMİYE ÇEVİRDİNİZ"

Başvekil Adnan Menderes, iktidarın, "Devlet radyosuna tasarrufunun", halk adına bir müdahale olduğuna inanıyordu. Devlet radyosunu iktidar, halkın ihtiyaçları, istekleri doğrultusunda kullanacaktı. Türkiye, yüzde doksan dokuzu müslüman olan bir ülke idi. O halde radyosu da dini günlerde İslâmi yayın yapmalıydı! Emir verdi; iktidara geldiklerinin ilk kandil gecesinde radyoda mevlit okutulacaktı. Mevlidin radyodan yayımlanması, büyük ilgi topladı. Fakat bazıları da bu girişimi yersiz buldular. Onlara göre; laik bir devlette "Diyadin İşleri Başkanlığı" bulunabilir; bütün yurttaki cumaları hutbe okuyan hatiplerin ne söyleyecekleri bir kâğıda yazılıp devletçe ellerine verilebilir; ama devletin

106 • İSMET BOZDAĞ

radyosunda mevlit yayınlanamazdı! Çünkü lâikliğe aykırı idi bu...

O akşam, radyosunu açan Cumhurbaşkanı Celal Bayar, hiç beklemediği bir yayın, mevlit yayını ile karşılaşınca çok şaşırıldı; hemen eli telefona gitti ve kendisine Başvekaletin bağlanmasını istedi. Başvekil yerinde değildi; telefonu Başvekil Yardımcısı Samet Ağaoğlu'na bağladılar. Şimdi, bu konuda Samet Ağaoğlu'nu dinleyelim:

- Cumhurbaşkanı'nın Başkanlığı aradığını söylediler, "bağlayınız" dedim. Sayın Bayar, çok yüksek tonda bir sesle şöyle diyordu: "Nedir bu yaptığınız?.. devletin radyosunu camiye çevirmişsiniz!.. Bu konuda kiminle mutabıksınız acaba? Eğer demokrasiden anladığınız bu ise, yanıldığınızı göreceksiniz!.." - Efendim, benim bunlardan haberim yok. Başvekaleti aradığınızı söylediler, emirlerinizi almak için huzurunuzdayım...

- Sizin haberiniz yoksa kimin haberi var?.. İcraatınız içinde radyoyu camiye dönüştürmek olmamalıydı!.. dedi ve telefonu yüzüme kapattı.

Radyoda mevlit okunması kararı alındığını bilmiyordum; ama bir Cumhurbaşkanı, bir Başbakan Yardımcısı'na hakaret eder ve yüzüne telefon kapatırsa, yapılacak tek bir-şey vardır: İstifa etmek. Ben de öyle yaptım. Hemen, oracıkta istifamı yazdım ve Başvekil'in bulunduğu Ankara Palas'a gidip hem olayı anlattım hem istifamı verdim. Menderes:

- Bu konu, senin istifanı değil, Bakanlar Kurulu'nun istifasını gerektirir. Devlet Başkanı ile fikir ihtilafı içindeyiz. Ben biraz sonra Çankaya'ya çıkıp kabinenin istifa ettiğini bildiririm, dedi.

107* MENDERES... MENDERES...

Ben, işin bu kadar büyütülmemesini, işin benim istifamla geçirilmesinin daha uygun olacağını anlattıysam da, dinletemedim; nitekim az sonra Adnan Bey kalktı, arabasına bindi ve Çankaya'ya çıktı.

MENDERES İSTİFADA DİRENİYOR

Ortada kendisine "istifanın kabul edilmediği" ısrarla söylenmişse de fikrinde ısrar etmiş, hatta Bayar: "Samet, benim oğlum gibidir. Ben babasının arkadaşımım. Şimdi çağırayım ve gönlünü alayım."

biçimindeki teklifleri de reddederek:

- Beyefendi, bu bir gönül kırılması değil ki, gönül olarak geçirilsin! Bu bir prensip anlaşmazlığıdır. Sizin fikirlerinize saygım var; ancak bendeniz, zâtı devletinizi gibi düşünme-memekteyim. Demokrasi, vicdan hürriyetini de içine alan bir hürriyetler sistemidir. Dünyanın bütün ülkelerinde, hatta bizim gibi lâik devlet olan Fransa'da bile, her pazar bütün kiliseler çan çalar, radyoları kiliselerden aynı nakilleri yaparlar!.. Türkiye'de tek radyo var. O radyo da bir kandil akşamı mevlit yayınlıyor!.. Benim müslüman vatandaşım dinleyecek ve devletin kendisinden olduğunu bir kez daha anlayacak.

Bayar, olayı kapatmaya çalıştıysa da Menderes direnmiş ve ayrılmış.

Beni telefonla aradı ve Mersin'e hareket edeceğini, yeni kabine kurulana kadar, benim kendisine vekâlet etmemi bildirdi. Telefonda çok direndim ama, ne ettimse caydırma-dım. Böylece, Demokrat Parti iktidarının ilk yılında 15 gün

108

İSMET BOZDAĞ

süren bir hükümet boşluğu oldu ama, bunu kimselere du-yurmadık. Bayar, bir süre Başvekil'in Mersin'den dönmesini bekledikten sonra, işin uzadığını görünce, Koraltan ve Köprülü'yü Mersin'e yolladı; birlikte döndüler. Böylece Demokrat Parti'nin ilk hükümet buhranı atlatılmış oldu.

DEMOKRASİDE YÂLNIZ BİR ADAM!

Çok kısa bir zaman sonra Başvekil Adnan Menderes, bir konuşmasında "Halka mal olmuş inkılâpların titizce korunacağını" söyleyerek bir zemin yoklaması yaptı; yapmasıyla da kızılca kıyamet koptu. "Halka mal olmuş inkılâplar" ne demektir?.. Demek, halka mal olmamış inkılâplar da vardı... Ne idi bu halka mal olmamış inkılâplar?.. Arapça ezandan, radyoda mevlitten sonra, şimdi de sıra inkılâplara mı gelmişti?..

Muhalefet, Basın, Halk Partisi, aydınlar, üniversitenin bir bölümü, soru üstüne soru getiriyorlar; Atatürk İnkılâpları'na kimsenin dokunamayacağını yazıyorlar, söylüyorlar, hatta DP kurucuları bile bu titizliğe katılıyorlardı. Başvekil Menderes, bir reaksiyon bekliyordu ama, bu derecesini ummamıştır her halde! Nitekim üst üste açıklamalar yaptı: "Halka mal olmuş inkılâplar" deyiminin, halka mal olmamış inkılâplar deyimine çağırışım yaptığını; ancak kendisinin, sadece bütün inkılâpların halka mal olmuş bulunduğu anlamında bu deymi kullandığını, kendisinin de bu sözlerini değişik anlama sürükleyerek muhalefet yapmaya kalkanlar kadar Atatürkçü olduğunu, birçok yerde söylemek, tekrarlamak zorunda kaldı. İşin asıl önemli yanı, muhalefetin bu söz karşısında ayak-

109- MENDERES... MENDERES...

lanması değil, kendi grubunda da birçok kimsenin bu konuşma karşısında tavır koymaları idi.

Görülüyordu ki, hiç kimse, demokrasinin gereklerini yapmaya hevesli değildi... Toplumun bir bölümü nasıl "Asr-ı saadet günleri" kuralları için yaşıyorlarsa; bir bölümü de, Atatürkçülük dedikleri, sınırları da pek belli olmayan, bir hayat biçimi tasarlıyorlar, bunun içinde olmak, bunu yaşamak İstiyorlardı. Oysa Menderes'in istediği de buydu! Herkesin, rahat ettiği ortamda, dilediği gibi yaşaması, davranması... Adnan Menderes, hem halis bir müslüman hem halis bir Atatürkçü idi; bunlardan biri olmak, ötekisi de olmaya engel değildi! Hem İslâm'ın fazileti içinde yaşamak, hem Batı'nın uygarlığını paylaşmak pekâlâ

mümkündü! Fakat birtakım kimseler, Atatürkçü olmayı dinden çıkma; müslüman olmayı Batı uygarlığına karşı gelme anlamında düşünüyorlardı.

Demokrat Parti muhalefeti yıllarında ve iktidara geldiği ilk yıl, hemen bütün ocak, bucak il kongrelerinde halkın büyük bir kesimi, Anayasanın 14. maddesinin değiştirilmesi yolunda isteklerde bulunmuştur. Bu madde, lâiklik ilkesini ihtiva ediyordu.

LAİKLİK KONUSU VE DEMOKRAT PARTİ

Adnan Menderes, demokrasiyi halkın İstekleri doğrultusunda bir yönetim olarak benimsediği için, meclisteki bazı arkadaşlarına, bu maddenin üzerinde devlet ve toplum açısından araştırmalar yapmalarını ve maddeye yeni bir biçim hazırlamaları görevini verdi.

110 • İSMET BOZDAĞ

Olayın Anayasa Komisyonu'nda incelemeye alınması, bazı çevrelerde rahatsızlık yarattı. En çok rahatsız olanlar da, Menderes'in kurucu arkadaşları, Celal Bayar, Refik Koral-tan'dı; Fuat Köprülü de bu iki arkadaşını destekliyordu. Bayar, bu konuyu bana, -Menderes'in bu konudaki eğilimini saklayarak- şöyle anlattı:

- Demokrat Parti Gurubu'nda tutucu arkadaşlar vardı. Ben şahsen kendilerini eleştirmem. Her insan, kendi vicdanının kararları içinde rahat eder. Ancak, bir de ülkenin çıkarları vardır. İstekler, vicdan normlarına uygun olduğu gibi, ülke çıkarlarına da denk düşüyorsa yasallaşmasında yarar vardır. Ama vicdan normları, toplum çıkarı istikametindeki normlara uygun düşmüyorsa, o zaman bu eğilim zararlı olur ve eğilimlerin karşısına çıkmak da her vatandaşın görevi olduğu gibi, bir milletvekilinin göz ardı edemeyeceği görevidir.

İşte bu tutucu arkadaşlardan bazıları, hatırladığıma göre, içinde Konya Milletvekili Fahri Ağaoğlu'nun da bulunduğu bir grup, Anayasanın 14. maddesini değiştirerek, devleti, lâiklik prensibi dışına çekmek istiyorlardı. Anayasa Komisyonu'nda bu konu müzakere edildiği sırada, tesadüfen gelmiş gibi yaparak kendilerine müzakere konusunu sordum. Bana lâiklik konusu üzerinde tartıştıklarını söyleyince;

- Sizin düşüncelerinize karışmam, fikirlerinize saygı duyarım ama, bu konu üzerindeki bazı düşüncelerimi size -Cumhurbaşkanı olarak değil- bir Atatürkçü vatandaş olarak söylemek isterim, dedim ve bu prensibin, devlet ve toplum münasebetlerindeki önemini kısaca belirttim.

Komisyon beni dikkatle dinledi. Sonradan öğrendim ki, bu maddenin olduğu gibi kalması üzerinde ittifak etmişler!..

111

• MENDERES... MENDERES...

Görüldüğü gibi, Demokrat Parti kurucuları bile (Adnan Menderes) lâiklik gibi, İslâmi teklifler ve kararlar gibi konularda yalnız kalabiliyordu. Ancak bu yalnız kalmanın ciddi gerekçeleri de vardı ve bu noktalarda Adnan Menderes, öteki kurucu arkadaşlarından daha az dikkatli değildi. Bu gerçeklerin en önemlisi, Demokrat Parti iktidarının ilk aylarında "Ticamî" tarikatine mensup bazı meczupların, ellerine çekiç ve keserler alarak Atatürk heykellerine saldırmaları ve Ankara'nın Ulus meydanındaki heykeli parçalamaya kalkmalarıdır.

İZLENEN POLİTİKA DEĞİŞİYOR

Fakat basında lâiklik tartışmalarında ateşli yazılar yayımlamış bulunan Vatan Gazetesi Başyazarı Ahmet Emin Yalman'ın bir Türkçüler Derneği üyesi tarafmdan suikasta uğrayıp postane basamaklarında kurşunlanması, toplumda çok diri ve şiddetli bir tepki yarattı. O zamana kadar Demokrat Parti İktidarının almakta olduğu kararlar yumuşak bir üslup ile eleştirilirken, Vatan Gazetesi Başyazarı'nın kurşunlanması üzerine, birden ağır eleştiriler haline dönüştü ve kamuoyunda bir tepki mihrakı doğdu. Suikast olayını büyük bir duyarlılıkla karşılayan ve Yal-man'a gösterilmesi gereken ihtimamın en incesi gösterildikten sonra: Menderes, gelmekte olan tehlikeyi fark etti ve haksız bir devlet tepkisi ile, suikastçının kayıtlı bulunduğu derneği kapattıktan başka, Gaziantep'e kadar giderek, orada yaptığı bir konuşma ile; "Bugüne kadar İzlenen devlet politikası değiştirilecektir" dedi.

112 • İSMET BOZDAĞ

Bu söz, Menderes'in kendi grubunda bir öfke patlaması yaptı: "İzlediğin politikayı bize tescil ettirdin, icraatına bizim sorumluluğumuzu da kattın; fakat değiştirmek kararını bir başına alıyorsun!.. Böyle bir karara hakkın var mı?" dediler. Bu kaynaşma, Demokrat Parti Grubun'da güçlükle geçirildi...

Fakat gerçekten hükümet politikası değişmişti. Lâikliğe karşı çıkışlar bundan sonra hoş karşılanmadı ve dikkatle takip edildi. Fakat Menderes'in şahsi tutumunda hiçbir değişiklik olmadı. Yine Ramazanlarda Eyüp Sultan Hazretleri Türbesi çevresinde iftar ziyafetleri verdi; o çevredeki mezarları restore ettirdi; ziyaretlerine devam etti.

Bazı kusurları da olsa Allah'a sığınmış halis bir mümin olduğu açıktır. Kendisiyle birlikte Londra'ya giderken uçakta kaza geçiren Ulaştırma Bakanı Arif Demirer, kaza anındaki Menderes'i şöyle anlatıyor:

- Uçak, Londra üstüne gelmiş; sis bulutlarını delemiyor, tur üstüne tur atıyordu. Herkes heyecan içindeydi. İnsanları can korkusu sarmıştı. Pilot kabinine gitmek isteyenler, hostesleri sıkıştırıp gerçeği öğrenmeye çalışanlar velhasıl yüzleri ölüm tehlikesi ile sapsarı olmuş, hayattan kopmamaya çalışan insanların arasında Menderes; hiçbir korku, hiçbir telaş göstermeden uçağın penceresinden bulutları seyr ediyor, sürekli kımıldanan dudaklarından ve ara sıra ellerini hafifçe yüzüne doğru götürüşünden, dua ettiği anlaşılıyordu. Nitekim uçak çakıldıktan sonra, ilk kurtulan da Menderes olmuştur!

113 • MENDERES... MENDERES...

MENDERES AÇISINDAN İSLÂMİYET VE TÜRKİYE

Demokrat Parti'nin Genel İdare Kurulu üyesi ve Bakan Muzaffer Kurbanoglu, Menderes ve İslâmiyet konusu üzerindeki bir hatırasını şöyle anlatıyor:

"1957 Seçimleri sonrası günlerde idik. Konya Milletvekili Fahri Ağaoğlu arkadaşımızın, bir anayasa taslağı hazırladığını ve bu taslakta, 'Türkiye Cumhuriyeti Devletinin Dini İslâmîdir¹' maddesinin bulunduğunu işitmiştik. İstanbul vilayet binasında bir Demokrat Parti Genel İdare Kurulu toplantısı yapmak ve Fahri Ağaoğlu arkadaşımızı bu toplantıda dinlemek istedik. Günü, saati belirlendi ve Fahri Ağaoğlu arkadaşımız toplantıya davet edildi. Toplandı. Genel Başkan Adnan Menderes'i bekliyorduk. "O günkü toplantıda Samet Ağaoğlu, Sıtkı Yırcalı, Kamil Gündeş, Rifki Salim Burçak, Fuat Köprülü, Ben (Muzaffer Kurbanoglu) ve bazı arkadaşlarla, Konya Milletvekili Fahri Ağaoğlu gelmişlerdi. Menderes gelmediği için, müzakere açılmamıştı; fakat Fahri Ağaoğlu'nun açıklamalarını dinliyorduk. Fahri Ağaoğlu'nun düşüncesi, şöyle özetlenebilir:

'Demokrat Parti, muhalefet yıllarında, iktidara geldiği taktirde Anayasa'yı değiştireceğini millete vaad etmiştir. İktidara geldiğinin ilk yıllarında bu vaad hatırlatıldığı zaman: "1924 Atatürk Anayasası, bugüne değin tam anlamı ile uygulanmamıştır. Tam bir uygulama olmayınca, toplum İhtiyaçları ile, devlet zorunlulukların nerede buluşup nerede çatıştığının anlaşılması mümkün olmaz. Yasayı uygulamaya koyalım: Demokrasimizi gerçekleştirmeye elverişli değilse, değiş-

114 • İSMET BOZDAĞ

tiririz. Elverişli ise, Atatürk'ün emanetine dokunmanın anlamı yoktur." denildi ve geçtirildi. Bugün, iktidarın yedinci yılını yaşıyoruz. Anayasa'nın demokrasiyi gerçekleştirmeye elverişli olmadığı anlaşılmıştır. Türk Milleti'nin yüzde doksan dokuzu müslüman olduğu halde, Türk Devleti lâîktir. Fransa, iki ihtilal dönemi geçirdiği, dini reddettiği, sonra tekrar benimseyip Katolik-Protestan kavgalarına sahne olduğu için, böyle bir ihtiyaç duymuş olabilir. Ama Türkiye'de ne böyle bir tarih ne de böyle bir gerekçe var. Milletvekili olarak ben, Lâik Devlet yanlısından dönülmesini ve 'Türkiye Cumhuriyetinin Dini İslâmîdir' cümlesinin anayasaya yerleşmesini teklif ediyorum.'

"Fahri Ağaoğlu, destabaşı milletvekillerindendi. Bölgesinde çok seviliyor, sayılıyor, sözü dinleniyordu. Biz, Genel İdare Kurulu olarak bu arkadaşımızın gücenmesini istemiyorduk. Fakat teklifini gerçekleştirmek de -zordan da fazla birşey- o günkü koşullar içinde, imkansızdı. Ben kendisine; anayasadaki lâiklik maddesinin İslâmîyet içinde gerekli olduğunu; çünkü devleti mezhep çatışmalarının dışına çektiğini anlattığım noktada Adnan Menderes geldi; bir kere de Fahri Ağaoğlu düşüncelerini Menderes'e bütün ayrıntıları ile anlattı.

MENDERES KENDİ ÇAPRAZINDA

"Menderes'in durumu zordu. Grupta, Ağaoğlu'nun fikirlerini paylaşacak çok arkadaşımız vardı. Reddetmek de kabul etmek de, ateşi avuçta tutmak gibiydi. Menderes, Fah-

115* MENDERES... MENDERES...

ri Ağaoğlu'nu takdir eden sözlerle konuşmaya başladı; milletvekillerinden toplumu ilgilendiren konularda çalışmalar yapmalarını beklediğini; bu sebeble Ağaoğlu'nu kutladığını anlattıktan sonra, sözlerini Osmanlı Devleti'nin son yüzyılına getirdi ve özetle şöyle dedi:

-Osmanlı'da bir yanlış vardı; bu yanlışın ne olduğunu bir türlü keşfedemedik! Herkes aklına geleni doğru sanarak, 'se-beb' diye gösteriyor. Biz burada çöküş sebeplerini elbette arayacak değiliz. Fakat biliyoruz ki, çeşitli milletlerden kurulmuş bulunan Osmanlı mozayığı, güç koşullar içine düştükçe, çareyi Batı'da aramış; böylece mozayik toplumunu çok kesin çizgilerle ikiye bölmüştür: Batı'dan yana olanlar, geleneklerden yana olanlar.

Devlet, I. Abdülhamid'den başlayarak günümüze kadar hep, Batı'dan yana olanları desteklemiş, onların yanı başında yer almıştır. Böylece, Batı'dan yana asker ve sivil bürokrasi ile, gelenekçi ve dindar geniş halk kitleleri, tam bir çatışma içine girmişlerdir... O kadar keskin bir çatışmadır ki bu. Jön Türklerden başlayarak günümüze kadar hem devlete sırtını dayamış hem de devleti avucu içine almış batıcılarla; devlete vücut verdiği halde, devletten destek bulamayan gelenekçiler; dernekleri, vakıfları, sosyal kurumları, gazeteleri, matbaaları, fikir kulüplerini, Öğrenci yurtlarını velhasıl demokratik ortamda ne

kadar baskı mihrakı varsa, bunları karşılıklı olarak teşkil etmişler ve birbirleriyle kıyasıya bir fikir savaşına girmişlerdir. Bu savaş bugün de bütün şiddetiyle sürüyor!

Ben, Aydın Çiftçisi Adnan olarak ne isem, Başvekil ve Demokrat Parti Genel Başkanı olarak da oyum!.. Dinimi, diyanetimi yaşarım. İstanbul'dan geçip Eyüp Sultan Hazretle-

116 • İSMET BOZDAĞ

ri'ni ziyaret etmediğim olmamıştır. Ramazan nedir bilirim, bayram nedir bilirim, yaşarım bunları! Gönlüm seninledir Fahri Ağaoğlu kardeşim! Senin teklifini Aydın Çiftçisi Adnan Menderes hem destekler hem imza eder. Ama Türkiye Cumhuriyeti Devletinin Hükümet Başkanı ve iktidar Partisi'nin Genel Başkanı olarak Adnan Menderes, senin teklifine sıcak bakamaz. Çünkü senin bu teklifinin yanında milyonlar varsa; karşısında da milyonlar var! Türkiye, çağın seviyesine ye-tişmek peşinde! Duraksamayınız! Hele, milyonları milyonların karşısına çıkaracak bir yola kesinlikle sapmayız!.. Benim gibi yapın siz de... İslâmı yaşayın ve herkesin, kendi yaptıklarının hesabını vereceğini düşünün... Türkiye İslâm Devletidir desek, hiçbir şey kazanamayız; fakat kardeş kavgasına kapı açılırsa, Türkiye çok şey kaybeder!.. Şimdilik teklifinizi saklayın; belki bir gün gelir onu kullanacak ortam kendiliğinden oluşur. Bugün statükoyu koruyarak memlekete hizmet etmiş oluruz!.. Fahri Ağaoğlu, Başvekil'i dikkatle dinledikten sonra:

- Size hak veriyorum Başbakanım... Teklifimi gruba bile getirmeyeceğim, inşallah ileride düşüncelerimizi gerçekleştireceğim bir ortam doğar, dedi ve 'Türkiye Cumhuriyeti bir İslâm Devletidir.' teklifi böylece gelecek günlere kaldı..."

İMAMI HANEFİ'NİN KABRİ ONUNDE

Adnan Menderes'in hem müslüman yapısı, hem devlet adamlığını ortaya koyan bir başka olay, Demokrat Parti'nin önemli temsilcilerinden Sanayi Bakanı Sebati Ataman'dan dinleyelim:

117- MENDERES... MENDERES...

"Bağdat Paktı'nın bir toplantısı için, Bağdat'a gitmiştik. Bazı ziyaretler arasında, 'İmam-ı Âzam'ın kabrini ziyaret' de vardı. Kabrin başında toplandık, duamızı yapıyoruz. Herkes Fatiha'sını okuyup ellerini yüzüne sürdü; yalnız Adnan Menderes avuçları açık, dalgın duruyor. Tesadüfen ben de yanibaşıdayım. Bir süre bekledim. Fakat herkes Fatiha'sını bitirdiği ve gitmeye hazırlandığı halde, Başbakanımız'ı beklediklerini fark edince, hafifçe eteğinden çektim. Hemen toparlandı, elini yüzüne götürdü ve yola koyulduk.

"Yine yan yana idik. Kendisine Fatiha'nın neden o kadar uzun sürdüğünü sormak istiyordum ama, beklemeyi daha uygun buldum. Nitekim, bir süre sonra o konuştu:

- Belki Fatiha'nın neden o kadar uzadığını sen de merak etmişsindir. Aklıma çok ilginç bir konu takıldı; Ebu Hanife Hazretleri, öleli bin yıl olmuş. Burada biz, çeşitli ülkelerden gelmiş bir siyasi kadro, kabri başına varıp Fatiha'mızı okuyor, tazimizi yapıyoruz... Ne yapmış bu zât?.. İslâm Dini üzerinde düşünmüş ve yorumlar getirmiş!

Sen, bin sene hanedan değiştirmeden yaşayan bir devlet gösterebilir misin?.. Bin sene yaptıkları unutulmayan, her gidenin kabrini ziyaret ettiği bir fikir adamı, bir devlet adamı gösterebilir misin?..

Demek dünyada en kavi konu din!.. Ölümsüzlük, yalnız dinden geçiyor!

Biz buraya niye geldik?.. Amerika ve İngiltere'nin de arkaladığı bir bölge yapısının müzakeresinde bulunmaya! Ülkeler olarak ortak çıkarlarımız olduğu halde anlaşamadığımız pek çok madde var; fakat Ebu Hanife'nin kabrini ziyarette anlaşma halindeyiz.

118 • İSMET BOZDAĞ

Senden rica ederim, bu konu üzerinde düşün! İslâm zemini üzerinde bir anlaşma yapmak ve bütün Ortadoğu Müslümanları'nı bir araya getirmek için mümkün olmasın?.. Türkiye buna öncülük yapabilir mi? Konuyu, Ankara'ya dönüşte yeniden ele alalım. Hatırlat bana...

Kendisini hayranlıkla dinledim. Adnan Menderes, bir başka kumaştı..."

Sebati Ataman'a sordum:

- Ankara'ya dönüşte konuyu ele aldınız mı?..

- Benim bir hazırlık yapmam gerekiyordu. Doğrusu vakit bulup araştıramadım! Kafadan bulduğum bazı formülleri de kendisine götüremedim. Fakat Yassıada sonrası bir sohbet sırasında bu konuda Mazlum Kayaları da görevlendirdiğini¹ öğrendim.

Sebati Ataman'ın bu açıklamasından sonra, Mazlum Kayalarla bir görüşme yapmak gerekti. Ankara'daki bürosunda olayı sordum:

- Evet, dedi. Parti Grup Başkanı olarak kendisini bir konuda ziyarete gitmişim. İstişare bitince, beni bırakmadı ve bazı konular üzerinde, -düşünür gibi- benimle içtenlikli bir | konuşma yaptı. Değindiği konulardan biri de, şimdi sizin 1 sorduğunuz Ebu Hanife türbesinde düşündüğü şeydi.

O günlerde Rusya'ya bir gezi yapmayı tasarlıyordu. Bu gezi, Amerika'nın, Türkiye'nin istediği 350 milyonluk krediyi vermemesinden sonra yapılması planlandığı için, "Türkiye Politika Değiştiriyor"

yanılgısı birçok ülkelere yayılmıştı. Menderes, özellikle Bağdat Paktı ülkelerine özel birer temsilci göndererek, bu gezinin, bir politika değişikliği değil, bir komşu ziyaretinden ibaret olduğu gerçeğini ulaştırmış; fakat

119* MENDERES... MENDERES...

yine de Batı basınında bu çeşit yorumlamaların önünü alamamıştı. Bu konuyu konuşuyorduk:

- Politikada her şey çarpıtılıyor. Daha doğrusu politikada bu çarpıtmalara uygun bir ortam var. Yazılı sözleşmelerden bile kolayca dönmenin yollarını bulmak güç değil.. Oysa, milletler huzur isterler. Huzur, sürekli bir güven ortamında kurulur. İnsanın ve devletlerin çıkarı her an değişken olduğu için, sözün de anlaşmanın da hayatı, karşı tarafın çıkarına denk düştüğü süreye bağlıdır. İşte "Bağdat Paktı" ortaklarımız, benim Moskova gezisi projem üzerine, hemen kuşkuya düştüler: Türkiye, Amerikan bloğundan, Sovyet bloğuna mı kayacak diye...

Sonra birdenbire, Bağdat'ta, Ebu Hanefi türbesindeki düşüncesini anlatmaya başladı:

- Düşündüm; en sağlam sayılan politik anlaşmalar birkaç yıldan öte dayanmıyorlar, hemen delinip yeni biçimlere sokuluyorlar, ya da büsbütün ortadan kaldırılıyorlar da, tusalım Ebu Hanife'nin; tusalım, Maliki'nin ve diğer din ulularının yaptıkları yorumlar koydukları düsturlar üzerinden yüzlerce yıl geçtiği halde, ilk konularını sürdürüyorlar. Çünkü dayandıkları, değişmez bir gerçek, bir İlahi Kelâm var... Öyleyse biz niçin projelerimizi, bu derin temele dayandırarak geliştirmiyoruz? Bizimle birlikte, öteki İslâm ülkelerine de yayılmış bulunan menfaat kaygısını, devletlerini ve hayatlarını bu kaygının üstüne kurmuş ülkeler ile yapılan anlaşmaları da hesaba koyalım ve değişkenliğini benimseyelim; fakat, aynı dine bağlı, aynı kültürü paylaşan milletler ve ülkeler arasında niçin uzun ömürlü anlaşmalar yapamayalım? Sizden bu konu üzerinde çalışmanızı ve belki birkaç proje

120 • İSMET BOZDAĞ

üretmenizi rica ederim. Bu çalışmaların, şimdilik saklı kalması gerektiğini anlayacağınızdan eminim, dedi.

Daha önce bu konuda başkalarına da vazife verdiğini sizden öğreniyorum. Ben bazı çalışmalar yaptım. Fakat itiraf ederim ki bu çalışmaların büyük bölümü, düşünecek bol zamanımızın olduğu Yassıada tutukluluğumuz sırasında olmuştur. Ben, böyle bir zemin üzerinde ömürlü anlaşmalar yapılabileceğine inanıyorum.

Mazlum Kayalardan ayrıntılı bilgi rica ettim; notlarına bakmadıkça hafızadan konuşamayacağını söyledi. Konuşmamız böylece düğümlendi.

Aradan yıllar geçtikten sonra, Bayramoğlu Tatil Köyü'nde Mazlum Kayalarla tekrar birlikte olduk. Bu sefer de notları yanında değildi, projelerinin hiçbirini öğrenemedim.²

2 Menderes'in bu düşüncesinde derin bir hikmet yatıyor. İslâm dünyasının birleşmesinden (maddi güçlerini birleştirmesinden çok, manevi güçlerini birleştirmesinden) doğacak potansiyel değerler, dünya politikasında etkin bir rol oynayabilir. İslâmiyet'in sosyoekonomik modelinden hareketle geliştirilecek bir sistemin -yalnız İslam dünyası için değil- İslâm dışı dünya için bile özenilen bir hayal biçimi ortaya koyacağına inananlardan biri olduğum için, geliştirdiğim bir modeli İslam otoriteleri ile tartışmak için Ortadoğu ülkelerini dolaşıyordum. Mısır'da "El Ezher" Üniversitesi (medresesi) rektörü ile yaptığım görüşme sırasında "ırk, milliyet ve kültür birliği içinde olan Araplar'ın niçin bir birlik kurmadıklarını" sorduğum zaman, rektör şöyle karşılık verdi:

- Siz, niçin Hilafet'e son verdiniz?.. Eğer bugün bir Halife olsaydı, onun çevresinde birleşmek belki mümkün olabilirdi. Fakat bir din ulusu olmayınca herkes kendini önemli görüyor ve birleşmenin kendi çevresinde gerçekleşmesini şart olarak ileri sürerken, hiç bir sıkıntı duymuyor. Arap veya İslâm birleşmesi için "doğal bir mihrak" lazımdır. İşte siz, geliştirmekte olduğunuz bu "İslami Sosyo-ekonomik modeller" bir mihrak ortaya koyuyorsunuz. Başarırsanız, Hilafet'le kaybedilen doğal otorite yerine, İslâm aydınlarının çevresinde toplanacakları yeni bir bilimsel otorite kurulmuş olacak ve böyle bir çevrede birleşmek güç olmayacaktır.

121 • MENDERES... MENDERES...

Bütün bunları, Demokrat Parti Başkanı ve Başbakan Adnan Menderes'in Demokrat Parti Kurucusu olarak diğer kuruculardan farklı bazı düşünceleri olduğunu anlamak için ele aldık. Aslında bu farkı, Türk halkı çok iyi anlamıştı. Çünkü Yassıada duruşmalarında Bayar çok parlak bir imtihan verirken, Demokrat Parti'nin bütün hareketlerinden asıl sorumlu olan Adnan Menderes'in pasif kalmayı tercih etmesi, Türk halkı üzerinde çok ters bir tepkiye yol açması doğaldı ve bekleniyordu.

Oysa öyle olmadı. Ölümünü masalla süslediler ve efsaneler ürettiler. Şiirler yazıldı:

"Darağacına güpegündüz çıkarıldığı zaman, havada tek bir bulut yokmuş... Masmavi derinleşiyormuş gökyüzü... Gövdesi boşluğa sallandığı an, simsiyah bulutlarla doluğu-vermişler tepeye... Adanın ak güvercinleri, doğal kuşları aynı anda dallardan gökyüzüne ağlamışlar... Çığlık çığlık ses çı-karıyorlarmış uçarken... Sonra bir rahmet boşanmış adanın

Ezher Şeyhi, hedefimi fark etmiş ve onaylamıştı ama, Türkiye'deki müslüman kardeşlerimize projemizi anlatamadık. Ortaya çıkardığımız modeli -varsa- eksik yanlarını göstereceklerine, susarak ne red ne de kabul ettiklerini ifşa etmeden durumu geçiştirmeyi daha akıllıca saydılar. Türkiye'de 1980 yılında "Üçüncü Çözüm" adı altında yayımladığım bu eser, 1978 yılında İngilizcesi, 1979 yılında Urduca'sı, Arapça'sı ve Hintçe'si yayımlanmış, yalnız gazete ve dergilerde değil, ajansların haber bültenlerinde duyurulmuş, birçok baskıları yapılmış, eleştirileri yayımlanmış olduğu halde, Türkiye'de hiçbir ciddi eleştiriye hedef olmadı. Bu kitabın konusu üzerinde yapılan bir açık oturumda da kitabın eleştirilmesi gerekirken, böyle bir konu için yetkimin eleştirilmesi, beni gerçekten ümitsizliğe sürükledi. Anlaşıyor ki, bu konunun uzmanları, kitap için şahsi düşüncelerini bana söylemekte sakınca görmüyorlar; fakat yazmaya gelince, ya düşünceleri doğru çıkmazsa, cehaletlerinin sergileneceğinden korkuyor olacaklar ki, fikirlerini yazıya dökmeye cesaret edemiyorlar. İslâmi ortamı böyle olan bir toplumun, İslâm ülkeleri arasında otorite olması elbette düşünülemez. Elbette Adnan Menderes'in düşüncesi, bir rüya olarak kalacak; bu rüyayı gerçekleştirmeye koşanlar, çelmeleneceklerdir. İ.B.

122 - İSMET BOZDAÖ

üstüne, sel gibi, tufan gibi!.. Sonra yine masmavi bir gök ve beyaz bir atın sırtına binmiş Adnan Menderes güneye dört-nal gidiyor..."

Halkın muhayyeesi, yalnız Adnan Menderes için bu masalları icat etti! Çünkü halk kimi seveceğini bilir!.. Bir devlet adamı, halkın masal kadar uzak isteklerini gerçekleştirmişse, halk da onu -ölümünden sonra- masallarda gerçekleştirir!

İPE ÇEKİLEN MARŞ

Oy anam!... Nasıl yücelmiş de sallanır'. Çekmişler besbelli Vatana karşı... Sanki izmir'e bakıyor, sanki Kars'a, Sanki, soyunmuş da nesi varsa, Bir ak türkü olmuş gidiyor... Susmuş İstiklâl Marşı...

Kesilmiş soluğun sesin, Bayrak mısın nesen?..

Bak dön yana,

Bu akan su senin, cıvıldağan okul, giden yol.

Barajlar, limanlar, fabrikalar...

Halkının gözyaşları da senin şimdi.

Gel, mahzunluğumuza sokul,

Gel, güçsüzlüğümüzde "çaresizlik" var...

Mahzunsun, ipincesin, Söyle, kalkmışın, nesen?..

123 > MENDERES... MENDERES..

Dağ yürümüş vatan yürümüş, Sarmış netameli karanlıklar yönü yöreyi, Bir rezil ümide bağlanmış bunca insan, Bir rezil susmakta bulmuş kurtulmayı. Sen, tek başına yiğit,-Sen tek başına git!..

Verdin, hâlâ vermektesin Menderes değil de nesen?..

Millet mi değiliz ne, vatan mı?.. Yanlış mı geldin yoksa aramıza?.. Sen yetmemişsen uyanmamıza,

Söyle, yetecek ne, çağlayan kan mı?.. Etilerden bu yana doğmadı, doğmayacak. Ne senin gibi şafak, ne bizim gibi korkak!

Yürü yanırımsıra, yürü Menderesim, Sen bizim iz düşmüş benzerimisin!..

Suçsuzluğun, suçundan yaman!.. Del'olur düşünen aman, Menderesim darağacında, Menderes vatan!..

Bana deme Kayseri!.. Vay Kayseri, vay anam!..

Sen, ipe çekilmiş hürriyetsin!..

Kayserim, Zorlum, Polatkanım, Menderesim!..

İsmet Bozdağ, 1960

MENDERES'İN İSTİFALAR DİZİSİ

TARİH KİMSENİN TASARRUFUNDA DEĞİLDİR

Rahmetli Celal Bayar'la, "Başvekilim Adnan Menderes" kitabı üstünde çalışıyorduk... O, bildiklerini sayıp döküyor, ben bunları kaleme alıyordum... Dikkat ettim; iki şeyden kaçınıyordu: biri, Adnan Menderes'in aleyhindeymiş gibi görünecek birşeyi ağzından kaçırmamak; diğeri, herhangi bir sebepten Menderes'in istifaya kalktığını söylemek...

Tarih ile hesaplaşmaya razı olmuş devlet adamlarının bazı şeyleri saklayabileceklerine inanmaları, büyük yanılıdır; ama pekçok devlet adamı bu yanlışa düşmüştür... Bayar, muhalefette ve iktidarda 15 yıl birlikte çalıştığı ve asılarak can verdiği arkadaşının aleyhinde kullanılabilecek sandığı herhangi bir şeyi söylememeyi bir ahlâk konusu sayıyordu!

Bu yüzden benim: "Menderes'le hiç anlaşmazlığa düşmediniz mi? Hiç istifa etmedi mi?" gibi sorularına direniyor, hiçbir şey söylemiyordu... Sonunda, "Bir insanla 15 yıl birlik-

126 • İSMET BOZDAĞ

te yaşadığınızı, bir gün bile anlaşmazlığa düşmediğinizi söylemekte direnirseniz, yazacağımız kitabın samimiyetine kimse inanmaz!.. Ölmüş bir arkadaşının aleyhinde sayılacak birşeyi söylemekten

kaçındığınızı anlıyorum; fakat hiç anlaşmazlığa düşmemek, taraflardan birinin kişiliksizliğine işaret sayılabilir;" deyince isteksiz, isteksiz konuştu:

- Memlekete yaptığı hizmetlerine karşı son nefesini darağacında veren bir devlet adamına saygısızlık etmek istemiyorum... Herkesin yanıldığı olur... Ama bu yanılgıları söylemek dostlarına düşmez!..

Bayar, ölünceye kadar bu kararını değiştirmede; bazı yakınlarının kendisi için hoş sayılmayacak konuşmalar yapmış olmalarına rağmen!.. Sanıyorum ki Celal Bayar da gerçekleri saklamanın mümkün olmadığını çok iyi biliyor; fakat bazı şeylerin açıklanmasını kendisinden gelmesini istemiyordu.

Bu satırların yazarı, Bayarın açıklamak istemediği "istifaları" sebepleriyle birlikte öğrenmek için uzun yıllar çalıştı... Başvekil Adnan Menderes, 1950'den 1960'a kadar 11 kez istifa ettiği söylenir. Bu istifaların bazıları kendisine geri aldırılmış, bazıları kabul edilerek kendisine yeniden görev verilmek suretiyle buhran savuşturulmuştur...

Bu eserimizde; ara kabine kurma ihtiyacı istifalarından çok, gerçekleşmemiş, "geri aldırılarak" atlatılmış fikir ayrılıklarına dayanan istifaları size anlatacağız.

14 Mayıs 1950'te Demokrat Parti iktidar olduğu zaman, bünyesi içinde, devlet hizmetinde bakanlık mertebesine çıkmış yalnız iki kişi vardı: Celal Bayar ve Yusuf Kemal Tengir-sek.

127- MENDERES... MENDERES...

Celal Bayar, İktisat ve İskân Bakanlıklarında bulunmuş, Atatürk'ün son Başvekilliğini yapmıştı..

Tengirşek, çeşitli kabinelerde bakan olarak hizmet vermişti... Fakat bu iki Demokrat Partili'den gayri, hükümet seviyesinde hizmet vermiş kimse yoktu! Bu yüzden, muhalefete yeni alışmaya başlayan CHP'liler, kendi aralarında "Hükümet bile kuramazlar; yarın 'iktidarı alın' diye bize yalvaracaklardır." diye konuşarak yüreklerini serinletiyorlardı.

BAYAR CUMHURBAŞKANI

Bu çalışmaların benzeri, parti teşkilatı içinde canlıydı! İsmet Paşa Kabineleri'nden sonra, Demokrat Parti'nin zayıf bir kabine ile ortaya çıkması korkusu, teşkilatı sarmıştı. Büyük çoğunluk, kabineyi Celal Bayar'ın kurmasını; Cumhurbaşkanlığı' na, herhangi bir ünlünün getirilmesini istiyor ve dü-şünüyordu...

Bir genel değerlendirme yapılırsa, denilebilirdi ki; Genel Yönetim Kurulu, Cumhurbaşkanlığı için Bayar'ı tasarlıyor; teşkilat, Bayar'ın Başbakan olmasından yana ağırlık koyuyordu...

Demokrat Parti Milletvekilleri, ilk toplantılarını 20 mayısta yaptılar. Celal Bayar, toplantıyı yönetiyordu... İstanbul Milletvekili Mükerrrem Sarol, bir önerge verdi... Bayar, Önergeyi okuduktan sonra şöyle konuştu:

- Bir önerge verilmiştir... Önerge, şahsımla ilgili olduğu için, lehte aleyhte konuşmalara izin vermiyorum... Önergeyi size okuyacağım; kişisel eğiliminize göre oyunuzu İşaret edeceksiniz...

128

İSMET BOZDAĞ

Sarol'un önergesi okunduktan sonra, söz isteyenler oldu; fakat Bayar söz vermedi:

- Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir... Böylece, belirmiş oldu... TBMM'nin ilk oturumunda Bayar Cumhurbaşkanı; Refik Koraltan, TBMM Başkanı seçildiler.

MENDERES BAŞBAKAN

Sıra Başbakanın seçilmesine ve onun kuracağı kabineye gelmişti... Konuyu, Celal Bayar'dan dinleyelim:

"Çankaya'da, büyük salonun bitişiğindeki büromda bir başıma oturuyordum. Adnan Menderes'in geldiğini haber verdiler. Az sonra kapıdan, ağır adımlarla girdi. Çekingen, mahcup bir hali vardı. Yer gösterdim, oturmadı; ayakta duruyor, ellerini oğuşturuyordu. Birşey rica etmeye gelmiş mahcup insanların çekingenliği içindeydi. Tekrar yer gösterdim: 'Buyurun, oturun Adnan Bey' dedim.

"Yine oturmadı; o nazik gülümsemesi içinde yumuşak bir sesle:

- Sizden bir ricada bulunmaya geldim Beyefendi, dedi Beni mahzur görmenizi rica ederim...

- Buyurun, söyleyin öyleyse, dedim. Sizi dinliyorum.

- Arkadaşlarımızdan birisini nasıl olsa hükümeti kurmaya memur edeceksiniz. Mahzur görmezseniz, Fuat Köprülü arkadaşımızı tavsiye edecektim...

"Hâlâ oturmamış, ayakta duruyordu. Ellerini oğuştura-rak yere bakıyordu... Benden bir karşılık beklediği belli idi.

- Başvekil sizsiniz Adnan Bey, dedim.

129- MENDERES... MENDERES...

"Şaşırıldı!... Böyle birşey beklemiyordu.. Biraz da -sanırım- telaşlanır gibi oldu...

- Bendeniz, Fuat Köprülü arkadaşım için ricaya gelmiştim. Ben sözümü pekiştirerek tekrarladım:

- Başvekil sizsiniz, Adnan Bey! Fuat Köprülü arkadaşımız da değerli bir insandır, bilim adamıdır.

Tecrübelidir. Dil bilir. Kendisine kabinenizde uygun bir görev verebilirsiniz... Dışişleri Bakanlığı'na uygun

bir formasyonu var... Öyle sanıyorum... Tabii, bu sizin bileceğiniz bir iştir. Kabinenizde, herhangi bir şekilde beraber çalışabilirsiniz.

MENDERES PARTİ LİDERİ

"Hâlâ oturmuyor, hâlâ ayakta duruyor, yüzüme bakıp gülüyordu. Ne diyeceğini kestirememiş bir hali vardı!

- Sizin Başvekil olmanız yetmez!.. Parti liderliğini de üstünüze alacaksınız... Muvaffakiyetler dilerim, dedim.

Bu sefer, büsbütün şaşırıldı..."

Böylece, Demokrat Parti'nin başarılı parlamento adamı olan Adnan Menderes, Demokrat Parti'nin Başvekili olarak yeni başarılı adımını atıyordu.

Adnan Menderes'in kurduğu Demokrat Parti'nin birinci kabinesi, İttihat ve Terakki'nin "Büyük Kabine" sine benziyordu: Demokrat Parti, CHrnin "Kabine kuracak adamları bile yok" sataşmalarına sanki cevap vermek isteniyormuş gibi. Temyiz Mahkemesi Başkanı Halil Özyörük; Birinci TBMM'nin şöhretlerinden ve Atatürk'ün kurduğu bütün Büyük Millet Meclislerinde parlak hizmetlerde bulunmuş Refik

130 • İSMET BOZDAĞ

Şevket İnce; bilimdeki otoritesini Batı'ya kabul ettirmiş, Sor-bon'da kürsü sahibi olmuş Fuat Köprülü; eğitimde sözü geçer bir otorite Avni Başman; Atatürk'ün doktoru ve Batı'da itibar gören, buluş ve tıbbi yorumları olan Nihat Reşat Bel-ger; ekin zararlıları böcekler konusunda tanınmış uzman Nihat Eğriboz... gibi tantanalı isimler kabineye doldurulmuştu...

Bunlar, Adnan Menderes'in değil, Celal Bayar'ın çevresi idi... Buna bakarak, ilk Demokrat Parti Kabinesi'nin Celal Bayar'la birlikte tasarlandığını ve hazırlandığını kabul etmek gerekecektir... O kadar, Başvekil Adnan Menderes'le yıldızı barışmayan bir ilk kabine kurulmuştu ki, bir yıl bile dayanamadı ve istifa ederek, İkinci Adnan Menderes Kabinesi kuruldu.

İşte bu istifa, bir kabine anlaşmazlığına dayanmakta dır...

BİR GARİP BAKAN

Ziraat Vekili Nihat Eğriboz, konusunda bilgili; fakat kendisine özgü kişiliği olan bir kimseydi. Kendi bakanlığı hakkında konuşulmasından hoşlanmaz; fakat başka bakanlıklar üzerinde söylenecek bir fikri her zaman bulunurdu. Başbakanlık hakkında da orijinal düşüncelere sahipti ve bunları, Bakanlar Kurulu'nda söylemekte sakınca görmezdi..

Adnan Menderes, Halil Özyörük, Halil Ayan, Avni Başman gibi kendi alanlarında otorite olan kimseleri kendi çizgisi içine çekemediği için bu kimseler birer vesile ile istifa edip çekilmişler, yerlerine Samet Ağaoğlu, Fevzi Lütfü Karaosma-

131* MENDERES... MENDERES...

noğlu, Hasan Polatkan gibi ocaktan yetişmiş kimseler getirilmişlerdi. Aslında Menderes 'Celal Bayar Kabinesi'nden' kurtulmak niyetindeydi. İlk kabinenin kuruluşunda Bayar, kendisine "yardımcı" görünmüş, değerli kişiler teklif etmiş; Menderes, bu ülke ölçüsünde kişilerin başvekili olmaktan kıvanmıştı ama; sonradan, bu politika dışında yapılmış kariyerlerin politikada pek de önemi olmadığını gözleriyle görmüştü.. Bu yüzden, hem kabinesindeki Cumhurbaşkanlığı müdahalesini silmek, hem kolayca kullanabileceği bir kabineye sahip olmak istiyordu.. Sıra, Nihat Eğriboz'a gelmişti...

"BERABER GİDERİZ"

Menderes, hükümet programında bir "Ziraat Politikası" çizmişti. Yuvarlak sözcüklerle yazılmış bu politika, içine ne koysanız taşıyabilirdi. Bu yüzden Nihat Eğriboz da, kendi bildiklerini yapıyor ve bunu Hükümet Politikası gibi gösteriyordu... Oysa Menderes, bir çiftçi idi ve en iyi bildiği şey ziraat işleriydi... Denemelerinden oluşmuş kendi bilgilerini, reddedilmez gerekçeler olarak benimsemişti... Eğriboz'la çatıştılar... Menderes, Eğriboz'a: "Birlikte çalışmamızı güçleştir-diniz... Eğer görevinizi değiştirmek isterseniz, yardımcı olalım..." dedi... Bu, "İstifa et" demektir. Eğriboz, aldırmadı: "Ben sizin gibi düşünmüyorum. Hükümet programında yazılı ziraat politikasını uygulamaktayım... Hükümet programında yazılı işleri birlikte gerçekleştirmek için birlikte geldik; ayrılışımız da birlikte olur." deyiverdi...

132 ■ İSMET SOZDAĞ

Menderes, durumu Bayar'a çıkarsa, onun Eğriboz'u istifaya ikna edeceğini biliyordu: Çünkü Eğriboz, Bayar'ın hem İktisat Vekilliğinde hem de Başvekilliğinde emrinde çalışmıştı; dediğinden çıkmazdı... Fakat bu tutum, Menderes'i Bayar'ın hakimiyeti altına sürükledi. Oysa Menderes, zaten Bayar'ın, sık sık Bakanlar Kurulu' na başkanlık etmesinden rahatsızdı...

İstifanın bazı riskleri vardı; ama riski göze almadan Başbakan olmak da mümkün değildi: İstifa etti... Bayar, tecrübeli ve usta bir politikacı olarak Menderes'i kolluyordu... İstifayı itirazsız kabul etti ve yeniden kabine kurması görevini vermedi: "Görüşürüz Adnan Bey" demekle yetindi...

Bayar, gerçekten ertesi günü, TBMM'de Halk Partisi Grup Başkanı ile bir istişare toplantısı yaptı... Hükümet istifa etmişti; yeni hükümetin kimin kurması gerektiği üzerinde fikir yoklaması yapıyor, demokratik bir Cumhurbaşkanı davranışı sergiliyordu...

Menderes, bu hareketin ne anlama geldiğini fark etmekte gecikmedi... Bu tecrübeli politikacı, kendisini her alanda zorlayacaktı... Fakat onun yanında olmak, karşısında olmak kadar tehlikeli idi... Ateşle oynamakta olduğunu hemen fark etti ve ertesi günü kendisine görev vermek için Çankaya'ya davet eden Bayar'ın karşısına çıktığı zaman elini öpmeyi unutmadı! Böylece Bayar'a bir çeşit tarziye vermiş oldu...

133- MENDERES... MENDERES...

ÇÖPSÜZ ÜZÜM

Menderes, Bayar'ın Fuat Köprülü'ye değil de Başvekilliği neden kendisine verdiğini artık anlamıştı: Köprülü, hem dünyaca tanınmış bir bilim adamı, hem yaşlı, hem Atatürk'ün Meclis'e aldığı kimse, hem hak ettiğinden fazla şöhreti peşinden sürükleyen biriydi... Üstelik bütün umudu bakan olmak, bir kırmızı plakalı arabaya sahip olmakken, ne Atatürk günlerinde ne de İnönü döneminde bu arzusuna erişememişti... Hele, öğrencisi Hasan Ali Yücel'in Maarif Vekili olmasını hiç hazmedememiş, bu yüzden Meclis'in "merdiven altı" sohbetçileri arasına karışmıştı...

Bayar, kaprisli ve bereli Fuat Köprülü yerine, bir "çöpsüz üzümü", Menderes'i seçmişti: Onu hem yetiştirecek hem kullanacaktı! İlk DP kabinesine, ülkenin en ünlü kişilerini almasının sebebi buydu. Oysa Menderes, bu şöhretlerden kurtulmasının yolunu bulmuş, kendisinin bir anayasal hakkı olan "gerektiğinde Bakanlar Kurulu'na başkanlık etmesini", kendi yetkilerine girmek gibi anlamak yanlısına düşmüştü. Bayar'ın, demokrasi havarisini kesilerek, önce CHP Grup Başkanı, daha sonra kendi partisinin Grup Başkanı ile istişarelerde bulunması, Menderes'e yapılan birer uyarıdan başka birşey değildir! Artık Menderes'in ayakları suya değmişti. Bayar, kendisine pederâne bir şefkatle bakıyor; kendisinin de baba saygısı ile kendisine bağlı olmasını bekliyordu!..

Bayar'ın bir başka alternatifi, Yapı Kredi Bankası Genel Müdürü iken Demokrat Parti'ye maddi yardımları da bulunan ve DP teşkilatı içinde milletvekili olabilecek yıldız isimlerle sıcak ilişki kurarak, mecliste bir entelektüel muhalefet

134 • İSMET BOZDAĞ

grubu kuran Kâzım Taşkend idi. Aslında Taşkend, hükümete girmek değil, hükümet kurmak hevesindeydi; daha muhalefette iken buna hazırlanmış, kendisi ile birlikte hareket edebilecek kişilerin DP'den milletvekili namzedi gösterilmesinde rol almıştı. Bayar, bu gurubu da kullanıyor; yıkıcı olmalarını önlüyor, fakat hükümete karşı olan bir muhalefeti elinde tutmayı da ihmal etmiyordu.

BAYAR'IN GÖRÜŞMELERİ

Dış Politika'da büyük hareketler vardı... Bayar, Türkiye'nin Atlantik Paktı'na kabulü hareketini başlatmıştı... Dış İşleri Bakanlığı'na doğrudan talimat veriyor, Bakan Fuat Köprülü'nün şikayetlerine sebep oluyordu. Kore Savaşı'na gönderilen Türk tugayı, muhalefet ile İktidar arasında ateşli bir tartışma konusu olmuştu. Bu sebeple Cumhurbaşkanı hareket halindeydi: Sık sık Bakanlar Kurulu toplantılarına Başkanlık etmeye başlamıştı. Bu durum, Adnan Menderes'i çileden çıkarıyordu... Hele bunlar yetmiyormuş gibi, mecliste Taşkend'in grubuna ayrıcalıkla bakması, Başvekil'i tavır almaya götürdü.

Menderes, köşkte yapılan bir toplantı sonu Bayar'a sıkıntılarının bazılarını aktarmış ve bu koşullar altında görevini yapmanın gittikçe güçleştiğini hatırlatarak resti çekmiş; önce İstanbul'a, oradan İzmir'e, oradan da Aydın'a geçerek çiftliğine yerleşmişti, Ankara'ya dönmüyordu...

Verilmiş yazılı bir istifa yoktu ama, istifaların mutlaka yazılı olması da gerekmezdi... Bayar'la konuşurken, hüküme-

135- MENDERES... MENDERES-..

tin sıkıntılarından söz etmiş, Parti hakkında birşey söylememişti... Menderes, DP Genel Başkanı kaldığı sürece, bir başka başbakanın hükümeti yürütmesi çok güçtü... Menderes'i iş başına getirmekten başka yapacak bir şey yoktu... Ethem Menderes'i, Çakırbeyli'ye gönderdiler ve Adnan Menderes'in Ankara'ya dönmesi sağlandı. Menderes'in istifası, böylece geçiştirilmiş oldu...

KORE SAVAŞI

Menderes'in üçüncü istifaya kalkışması, daha somut bir olay üzerinde olmuş, ve Bayar'ı ciddi sıkıntılara sok muştur. Kore'deki Türk tugayı, Kunuri Savaşları'nda tek başına bir savaş kazanmış; ve bütün dünya'nın gözü, Türkiye'ye dönmüştü!. Türkiye'nin Atlantik Paktı'na girmesi de, bu zaferin estirdiği rüzgarla başarılı olmuştur... Bu münasebetle yurdun her yanında mevlitler okunuyor, zafer duaları yapılıyor, hatimler indiriliyordu. Menderes de, Ankara Radyosu'na, ilk "Kandil"de, bir mevlid okunmasını emretmişti!

Menderes, iktidarın Devlet Radyosu'na tasarrufunun, halk adına bir tasarruf olduğuna inamyordu... Devlet Radyosu'nu iktidar, halkın ihtiyaçları, istekleri doğrultusunda kullanacaktı. Türkiye, yüzde doksan dokuzu müslüman bir ülke idi; o halde radyosu da dini günlerde İslâmi yayın yapmalıydı!.. Mevlid'in radyodan yayımlanması, her anlamda büyük ilgi topladı. Fakat, bazı çevreler, bu girişimi yersiz buldular. Onlara göre: Lâik bir Devlet'te "Diyanet İşleri Başkanlığı" bulunabilir; bütün yurtta Cumaları "Hutbe" okuyan Ha-

136 • İSMET BOZDAÖ

tip'lerin halka ne söyleyecekleri devletçe bir kağıda yazılıp ellerine verilebilir ama, devletin radyosunda mevlid okutulamazdı... Çünkü İşte bu girişim laikliğe aykırıydı!..

O akşam, radyosunu açan Cumhurbaşkanı Celal Bayar, hiç beklemediği bir yayın, mevlit yayını ile karşılaşınca, çok şaşırıldı; hemen eli telefona gitti ve kendisine "Başvekâlet'in bağlanmasını istedi. Başvekil, yerinde değildi; telefonu, Başvekil Yardımcısı Samet Ağaoğlu'na bağladılar... Şimdi, bu konuda Samet Ağaoğlu'nu dinleyelim:

RADYO CAMİYE DÖNDÜ

- Cumhurbaşkanlığı'nın, Başbakan'ı aradığını söylediler, "bağlayınız" dedim. Sayın Bayar, çok yüksek tonda bir sesle şöyle diyordu:

- Nedir bu yaptığınız?.. Devletin Radyosu'nu camiye çevirmişsiniz! Bu konuda kiminle mutabıksınız acaba?.. Eğer demokrasiden anladığınız bu İse, yanıldığınızı göreceksiniz!..

- Efendim, benim bunlardan haberim yok! Başvekalet'i aradığınızı söylediler, emrinizi almak için huzurunuzdayım!

Sizin haberiniz yoksa, kimin haberi var?.. İcraatınızın içinde, "Radyoyu camiye çevirmek" olmamalıydı!., dedi ve telefonu yüzüme kapattı...

Radyoda, mevlit okunması kararı alındığını bilmiyordum; ama bir Cumhurbaşkanı, bir Başbakan Yardımcısı'na hakaret eder ve yüzüne telefonu kapatırsa, yapılacak tek bir şey vardır: İstifa etmek!..

Hemen oracıkta istifamı yazdım ve

137- MENDERES... MENDERES...

Başvekil'in bulunduğu Ankara Palas'a gidip, hem olayı anlattım, hem istifamı verdim!..

Menderes: "Bu konu, senin istifanı değil, Bakanlar Kuru-lu'nun istifasını gerektirir!.. Devlet Başkanı ile fikir ihtilafı içindeyiz!.. Ben, biraz sonra Çankaya'ya çıkıp Kabine'nin istifa ettiğini bildiririm..." dedi.

Ben, olayın bu kadar büyütülmemesini; işin benim istifamla geçirilmesinin daha doğru olacağını anlattıysam da dinletemedim; nitekim az sonra Adnan Bey kalktı, arabasına bindi ve Çankaya'ya gitti.

PRENSİP ANLAŞMAZLIĞI

Orada kendisine "İstifasının kabul edilmediği" ısrarla söylenmişse de fikrinde direnmiş, hatta Bayar'ın: "Samet, benim oğlum gibidir. Ben babasının arkadaşımım. Şimdi çağırayım ve gönlünü alayım."

biçiminde tekliflerini de reddederek:

- Beyefendi, bu bir gönül kırılması değil ki gönül alarak geçirilsin!.. Bu bir prensip anlaşmazlığıdır!..

Sizin fikrinize saygım var; ancak bendeniz, zâtî devletiniz gibi düşünmemekteyim: Demokrasi, vicdan hürriyetini de içine alan bir hürriyetler sistemidir. Dünyanın bütün ülkelerinde, hatta bizim gibi lâik olan Fransa'da her pazar, bütün kiliseler çan çalar, radyoları, kiliselerden âyin nakilleri yaparlar!.. Türkiye'de tek radyo var: O radyo da Kandil akşamı mevlit yayınıyor! Benim müslüman vatandaşlarım dinleyecek ve devletin, kendisinden olduğunu bir kez daha anlayacak!..

138

İSMET BOZDAĞ

I

Bayar olayı kapatmaya çalıştıysa da Menderes direnmiş ve ayrılmış...

Beni telefonla aradı: Mersin'e hareket edeceğini, yeni kabine kurulana kadar, benim kendisine vekâlet etmemi bildirdi. Telefonda da çok direndim ama, ne ettimse caydırma-dım... Böylece, Demokrat Parti İktidarının ilk yılında 15 gün süren bir Hükümet boşluğu oldu ama; bunu kimselere duyurmadık. Bayar, bir süre Başvekil'in Mersin'den dönmesini bekledikten sonra, işin uzadığını görünce, kuruculardan Kortalan ve Köprülü'yü Mersin'e yolladı, birlikte döndüler! Böylece, Demokrat Parti'nin ilk hükümet buhranı atlatılmış oldu?

MASUNİYETSİZ POLİTİKACILAR

Demokrat Parti iktidara gelmişti ama, karşısında da çok çetin bir muhalefet bulmuştu. Çünkü CHP; Demokrat Parti iktidarının milletin CHP'ye "ders vermek hevesinden" kaynaklandığını, ilk seçimde yine Halk Partisi'nin yanında olacağını düşünmekteydi... Bu partinin içinde, milletvekiliği meslek haline

dönüşmüş kimseler vardı!.. Bunlar, tantanasız, hele masuliyet zırhsız yaşamasını bilmezlerdi!.. Bu yüzden aceleci idiler... Daha kendi bütçesini bile yapamamış iktidarı, iyice bunaltıyorlardı... CHP, Tek Parti döneminde, partinin içine alamadığı aydınları ve gençleri ideolojisine çekebilme için Halkevleri'ni kurmuştu. Hemen köylere kadar yayılan bu teşkilatın pek çok yerde kendisine ait binaları, hatta kendisine bağlı vakıf-

139* MENDERES-.. MENDERES...

ları vardı... Bu teşkilat, CHP ideolojisini yaydığı için Öteki partilere mensup vatandaşlar gitmiyorlar; gitseler bile, itibar görmüyorlardı! Devlet parası ile kurulmuş, devlet yardımları ile ayakta duran bu ülke ölçüsündeki örgütlenmeyi -CHP dışındaki vatandaşlar- hoş karşılamıyorlardı. TBMM'de, bu konuda verilmiş sözlü sorular vardı...

Halkevleri, gerçekten bir problemdi. Ya bu kuruluşları, bütün partililerin yararlanabileceği yeni bir biçime kavuşturmak, ya da partilerarası eşitliği bozan bu kuruluşları tasfiye etmek gerekiyordu.

ENVANTER İSTENİYOR

Maliye Bakanlığı, CHP'den, Halkevleri için bir envanter ve ne suretle iktisap edildiğini bildirir bilgi istedi İstedi ve kıyamet koptu!.. CHP hükümetin bu tutumunu, iktidarın muhalefeti tasfiye kararı gibi görüyor ve gösteriyordu... Üstelik Demokrat Parti 1950 seçimlerinin öncesinde bir karar almış ve "Eğer Demokrat Parti iktidara gelirse, önceki iktidar CHP'ye karşı 'Devri Sabık yaratmamak' prensibini ortaya koymuştu." Bu, muhalefetin İktidara verdiği bir ödündü!..

Demokrat Parti Genel İdare Kurulu'nda bu kararın savunucuları, Fuat Köprülü ile Adnan Menderes'ti... Bu iki Genel İdare kurulu üyesi, özetle şöyle savunuyorlardı:

"Türkiye, tek partili sistemden çok partili sisteme geçecek rejim, monokrasiden demokrasiye dönüşecektir... Türkiye Cumhuriyeti'nin, bir Atatürk dönemi, bir de İnönü dönemi var!.. Atatürk dönemi, yeni devletin kuruluşu güçlükleri-

140 - ISMBT BOZDAĞ

ni kapsadığı için, zaten, partimizce eleştiri dışında tutulmuştur! İnönü döneminin büyük bölümü savaş yılları içinde geçmiştir. Bizim için eleştiri alanı, savaş sonrası yılladır...

"Çoğu ülkelerde ihtilâllerle sağlanmış bir sistemi seçimle idrak etmek düşünceindediriz... Karşımızda "Milli Şef, CHP'nin Değişmez Genel Başkanı, Milli Mücadelenin İsmet Paşası" var! Onun isteklerine uyup suç işlemiş, görevini kötüye kullanmış asker ve sivil bürokratlar var! Bunlar, iktidarın değişmesinden korkacakları İçin, partimizin gelişmesine engel olmaya elbette çalışacaklar ve bir nefsi müdafaa mantığı içinde gerekirse hileye; zora, baskıya başvurabileceklerdir."

"Çare, geçmişte olanların hesabı sorulmayacağıının, 'devri sabık' yapılmayacağıının bugünden açıklanması..."

İKTİDAR YOLUNU AÇAN KARAR

İlk müzakeresinde, sadece Fuat Köprülü ve Adnan Menderes tarafından savunulan bu fikir, "karar" biçimine dönüşecek çoğunluğu bulana kadar haftalar geçti. En sonra Başkan Celal **Bayar'ın** muhalefetine rağmen, karar alındı ve açıklandı... 1950 seçimlerinin demokratik bir ortamda gerçekleşmesinde bu kararın payı büyüktür... Demokrat Parti, 14 Mayıs 1950 seçimleri ile iktidara gelince, garip bir durum ortaya çıktı: Halk Partisi, kendisine bağlı halkevlerini -yurdun en uzak noktalarına kadar- kendi fikirlerini yaymakta kullanıyor; fakat bu kuruluşu, bir "kültür merkezi" gibi göstererek, mahalli idareler bütçelerinden yardım sağlıyordu! Bu kuruluş-

141 • MENDERES

MENDERES

ların dergileri vardı, propaganda araçları vardı ve bütün bunlar, halkevleri bütçelerinden beslenmekte idiler... CHP, iktidardan düştüğü 1950 yılına kadar bu kuruluş, devlet bütçesinden ve katma bütçelerden açıkça yardım görmüştü...

Adnan Menderes Başvekil ve DP Başkanı olarak bu durumun, açık bir adaletsizlik olduğunu görüyor; fakat, kendi eseri olan "Devri Sabık Yaratmamak" beyannamesi bir hareket yapmasını engelliyordu.

DEVİRİ SABIK YARATMAMAK

Düşüncesini ilkin, Fuat Köprülü'ye açtı; karşı çıkmıyordu ama, açık destek de vermiyordu!.. Çünkü Köprülü, Başbakanlık beklerken, Dış İşleri Bakanı kalmasının nedeni olarak Menderes'i suçluyordu! Menderes, Genel İdare Kurulu'nda fikirlerini açtı; bazı itirazlara rağmen, Kurul, böyle bir hareketin siyasi adalet gereği olacağı düşüncesini benimsedi...

Sıra Cumhurbaşkanı'na gelmişti... Sorun, burada çözülecekti... Menderes, fikri açar açmaz, Bayar yolları kapatmıştı:

- Devri Sabık Yaratmayacağız, dedik... Bu sözümüz, yalnız 946 ile 950 arasında olup biten siyasi olayları kapsamaz; tüm geçmişi kapsar!.. "Sabık" sözünün içeriğinde -adi suç dışında- bütün hareketler vardır! Demokrat Parti'nin millete verdiği sözü yorumlarla değiştirmek, iktidar için şeref olmaz!.. Menderes, Genel İdare Kurulu eğilimini açmamıştı ama, Bayar'ın haberi vardı; ekledi:

142 • İSMET BOZDAG

- Önce Parti ile bu konuda bütünleşmelisiniz!.. Ben, kanun yoluna başvurursanız, içimin rahat olmayacağını söylemek istiyorum!..

Menderes:

- Kamuoyunu da yoklamak gerekeceğini düşünüyorum... Konuyu, millet önünde tartışmalıyız...

Her iki taraf da tartışmayı kısa kesmek istiyordu, konuyu kapattılar...

Fakat 1953 yazında, meclis tam tatile girmeye hazırlanırken, Demokrat Parti Meclis Grubu'na 250 imzalı bir takrir verildi. "CHP mallarının hukuki durumu" üzerinde hazırlanmış bir tasarinın gruba getirilmesi isteniyordu. Bu hareketin, Menderes'ten kaynaklandığını söylemeye gerek yoktur...

"GRUP" ATEŞ GİBİ

Hükümetçe hazırlanmış tasarı gruba getirildi... Görülmemiş şiddetli tartışmalar yapıyordu... Tasarinın hemen meclise sevk edilerek kanunlaştırılması isteniyor; hatta bazı konuşanlar, işin bu kadar geciktirilmesinin sorumluluğunu hükümette görerek, hükümeti şiddetle eleştiriyordu! Adnan Menderes, bu şiddetli eleştiriler karşısında grupta, tasarinın hazırlanması için çok düşünüldüğünü, evvelce yayımlanmış "Devri Sabık Yaratmamak" beyannamesi ile çatışıp çatışmayacağını duraksamalar doğurduğunu anlattı ve milletvekillerini daha serinkanlı düşünmeye çağırdı. Böylece hem muhalefetin kendi üzerindeki baskısını hafifletiyor hem de Bayar'dan gelecek muhalefeti kırmaya çalışıyordu...

143- MENDERES... MENDERES...

"Muhalefetin kendi üzerindeki baskısını hafifletiyor" dedik; çünkü, CHP KURULTAY'ı toplanmak üzereydi... Normal seçimlere daha zaman vardı; ama ara seçimlerdeki yenilgiyi unutturmak, bir buçuk yıl sonra yapılacak seçimde iktidar kapısını zorlamak için, muhalefete geçecekti!.. İktidar Partisi'nin, seçim Öncesi mallarına el koyması, onu hedefinden uzaklaştırırdı! Çare, elbette İktidarla bahar havası içinde yaşamak ve böylece iktidarı sert kararlar almaktan alıkoymaktı!..

BAHAR HAVASI

Menderes'in bu mantığı, doğru çıktı!.. Gerçekten İsmet İnönü, kendi Partisi'nin ileri gelenleri, Faik Ahmet Barutçu, Nihat Erim gibi iki ayrı ucu temsil edenleri yokladı ve "haksız iktisap" denilen parti mallarının elden çıkmaması için, İktidarı bahar havası ile oyalamaya karar verdi.³

Bu karar, hem Menderes'in, hem İnönü'nün -ayrı ayrı se-beblerle- işlerine geldiği için kolayca yürürlüğe giriverdi...

İnönü, Kurultay arifesinde yapılan Ankara ve Kırşehir kongrelerinde, gülümseyen konuşmalar yaptı... Kurultay'da da aynı yumuşaklığı sürdürdü: "Hukuk devleti tutumu içinde ellerinde bulunan malların alınamayacağını" hem Kurultay delegelerine hem Demokrat Parti Başkanı'na duyuruyordu...

F. A. Barutçu, *Siyasi Hatıraları ve Nihat Erim'in Mektupları*, s.138

144 - İSMET BOZDAĞ

Menderes, aradığı ortamı ele geçirmişti... Hemen Kurultay ertesi bir demecinde:

"CHP Genel Başkanı'nın Kurultay'daki nutku, seviyeli, olgun bir nutuktur. Bu nutuk, demokratik mücadele tarihimizde, memleketimize demokrasinin kurulup yerleşmesi bahsinde esaslı bir vesika teşkil eder. Böyle bir nutuk söylediği için, CHP Genel Başkanı'nı tebrik etmek lazımdır. Kendisine, Demokrat Parti adına teşekkür ederim."

ONLAR YOK DİYORLAR

Fakat Kurultay'da iktidar ile savaş içinde bulunmaktan yana olan delegeler de vardı; Menderes onlar için: "Demokraside muhalefetin varlığı şarttır. Gereksiz ve manâsız mücadelelerle politika vurguncularına yer vermeyelim." diyor ve sözü CHP mallarına getirerek: "Mademki bu konuda 'borcumuz yoktur' diyorlar; ben de 'vardır' diyorum!.. Şu halde, hakikatin tecellisi için bir muhasebe ve hesaplaşma, artık tam bir zaruret halini alıyor demektir!.. "Hakikat şudur ki, bugün CHF'nin elinde bulundurduğu mal ve mülkün hemen hepsi, gayri meşru iktisaba dayanır! Ancak, bunların tasfiyesinde, Demokrat Parti baskı altında tutuyor olmamalı; görülmemelidir!"

Bütün bu gelişmeleri Bayar, Çankaya'dan dikkatle izliyor, fakat hiçbir harekette bulunmuyordu... DP dört yıllık iktidar süresini bitirmek üzereydi. Menderes, o günlere kadar uyutulan Halk Partisi mallarına ait ka-

145- MENDERES... MENDERES...

nun tasarısını, DP Meclis Gurubu'nda müzakereye açtı... Refik Şevket İnce, Hulusi KÖymen gibi bazı parlamenterler, maddelerde durmak ve tartışmak istiyorlar; fakat Menderes, tasarının bir an önce kabul edilmesini ve meclise gönderilerek kanunlaşmasını istiyordu! Bu isteğini sağladı da!...

FİKRİNİZE KATILMAKTA MAZURUM

O gün, Çankaya'dan bir davet aldı. Bayar, kendisini akşam yemeğine beklemekteydi!.. Yemekte, özel bir konu üzerinde durulmadı; fakat yemek sonrası kahveler içilirken Menderes, Bayar'ın CHP malları üzerindeki düşüncesini yoklamak istedi:

- Haksız iktisap edilmiş CHP mallarının hazineye iadesi tasarısını halk çok iyi karşıladı sanıyorum; takip buyuruyor musunuz?..

Bayar, duraksamadan cevap verdi:

- Büyük bir dikkatle!.. Böyle bir kanunun, bugünü olduğu kadar, yarını da vardır! Eğer mecliste kanunlaşır, korkarım, tekrar müzakere edilmesini istemek zorunda kalacağım!

- Fakat bu, Halk Partisi'nin haksız iktisablarını, seçimde hovardaca kullanmasına yol açabilir!..

Demokrat Parti'nin, verdiği sözden caymaması, iktidara o kadar büyük bir güç sağlar ki; CHP'nin malları, onun handikabı olur!

Menderes böyle bir direnme beklemiyordu.

- Fikrinize katılmakta mazurum efendim! Tercih edeceğiniz bir hükümet başkanına sadakatle hizmet edeceğime emin olabilirsiniz!..

146 - İSMET BOZDAĞ

- İstifa etmeyi düşünmüş olamazsınız!..

- Düşüncenizi tamamıyla anladığım halde, başka bir çare göremiyorum!

Söz burada kilitlendi...

BAYAR NE DİYOR

1970 yılında, bu satırların yazarı ile görüşen Bayar, şöyle diyecektir: "Kendi fikirlerini uygulayamayan bir Başvekil'in başka konularda başarılı olabileceğini düşünbilsem, Menderes'in istifasını hemen göze alabilirdim. Ama ben, kendi tecrübelerimle biliyordum ki; bir Başvekil, kendi fikirlerini uygulayamıyor başkalarının fikirleri ile hükümet işlerini götürmeye çalışıyorsa, sadece yüksek seviyeli bir bürokrat olur!.. Menderes'in fikrine, Parti Başkanı iken de karşı olduğum, sonra da bu fikri doğru bulmadığım halde kanunu imzalayarak yürürlüğe girmesini sağladım. Çünkü elimde Başvekil olacak İki Menderes yoktu!.."

Şimdi, bir de Metin Toker'in "DP'nin Altın Yılları" adlı kitabının 292-93. sayfalarındaki, İsmet İnönü'nün not defterinden yaptığı nakillerine bakalım: (Bu notlar, Halk Partisi malları üzerinde Başvekil Adnan Menderes ile Halk Partisi ileri gelenlerinin yaptıkları görüşmelerin Özüdür.)

İNÖNÜ NE DİYOR

"27.1.1953;

Barutçu-Adnan görüşmesi. 4 martta Fransa'ya gidecek. 14.3'te Anayasa Komisyonu yapacak. Yine o tarihte seçim ko-

147* MENDERES... MENDERES...

misyonu. İç tüzük... Radyo istemiyor... (Her halde muhalefetin radyodan yararlanması konusu)

"Barutçu ısrar eder. Reiscumhur ile görüşecek, cevap verecek. Parti malları için bugünlerde cevap verecek... Barutçunun hakem telkini..."

Cuma günü basın toplantısı. Buna cevap verecek.

Barutçu'nun ikinci görüşmesi. Barutçu-Köprülü-Menderes görüşmesi...

"10.2.1953 Salı;

Eski proje. Menfi. İki gün sonra tekrar görüşülecek."

"13.2.1953 saat 22.00;

-Barutçu, Menderes'le görüşme. Köprülü, Emin Kalafat Terakki var."

"1.3.1953;

Barutçu-Menderes telefon mecliste Fethi Çelikbaş'ın konuşması üzerine Menderes'in özür dilemesi."

"27.4.1953;

Barutçu, Emin Kalafat... Hikâye. Zühti Velibeşe'nin projesi. Bir, idam kelimesi eksik! Yeni esaslara göre proje hazır. Adnan'ı bekliyorlar.."

"1 Mayıs 1953;

Adnan Menderes ile Barutçu'nun görüşmesi. Kanun tasarısı. Evde görüşme."

"5 Mayıs 1953 Salı;

Falih Rifki Atay, Adnan Menderes'le görüştü. Bize verilen kanun tasarısı tamamıyla menfi. Bize verilmiş teminatların tamamıyla reddedilmiş olduğunu Falih biliyordu. Fenalık nereden geldiğine teşhis koyacaktı."

148 • İSMET BOZDAĞ

"Adnan'ın, Falih'e söylediklerinden enterasan yerler: Celal Bayar seyahattan gelince sormuş: Parti malları ne olacak?... Her yerde teşkilat soruyormuş...

- İnönü ile hoşbeşler nedir?.. Maşallah...

- Yüz elli imzalı bir karar varmış. Halk Partisi İçin...

- Ben verdiğim sözlerden dönmeyeceğim. Mücadele edeceğim, icap ederse çekilirim."

"- İnönü'de bir şüphe ve tereddüt olmasın. (Kendisine karşı) Halk Partisi aleyhine suikast ve bütün fena tertipler Celal Bayar'dan geldiğini, resmi ağızdan Öğrenmiş oluyoruz..."

"5 Mayıs 1953 Çarşamba;

F.A. Barutçu, Adnan Menderes'le saat 10.30'da görüştü. Projeleri üzerinde tenkitlerini söyledi. Adnan hepsini haklı buldu. Tekrar tekrar teminat verdi. Falih Rifki'ya söylediklerini teyit etti. Bir muhtıra istedi. Celal Bayar'ın bize müsait olmadığını bu defa da söyledi."

"9 Mayıs Cumartesi;

Barutçu, hazırladığımız 'muhtıra'yı verdi (saat: 15.45). Adnan, dalgın, düşünceli... Not aldı. Muhtırayı aldı. Galiba bir toplantıda idi. Hemen toplantıya gitti."

"10 Mayıs Pazar;

Öğleyin, Faik Ahmet Bey'le Adnan buluşmuş. Gece, 22.30'da aramış, bulamamış. İki kere heyeti toplamışlar. Çetin konuşmuşlar. Yalnız halkevleri müesseseleri yoktur, demişler. Şu karara, varmışlar: Salı günü gruplarından prensip kararı alacak. Sonra Gürkan kanunu üzerinde komisyonda

149- MENDERES... MENDERES...

çalışılacak... Prensip kararı: 'Netice ne olursa olsun, partinin çalışmasına, neşir vasıtasına dokunulmayacak' mevzuuna dair olacak. Bizim Kurultaya kadar (Adnan'ın ifadesi) kanun çıkamasa da kafi şeklini alacak. Gene, Celal Bayar'ın aleyhimizde olduğunu imâ etti. Dağ, bir fare doğurdu. Uzatacaklar. Sonra ne yapacaklar meçhul!..."

TARİH NE DİYECEK

Basını'a sıçramayan, Adnan Menderes'in CHP ile bu gizli görüşmelerindeki bilgiler, Demokrat Parti cephesinde ve kamuoyundaki bilgilerden çok farklıdır. 1970 yılında Celal Bayar'ın anlattıkları ile, 1953 yılında İsmet İnönü'nün defterine düştüğü notlarda açıkladıkları az rastlanır bir çelişkidir!

Eldeki bütün bilgiler bu güne kadar "Halk Partisi haksız iktisaplarının Adnan Menderes tarafından gündemde tutulduğu merkezindeydi..." Oysa, sağlığı ve sağlamlığından kuşku duyulmamak gereken İsmet Paşa'nın notlarında bu fikir tersine çevrilmekte; Menderes'in Halk Partisi mallarının alınmamasından yana ağırlık koyduğu fikri, güç kazanmaktadır.

Biz, çelişkiyi belirtmekle yetiniyor, bu konudaki tartışmaları ve kararı tarihe ve okuyuculara bırakmayı daha doğru buluyoruz. Şu kadarını açıklamış olalım ki; gerek İnönü'nün, gerekse Bayar'ın yaptıkları açıklama ve notları ne tekzip ne teyit edecek bir belgeye -bugüne kadar- sahip değiliz...

150 • İSMET BOZDAĞ

GRUP DARBESİ

Türkiye gibi, sınıfsız toplumlarda parlamento, bir fikir disiplininin çok, bir menfaat disiplinine yakın olduğu için, iktidarı ele geçirenler, diğerlerini kolayca peşlerinden sürükleyebilirler... Halk Partisi, haksız iktisapları konusunda gördük; İsmet Paşa bile Adnan Menderes'in avucunda aylarca oynatılabilmiştir!.. Koskoca bir muhalefet grubu, Başvekil Menderes cingözünün içine bakarak uslu durmuşsa, iktidar grubu milletvekillerinin, bütün nimetleri elinde tutan Başbakan'a karşı yumuşak ve sevimli olmaya çalışacaklarını söylemek kehanet olmaz! Gerçekten Demokrat Parti Meclis Grubu "Yaylacların" mırıltılarına, küçük çıkışlarına rağmen Başbakan'ın fikri istikametinde karar üretmişlerdir... Nitekim 7-8 Eylül olayları gibi önemli ve tarihi müzakereleri bile parti liderinin istekleri istikametinde değerlendiren bir gruptan çekinmek için bir sebep yoktu!..

1955 yazı idi, meclis tatile girmişti. Merkez Bankası döviz rezervini tüketmişti. Bu yüzden bazı idhal maddeleri bulunmuyordu... Köylü'nün kullandığı nal, mih, teneke gibi maddeler bile pazardan çekilmiş gibiydi! Bir milletvekili, bu maddelerin neden bulunmadığını soran bir "sözlü soru" vermişti... İlk müzakeresinde, soruya cevap verecek olan Ticaret Bakanı, grupta değildi. Fakat sıkıntının boyutu büyük olduğu için, birçok milletvekili söz alarak; hükümeti eleştirmek anlamında kanaviçe çuval, pulluk demiri, kahve, gaz, benzin yokluğundan şikayet fırtınası yarattılar. Nitekim az sonra verilen bir takrirle, sözlü soru, gensoru haline dönüştürüldü ve

151 • MENDERES... MENDERES...

Başbakan Adnan Menderes, Bağdat'ta olduğu için, müzakerenin gelecek toplantıya bırakılması kararlaştırıldı.

Gurup, 29 kasım (1955) günü toplandı...

İlk sözü, gensoru önergesi sahibi Hüseyin Ortakçı aldı. Eleştiriler, haklı ve normal sayılırdı. Çünkü gerçeği ifade ediyorlardı... Bakanlıktan öte hayalleri olan Ticaret Bakanı Sıtkı Yırcalı, iyi bir hatip iyi bir müzakereci olduğu halde, çok isteksiz, çok savuşturucu bir konuşma yaptı. Üstelik, konuşmanın sonunda da "Ben bu kadar yaparım... Beğenmezseniz istifaya hazırım" anlamında sözlerini bağladı... Gruptan bir sesin: "Ne duruyorsun?" demesi üstüne de, "Ben, dört elle sandalyesine sarılacak adam değilim!.. Mademki çekilmemi isteyen arkadaşlar var; öylese, tahkikatın selameti namına istifa ediyorum" dedi ve kürsüden indi...

MENDERES, O MENDERES; GRUP DEĞİL!

Çorap söküğünü düğümlemek için Başbakan kürsüye geldi... Menderes, O Menderes'ti ama; grup, o grup değildi... En parlak cümleler bile alkış yerine gülümseme ile karşılanıyordu... Nitekim sözlerini bitirdiği zaman bir tek kişi bile, onu alkışlamak için ellerini birbirine vurmadı...

Bu Menderes'in siyasi hayatında tattığı ilk hezimet idi...

Grup otorite boşluğuna düşmüştü. Önce Maliye Bakanı Hasan Polatkan'dan başlayarak, memleketteki darlıktan, yokluktan hiçbir sorumluluğu olmayan Dış İşleri Bakanı'na kadar bütün kabine istifa ile silindi..

152 • İSMET BOZDAĞ

Bu sırada Menderes, Meclis Başkanı'nın odasında ve istifa etmeye hazırlanıyordu. Odaya giren Mükerrerem Sarol, Başbakan'a seslendi: "Siz gelişi güzel bir Başbakan değil, bir Partinin Genel Başkanı olan Başbakansınız! Aşağıdaki grup, sizin Başkanı olduğunuz partinin grubudur! İnin ve grubunuzdan, Başvekil olarak 'Güvenoyu' isteyin!..."

MENDERES'E GÜVENOYU

Menderes'in de istifasını bekleyenleri hüsrana uğratan bu konuşma Adnan Menderes'i harekete geçirdi ve grubunu okşayan bir konuşma ile Başbakan olarak güvenoyu istedi. Bu arada iki takrir hazırlandı; birincisi, tek başına Başbakan'a güvenoyu verilmesini teklif ediyor, diğerinde Başbakan dahil bütün kabinenin güvensizlik oyu ile düşürülmesini istiyordu. Önce birinci takrir oya kondu: İttifaka çok yakın bir ekseriyetle kabul edildiği için diğerinin oya konmasına gerek kalmadı... Adnan Menderes alkışlar arasında grubu terk etti...

Ortada çok garip bir durum vardı: Demokrat Parti Meclis Grubu, Hükümet'in bütün üyelerini düşürmüştü; fakat hepsinden sorumlu olması gereken Başbakan'a güvenoyu vermişti!. Grup bu davranışı ile: Adnan Menderes'in Başkanlığında yeni bir kabine kurulmasını mı istemişti; yoksa Adnan Menderes'e Başbakan olarak güvenoyu vermesi partinin Genel Başkanı olmasından mı kaynaklanıyordu?... Eğer böyle bir tutum varsa, yeni bir başbakanın görevlendirilmesi doğru olacaktı!..

153- MENDERES... MENDERES...

Oysa Mükerrerem Sarol ve onun gibi düşünen bazı milletvekilleri, "Anayasamız. Devlet Başkanımıza bazı haklar vermiştir ama; Demokrat Parti Grubu, Menderes'ten başka bir Başbakan istemediğini verdiği 'güvenoyu' ile göstermiştir." diyorlardı... Devlet Başkanı olarak Bayar, çeşitli fikir guruplarını dinliyor, kararını, realist bir düşünce ortamında almayı hedefliyordu. Bu fikir yoklamasını Meclis dışında kimselerle de sürdürdü.. Bu temasların yapıldığı sofraların birde, Bayar'ın şahsi dostu Bal Mahmut da vardı; söz arasında Bayar'a:

- İşimizin Allah'a kaldığını biliyordum ama tek adama kaldığını bilmiyorum!.. Allah tek, Başbakan tek; tek ayakla bakalım nereye kadar gidebileceğiz deyince, Bayar sinirlenmiş görüldü:

"ELİM MAHKUM"

- Hiçbir şey -Allah'tan başka- tek değildir; herkesin bir yedeği vardır ama, gelen, gideni aratmamalı! Siz bana Demokrat Parti Gurubu içinden, "Menderes'ten daha iyi Başbakanlık edecek" bir tek kişi gösterebilir misiniz? Hani siz "kâğıt oynarken" ne diyorsunuz; elim mahkum!..

Bayar, Meclis'te Basında, sivil ve asker bürokraside fikir yoklamalarını sürdürüyordu... Adnan Menderes, Köşkün hareketlerini izliyor, aradan bir haftayı aşkın bir zaman geçtiği halde Çankaya'ya

çıkıp Hükümet'in istifasını Cumhurbaşkanı'na sunmuyordu. O da, daha dayanıklı ve elverişli bir kabine için kendi çevresinde yoklamalar yapmaktaydı.

154 • İSMET BOZDAĞ

Yine Bayar anlatıyor:

"Bir sabah, kahvaltıdan sonra çalışma odama geçtim. Birikmiş bazı işlerim, yazılacak mektuplarım vardı... Dalmış çalışıyorum; bir notumu ararken, onu sehpa da bıraktığımı hatırladım. Almak için kalkarken, kapıda Adnan Menderes ile damadım Dr. Ahmet Gürsoy'un konuştukları dikkatimi çekti. Menderes, hata yaptığını veya Öyle düşündüğünü varsaydığı zaman, hemen timit mizacı (mahcup) ortaya çıkar... O gün de -fark edebildiğim kadar- ümitli bir yapı içinde ellerini oguşturarak, alçak sesle konuşuyordu. Seslendim:

- Adnan Bey, neden gelmiyorsunuz? Kaç gündür görüşmedik... Menderes, hemen toparlandı; kapıdan girerken:

- Çalışmanızı bölmeyeyim diye duraksamıştım... inşallah engel olmayacağım!

"İSTİFAMI TAKDİME GELMİŞTİM"

"Hemen toparlandı ve düzeldi. Benim ilgim arttıkça, onun kendi çizgileri içine oturması da artıyordu!.. Hoşbeşten sonra:

- Bakanlar Kurulu'nun Meclis Grubu'ndaki talihsiz hi- ' kâyesini biliyorsunuz: İstifamı takdime gelmiştim!..dedi.

- Ben de:

- Yeni kabinenizi de bari getirdiniz mi? deyince, dünyalar sanki onun oldu; o kadar mutlu olmuştu...

"Olaylar ve kabine üzerinde görüşmüştük... Öğle yemeğini de birlikte yedikten sonra, Meclis Grup Başkanı ile bazı milletvekillerini davet etmiştim. Onlar geldiler... Zemin yoklamalarını birlikte yaptık..."

155 • MENDERES... MENDERES...

Bayar'ın anlatmayı bıraktığı bu noktadan, o günlerin Grup Bakanı olan Muzaffer Kurbanoglu devam ediyor.

MENDERES MEYDAN OKUYOR

- O gün Cumhurbaşkanı'nın huzurunda, Menderes'ten ve benden başka randevu almış bazı milletvekilleri de vardı... Bu milletvekilleri içinde en çok konuşan; zaman-zaman Başbakan'a laf dokunduran İzmir Milletvekili Rauf Onursal da vardı... Onursal, bakanlık bekleyen milletvekillerindendi! "Demokrat İzmir Gazetesi'nin sahiplerinden olduğu ve davaya, İzmir İl Yönetim Kurulu'nda hizmet verdiği için -kendisinin bakan olmasını doğal görüyor olacak ki- kabine üzerinde açıktan eleştiriler yapmakta kendisini haklı görüyordu... O gün de Öyle yaptı ve Menderes'in gözlerinin içine bakarak konuştu:

- Aynı adam, aynı adamlar! Taze değerler ortaya çıkarmak lazım!.. Bugüne kadar kurulan bütün kabinelerde çok az değişiklik yapılmıştır: Hep aynı kimselerin bakan koltuklarında oturduklarını gördük!., anlamında bir şeyler söyledi. Menderes'in birden yerinden fırladığını gördüm; yüzü kıvrış-mıştı Öfke içinde olduğu belliydi:

- Ne demek aynı kabine, aynı adamlar! Siz benim Başvekilliğimi mi ima etmek istiyorsunuz?.. O kadar kolay mı sanıyorsunuz siz, bakan olmayı, Başbakan olmayı?.. Siyaset arenasında ayakta durmayı kolay mı sanıyorsunuz?.. Benden başka biri, kursun bakalım bir kabine! Herkes hesabını buna göre yapsın! Delik-deşik olmadan bir hafta dayanabilir mi?..

156 • İSMET BOZDAĞ

Menderes'in ağzından kelimeler ateş parçaları gibi dökülüyordu! Gerilmiş, ayakta duruyor; herkese meydan okuyor gibiydi!.. Kimse ağzını açamadı... Bayar, sakın bir yüzle Menderes'e baktıktan sonra sanki böyle bir konuşma geçmemiş, sanki Bayar, fikir yoklaması yapıyormuş da sıra bana gelmiş gibi; - Siz ne diyorsunuz, Grup Başkanı olarak Muzaffer Bey?.. deyip olayı ustaca kapatıverdi... Bu sefer ateşe ben düşmüştüm!..

DOKUZ SUBAY OLAYI

Celal Bayar "Başveklim Adnan Menderes" adlı kitabında, "Dokuz Subay Olayı" üzerine şunları söylüyor (s. 119):

"Orduda 'Dokuz Subay Olayı' patlak verdiği zaman, Adnan Menderes buna, Başvekil olmaktan öte üzülmüştür. Çünkü Başvekil, ordunun, kendi kumanda zinciri içinde politikanın dışında yaşadığını kabul ediyordu. Atatürk Ordu-su'nun günlük politikaya girmeyeceğine, hele, millet İradesine dayanan bir hükümete karşı silahlı hareketi aklından geçireceğine kesinlikle inanmıyordu. Bu düşünceye Beni de kabul edebilirsiniz..."

"Menderes için ordu; milletin, politika dışına çekilmiş bir parçasıdır. Kayıtsız şartsız devletin emrindedir. Özel eğitimden geçirilmiş 'Rejim Orduları' bile -devlet yönetiminin zaafıdır- makbul değildir... Başvekil'in bu kanaati, Atatürk anayasası anlayışından ve şahsi devlet tefekküründen geliyordu.

157* MENDERES... MENDERES.-.

MENDERES'İN DURAKSAMASI

"Bu sebeble, olayla çok yakından ilgilendi. Fakat ordunun politikaya girmeyeceği konusunda öyle köklü bir güveni vardı ki, temel araştırmalara bu yüzden giremedi.

"Ben, 'Dokuz Subay' olayının son derece dikkate değer bulmuştum. Başvekil ve kabineyi de bu konuda uyardım. Olaya karışanlar içinde, 946'larda Demokrat Parti olarak bize 'Hükümet Darbesi' teklif eden Cemal Yıldırım vardı.

"Cemal Yıldırım'ı İstanbul'da Salahattin Güvendiren'in evinde, Adnan Menderes ile birlikte dinlemiş, kendisine na-sihatta bulunmuştuk. Apaçık görülüyor ki, bu hevese tutulmuş Subay, bizim öğütlerimizden de olaylardan da gerekeni almamış ve tutkusunun içinde yeni maceralara yollanmıştı... Başvekil, bunların hepsini hatırlıyordu, bilmekteydi. Fakat öyle iken, temel araştırmalara gitmedi. Ben, kendisini bu konuda; oğlunun suçunu tahkik etmek istemeyen muzdarip bir baba hali içinde gördüm. "Subaylar berat ettiler veya ettirildiler! 'Muhbir Subay' mahkum oldu. Başvekil, Milli Savunma Vekaleti'ne yeni bir tâyin yapmayı bu konunun kapanması için yeterli gördü..."

Yukarıdaki satırları, Bayar'la birlikte kaleme almıştık... O konuşmuş, Ben kompoze etmişim. O günlerde de "Dokuz Subay Olayı"nın anlatılan kadar olmadığını biliyordum ama, Bayar daha fazla açıklamada bulunmaya yanaşmıyordu... Fakat daha sonra, uzun yıllar iki dost haline gelince, bazı şeyleri yazılmamak kaydı ile söylemekte beis görmemeye başladı...

158 • İSMET BOZDAĞ

OLAYLARIN GÖRÜNMEYEN YÜZÜ

Hemen belirtmeliyim; "yazılmamak kaydı" yaşadığı süre içindi... Öldükten sonrasına hükmedemeyeceğini zaten biliyordu... Benim: "Celal Bayar'ın Hazinesi" diye adlandırdığım bir klasör dolusu notlar, yayımlanınca görülecektir ki birçok olayların bir görünen yüzü, bir de görünmeyen yüzü vardır. Çoğu zaman görünmeyen yüzlerdeki gerçekler, görünen yüzlerdeki aldatmacalardan çok Önemlidir! Şimdi "Görünmeyen Yüz" deki gerçekleri tanıyalım...

Bayar, görüyordu ki, Samet Kuşçu'nun anlattıklarının doğru olmaması için hiçbir sebep yoktur. Atatürk Ordu-su'nun bazı subaylarında Süleyman Paşa sendromu başlamıştır... Nasıl Süleyman Paşa, Hüseyin Avni Paşa ve Mithat Paşa ile bir "Hükümet Darbesi" hazırlamış, Sultan Abdüla-ziz'in yerine Şehzade Murad'ı tahta çıkarmışsa; tıpkı onun gibi, bazı Cumhuriyet ordusu subayları, kendilerine yakın gördükleri İsmet Paşa'yı iktidara getirmek için, Demokrat Parti'ye karşı bir "darbe" düşüncesine kapılmış olabilirler... Bayar'ı bu düşünceye götüren en büyük etken, bunların arasında ihtilâl meraklısı Cemal Yıldırım'ın bulunmasıdır... Bayar, Cemal Yıldırım için "iflah kabul etmez darbe budalası" diyordu...

İhbar doğruyd... Muhbir, ancak bildiklerini söylemişti... Elbette bunun gerisinde olaylar ve insanlar vardı... Bu sebep-le tahkikat genişletilmeli, çok ciddi tutulmalı, hem orduda bu hareketlerin mantığı öğrenilmeli hem de yasalar, sonuna kadar işletilmeliydi... Bayar'ın gerçek düşüncesi bu idi...

Nitekim, Başbakan Ankara'ya gelir gelmez Çankaya'da

159- MENDERES.- MENDERES.-.

bir toplantı yapılmış ve DP Kurucusu dört sorumlu kişisi tarafından ilk iş olarak, hemen bu hareketlerden haberi olmayan Milli Savunma Bakanı Semi Ergin'in istifasının alınması kararlaştırıldı ve Muzaffer Kurbanoglu'na "istifanın temini görevi" verildi. Aynı gün, Semi Ergin, Milli Savunma Bakanlığı'ndan istifa ediyor; yerine, Bayındırlık Bakanı Ethem Menderes getiriliyordu.

BAYAR TİTİZ, MENDERES GEVŞEK

İş bir süre sıkı tutuldu. Fakat nedense, bir süre sonra. Başbakanlık, konuya daha hafif bakmaya başladı. Bayar titizleniyor, dikkatin yoğunlaştırılmasını, tahkikatın derinleştirilmesini, işin arkasına düşülmesini istiyor; Başbakanlık da inadına olayın örtbas edilmesini, Atatürk Ordusu'nun darbe peşine düştüğü yolundaki söylentilerin yayılmamasını daha doğru buluyor olmalıydı...

Bayar, önce Genel Kurmay Başkanı'nı çağırıp kendisinden bilgi aldı ve kendisine direktif verdi. Olay önemliydi... Münferit bir vak'a olamazdı. Eğer üç beş kişi bir iş kotarmayı kararlaştırmışlarsa, kendilerine destekçi de bulmaları gerekti. Genel Kurmay Başkanı olarak, yetkilerini kullanmalı, teşkilatını işe kanalize etmeliydi! Söz konusu olan: MEŞRU DEVLET idi. HALK İRADESİ'ne ipotek konmak isteniyordu! Bu dönemlerde resmi formalitelere takılmak, görevi ihmal etme anlamına gelirdi! Bütün bu konuşmaları dikkatle dinleyen Genel Kurmay Başkanı, "olay"ı bütün titizliği ile araştıracağım, gerekeni ya-

160 • İSMET BOZDAĞ

pacağını, Cumhurbaşkanının bu konuda müsterih olmasını söyledi ve ayrıldı.

Bayar ertesi günü Demokrat Parti Grubu ileri gelenleri ile teker teker görüşmeler yaptı... Bu temaslar sırasında kendisi ile konuştuğu Muzaffer Kuranoğlu'na: "Konuyu hafifse-meyin! Önemlidir!.. Birşeylerin ayağımın altından çekildiğini hissediyorum!..." dedi..

Devlet Başkanı, hemen bütün mihrakları harekete geçirmek için özel bir çalışmaya girerken, ne Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes'te ne de Başbakan Adnan Menderes'te ciddi sayılacak bir hareket görülüyordu... "Askeri Mahkeme işe el koymuştu; sonucu beklemek lazımdı..." Bayar, Mendereslerin çevreleri ile bu yolda görüşmeler yaptıklarını işitmekteydi...

"GEREKİRSE ÇEKİLİRİM"

Başbakan Menderes'i, özel olarak davet etti ve konuyu açtı... Başbakan, "olayın gereğinden fazla büyütülmüş olduğunu" düşünmekteydi... Bir iktidar için, kendi ordusundan korkuya düşmek kadar yanlış bir hareket düşünülemezdi! Üç beş macera heveslisi subay, ileri geri bazı konuşmalar yaparak mümkün olmayan bir işin peşine düşmüşse, elbet çocuk olmadıklarına göre, cezalandırılacaklardı... Fakat, vesveseli bir subayın bazı konuşmaları yanlış değerlendirmek; ya da göze girmek hevesiyle iftiraya bulaşacağı ihtimalini de hatırdan çıkarmamak lazımdı!.. Bu sebeble Başbakan, mahkeme kararından önce bir harekete girmeyi doğru bulmamak-

161 • MENDERES-.. MENDERES...

tadır! Eğer Devlet Başkanı, Başbakan'ın bu politikasını tasvip etmiyorsa, Başbakanlıktan çekilmeye hazır olduğunu da söylemekte beis görmedi...

Bayar, iki ateş arasında kalmıştı...

Başvekilini inandıramıyor, onu ve hükümeti harekete ge-çiremiyordu... Bu takdirde düşündükleri gerçekleşirse, meşru bir iktidar, maceraya sürükleniyordu. Menderes'in fikrine katılıp her şeyi oluruna terk edecek olursa, bu sefer hem ülkeyi tehlikeye maruz bırakmış oluyor hem de görevini yapmamış oluyordu... Özellikle, Askeri Mahkeme sonuçlanmadan Başbakan'ın istifası ve yeni bir hükümetin kurulması, içte ve dışta büyük yankılar yapacak, herhalde zararlı olacaktı... İster istemez oluruna bıraktı ve Askeri Mahkeme, sanıkları berat ettirip, muhbiri mahkum edince yapacak bir şey kalmıyordu.

BUHRAN İSTİFALARI

Demokrat Parti'nin iktidara geldiği 14 Mayıs 1950'de halk sokaklarda bayram ediyor. Demokrat Parti'nin iktidara geldiğininin 10. yıl dönümü 14 Mayıs 1960'da halk yine sokaklarda, ya Demokrat Parti aleyhinde nümayiş yapıyor, ya da nümayişçileri kaygı ile seyrediyor!..

Ne oldu bu on yıl içinde?..

İktidar, iç ve dış politikada başarısızlıklar mı sergiledi?..

Aileler çöktü, halk aç kaldı, ülkeyi anarşi yangını mı sardı?..

Bunların hiçbiri değil!

162 • İSMET BOZDAĞ

Birbiriyle boğuşan iki parti, karakterlerini değiştirdiler: Demokrat parti, hürriyetçi ve liberalken, tutucu ve devletçi oldu; CHP, tutucu ve devletçi iken, hürriyetçi ve liberal konuma geldi!.. Bir adım önde olan, bir adım geride olanı, her zaman tepikleyip geçtiği için; Halk Partisi, 27 Mayıs Darbesi İle fiilen bir azınlık iktidarı kurdu ve devlet yönetimini ele geçirdi... Olay, bundan ibaret!.. "Kuzu postuna bürünene kurt" hikayesi, politikanın vazgeçilmez şablonudur!

Kayseri ve Yeşilhisar olayları ile siyasi atmosfer zaten bulanmıştı. 14 şubatta Türkiye-Sovyetler Birliği arasında bir ticaret anlaşması imzalanıyor ve Başvekil Menderes'in Moskova'ya bir ziyaret yapması beklendiği haberi duyuluyordu. Birbirleriyle hiçbir ilişkisi olmadığı izlenimini veren bu iki olay, 1960 Türkiye'sinin siyasi kaderinde başrol oynamıştır!

OLAYLAR, OLAYLAR, OLAYLAR.

Artık olaylar birbirini izledi:

Meclis'te DP grubu, muhalefetin tahrik içinde olduğunu iddia ederek, durumun incelenmesi için bir "Meclis Tahkikat Komisyonu" kurarken; CHP de Başbakan Menderes hakkında "Meclis Tahkikatı" açılmasını istedi (16.4.1960). İşçiler, grev hakkı istediler. Anayasa hukukunda bir otorite olan Ali Fuat Başgil, Meclis'te Tahkikat Komisyonu kurulmasını parlamenter hukuka uygun görürken, Kübalı ve Tunaya, Anayasa'ya ve parlamenter hukuka aykırı olduğunu ileri sürüyorlardı...

Menderes, radyo ile halkı uyarma konuşmalarına başladı. Gösteriler, İstanbul'dan Ankara Üniversitesi'ne sıçradı.

163* MENDERES..- MENDERES...

Polisle öğrenciler çatıştılar. Bu sırada, Nato Ülkeleri'nin Dış İşleri Bakanları İstanbul'da toplanacaklar, bazı kararlar alacaklardı.

Olayları Çankaya'dan dikkatle izleyen Celal Bayar, İstanbul'da yapılacak bu Milletlerarası toplantı sırasında Şehrin bazı anarşik olaylara sahne olacağını düşünerek, önlem almayı kararlaştırdı ve Genel Kurmay Başkanı'nı makamına davet ederek durumu anlattı ve "İstanbul'da sıkıyönetim olduğu halde,

öğrencilerin nümayişlere devam ettiklerini ve subaylar tarafından yakalanarak enterne edilmesi gereken öğrencilerin, cemselere doldurulduktan sonra, birkaç sokak ötede salıverildiklerini haber aldığım söyledi ve gidip bunlara engel olmasını ve belediye binasında yapılacak toplantıda huzurun sağlanmasını kendisinden istedi...

"ORDU RAHATSIZ"

Genel Kurmay Başkanı, İstanbul'a gitti ve biç helikoptere binerek nümayişleri en aza indiren önlemlerin alınmasını sağladı (2.5.1960).

Ertesi günü Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes, Bayar'dan acele bir görüşme istedi ve Çankaya'da kendisine: "Genel Kurmay Başkanı'nın İstanbul'da yaptığı denetim ve müdahalelerden ORDU'nun rahatsız olduğunu ve eğer tasvip edilirse, bundan böyle bu çeşit müdahalelerden sakınılması gerekeceği"ni arz etti...

Bayar, Ethem Menderes'in Milli Savunma Bakanı olmasından zaten rahatsızdı. Bunu; Başbakan'a da açmış, fakat

164 • İSMET BOZDAĞ

Başbakan'ın ısrarı karşısında, direnmemişti. Şimdi bu kişi, kendisine geliyor, kendi emriyle İstanbul'a giden Genel Kurmay Başkanı'nın icraatından şikayet ediyordu... Sordu:

- Rahatsız olduğunu söylediğiniz ORDU'yu kim temsil ediyor?.. Bana hemen isimlerini söyleyin.

Kendileri ile görüşeyim ve rahatsız olmalarının nedenini sorayım...

"GÖRÜŞMEMİZ BİTMİŞTİR"

Ethem Menderes, böyle bir soru ile karşılaşacağını hiç hesaplamamış olduğu için duraladı ve şaşaladı! Bayar bu duraksamadan yararlanarak bakanı haşladı:

- Bu, sizin görevinizdir... Genel Kurmay Başkanı'nı ziyaret edip, ona bu denetlemeleri yapmasını siz telkin edecektiniz! Oysa görüyorum ki, siz bundan rahatsız olmuş ve bu rahatsızlığa benim de katılmamı bekliyorsunuz!.. Görüşmemiz bitmiştir!..

Ethem Menderes, hiçbir mukabelede bulunmadan Çankaya'dan ayrıldı... Bayar bu defa, TBMM Başkanı Refik Koraltan'ı köşke davet etti.. Kendisine, Ethem Menderes'le arasında geçen konuşmayı nakletti ve şimdi Milli Savunma Baka-nı'na gidip, istifasını sağlamasını istedi...

Demokrat Parti Kurucularından biri olan Refik Koraltan fazla sıkıntıya düşmeden, Bayar'ın istediği istifayı sağladı ve kendisine getirdi...

Fakat gelgelelim tam bu sıralarda bir başka ulak, Adnan Menderes'in Başbakanlık'tan istifa ettiğini bildiren mektubunu Çankaya'ya getirmekteydi!..

165- MENDERES... MENDERES...

Bu sürpriz, hesapta yoktu... Siyasi ortamın tam bir fırtına geçirdiği bu günlerde, Başbakan ve Milli Savunma Bakanı Menderesler'in istifa ettikleri duyulacak olursa, toplumu dengede tutmak olanaksızdı! Bayar, hemen Ethem Menderes'i buldurdu ve köşke çağırdı.. Ethem Menderes, kısa bir zaman sonra, Bayar'ın huzurundaydı:

SORGU VE GÖREV

Refik Bey'le size bildirdiğim gerekçelerle hemen istifa etmenize teşekkür edirem. Fakat istifanız benim elime geçmeden Adnan Bey'e gidip istifanızı kendi açınızdan ona ulaştır-manızdaki aceleyi anlamıyorum. Tahmin ederim ki, Adnan Bey'in Başbakanlıktan İstifa etmiş olduğundan da haberiniz vardır.

Bayar, Ethem Menderes'in cevabını duymak için, durdu... Ethem, bir süre yere baktıktan sonra:

- Zâti devletinizin tensibi olduğu için istifamı Refik Beye-fendi'ye takdim ettim... Ancak beni kabinesine alan Adnan Beyefendi olduğu için kendisini haberdar etmem görevimdi. Nitekim, kendisine durumu anlattığım zaman, bunun, "yeni bir kabine teşkili" arzına işaret olduğunu söyleyerek, kendisinin de istifasını göndereceğini bana söyledi! Anlıyorum ki, istifası size ulaşmış...

Ethem Menderes, Bayar'ı istenmeyen noktaya getirdiği için memnundu ama, kendisini hangi sürprizin beklediğini bilmiyordu; Bayar, emir tonunda konuştu:

166 • İSMET BOZDAĞ

- Şimdi gidip Adnan Beyi göreceksin ve istifasını geri alırtacaksın! Sizin de istifanız iade edilmiştir!..

Duraksadı, şaşırıldı, ne diyeceğini düşünürken Bayar ekledi:

- Telefonunuzu bekliyorum!..

Bayar, ayağa kalktı. Görüşme noktalanmıştı... Ethem Menderes de ayağa kalkarak yürüdü... Gerçekten koridora girdiği zaman Başyaver gülerek kendisine yaklaşmış ve eline bir zarf vermişti; bu kendi İmzasını taşıyan istifa mektubu idi... Diğer bir zarf daha uzatıldı; bu da Adnan Menderes'in Çankaya'ya gönderdiği istifadan başka bir şey değildi!..

Adnan Menderes'in geri aldığı son istifası budur!..

TÜRKİYE ÜZERİNDE SOVYET EMELLERİ

1917'de Rus Çarlığı çöktüğü, Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kurulduğu zaman, çok şeyler beklendi; ama hiçbir şeyin değişmediği, kısa bir süre sonra anlaşıldı. Çarlık aleminin hedefleri olduğu gibi duruyordu. Nasıl ki, Gorbaçov'un Prestroyka hayali yıkılıp, Galasnost ümidi suya düşünce, bütün dünya ile birlikte biz de, Asya'da yeni bir haritanın çizilmekte olduğunu düşünmüştük... Ama bugün apaçık görüyoruz ki, değişen hiçbir şey yok!.. Küçük bir taş atılmış, havuzun suyu dalgalanmış, halkalanmış; ama su da havuz da olduğu yerde durmaktadır.

BİRİNCİ DÖNEM

Lenin Rusyası, Milli Mücadele'yi ele geçirip Anadolu'yu Bolşevik yaparak işin içinden çıkmayı hesaplamıştı. Olmadı Ne, "Mustafa Suphi çıkarması" ne de daha sonra legal olarak kurulan, "Türk İştirakiyun Fırkası" hiç bir sonuç vermeyince,

168 • İSMET BOZDAG

Atatürk Türkiye'si ile, Lenin Rusyası, bir dostluk anlaşması imzalayarak, karşılıklı mevzilerine çekildiler. Bu, birinci dönemdi.

1939'lara kadar süren ikinci dönemden sonra, Dünya Savaşı'nın patlaması ile yeni bir dönem başladı; Stalin, Türkle-ri savaşa sokmak için elinden geleni yaptı Çünkü savaş içinde Türklerin ezilmesini, güç kaybetmesini istiyordu, olmadı.

Savaşın sona erdiği 1945 yılında (17 temmuz) Potsdam Konferansı'nda Stalin; Kars, Ardahan ve Artvin'in kendilerine verilmesini ve "Boğazlar" üzerinde yeni bir statüde aktif rol almak isteğini, müttefiklerine teklif etti, Türkiye'ye de bu tekliflerini ulaştırdı.

Sovyetlerin müttefikleri olan Amerikalılar ve İngilizler de bu teklifleri reddettikleri için, dördüncü bir safha başlıyordu. Türkiye, demokrasi cephesine katılmış ve böylece savaş sonrası yerini belirlemişti. Buna karşılık Sovyetler Birliği, yaptıkları teklifte ısrar etmeyerek, işi zamana bıraktılar. 1980'li yılların sonunda Gorbaçov'la başlayan beşinci dönem, birçok aşamalardan geçtikten sonra, bugün de sürüyor. Rus hevesleri hâlâ zaman askımdadır...

Eğer Türk-Sovyet münasebetlerinin karakteristiğini yakalamak istiyorsak, 9 Ekim 1952 tarihli gazetelerini Önümüze açalım.

SURİYE'NİN BM'YE ŞİKAYETİ

1952 yılının 9 ekim tarihli gazeteleri, Türkiye'yi yakından ilgilendiren iki haberi, yan yana yayınlıyorlardı. Bunlar-

169- MENDERES... MENDERES...

dan biri; Suriye'nin Türkiye'yi sınırda yığınak yaptığından Ötürü Birleşmiş Milletlere şikayet ettiği konusuydu. Öteki de, yine bu yığınak iddiası üzerine Sovyetler Birliği Genel Sekreteri Nikita Kuruşçev'in bir Amerikan gazetesine verdiği demeçti...

Eğer Türkiye, Suriye sınırına gerektiğinden fazla asker yığmış ve bu askerlerle manevralara başlamışsa, belki Suriye'nin bunu Birleşmiş Milletler'e şikayet olarak götürmesi normal sayılabilirdi. Fakat Sovyetler Birliği'nin Türkiye ile Suriye arasındaki bir olayın içine "devlet" olarak girmesi, ilk bakışta kavranabilecek bir davranış değildi. Üstelik Nikita Kuruşçev, verdiği demeçte çok iğneli bir dil kullanıyor, -ürkütücü kelimelerle- yalnız Türkiye'yi tehdit etmekle kalmıyor; Amerika'yı da -Ortadoğu'yu karıştırmak için- Türkiye'yi Suriye'ye karşı savaşa kışkırtmakla suçluyordu. Gerçi Nikita Kuruşçev, siyasi edebiyata birçok palavra örnekleri kazandırmış bir devlet adamıydı. Bizim, "Deli Petro" dediğimiz Çar'ın 17. yüzyılda yaptığı çılgınlıkları, 20. yüzyılda yeniden sergilemenin mümkün olduğunu sanıyordu. Petro, nasıl, kabul edildiği salonların koltuklarını, elindeki bıçakla yontmak kabalığını çok tabiiymiş gibi görüyorsa; Kuruşçev de Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda -önündeki düğmeye basarak söz isteyeceğine- ayakkabısını çıkarıp topuğu ile önündeki sıraya vurarak söz istemeyi, Rus dehasının bir parçası sanıyordu. Sanki, Rus köylüsü ile Çar, bir insanda birleşirse, dâhi olmasına yeterdi!

170 • İSMET BOZDAĞ **DEMEÇ DEĞİL, SAVAŞ BİLDİRİSİ**

Eminim ki bugün bir devlet başkanı, o kelimeler, o üslûp, o eda ile bir demeç vermeye kalksa; dinleyenler, her halde demeç veren devlet ordularının, karşı taraf topraklarında birkaç yüz kilometre ilerlemiş olduklarını sanır. Kuruşçev, işte öyle çatık kaşlı, öyle ürkütücü, Öyle yıldırıcı konuşuyordu: "Amerika, Türkiye'yi Suriye ile savaşmak için kışkırtmaya devam ediyor!. Böyle bir SAVAŞA TÜRKİYE BİR GÜN BİLE DAYANAMAZ!.. Sovyetler Birliği, -ülkesinin bölgedeki çıkarlarını korumak için- ASKERİ KUVVET KULLANMAYA HAZIR'dır..."

Çok bağırlan bir yerde, daima saklanmak istenen bir haksızlık vardır. Nitekim Kuruşçev, Suriye'nin yeni yöneticilerini ele geçirmiş; bu küçük ülkeyi, bir silah deposu haline getirmişti... Türkiye, güney sınırlarında olup biten bu olaylara kayıtsız kalamayacağı için, gerekli girişimlerde bulunmuş, bu tırnağa kadar silahlanmanın gerekçelerini öğremeye çalışmıştı. Gerçi Türkiye'ye bu silahlanmanın "İsrail devletine dönük" olduğu söylenmişse de, Suriye kuvvetlerinin güneydeki İsrail sınırlarına bir tabur gönderiyorsa, kuzeydeki Türk sınırlarına bir tümen gönderdiği hemen fark edilmiş ve Türkiye de Suriye

sınırına yığınak yapmaya başlamıştı. İşte Kuruşçev, kopardığı kuru gürültü ile, Suriye'nin bu Türk düşmanlığını gölgelemek istiyordu.

Oysa Türkiye Başvekili Adnan Menderes, aylar önce verdiği bir demeçle olayı, dünya kamuoyuna aktarmıştı: "Komşumuz Sovyetler Birliği, komşumuz Suriye'yi bir silah deposu haline getirmiştir. Buna kayıtsız kalamayız!" Böylece, su-

171* MENDERES... MENDERES...

çüstü yakalanmış bulunan Kuruşçev, yukarıdaki demeçle işi gürültüye getirmek istemişti. Gözdağı verip, ürkütürse, Türkiye'nin sinip pisacağına hesaplamış olmalıydı!..

Fakat Suriye ile birlikte hareket ettikleri, aynı planı uyguladıkları o kadar belliydi ki, bu gürültülü demeçler kimseyi şaşırtmadı ve Kuruşçev'in demecinin ertesi günü, Suriye'nin Türkiye'ye aynı mealde bir nota vermesi tabii karşılandı. Bu Nota'da Suriye, sınırına askeri yığınak yapılmasını protesto ediyor ve yapılan manevraları, savaş kıskırtıcılığı olarak niteliyordu. Tıpkı Sovyetler Birliği Genel Sekreteri Nikita Kuruşçev'in yaptığı gibi...

SOVYETLERİN BARIŞ TAARRUZU!

Adnan Menderes, Kuruşçev'in gürültülü demecine aldırış bile etmedi. Ne polemige girdi, ne karşılıklı suçlamaların kapısını açtı. Kuruşçev'in demeci sükûnun ağırlığı altında ezildi, gitti... Zaten insanlar, Kuruşçev'in bu tuhafliklarına alışmışlardı. Bu demeçten bir süre önce de İngiltere ve Fransa'yı savaş açmakla tehdit etmişti! Suriye'nin notasına bir hafta sonra cevap verildi. Cevabî Nota'da "iddiaların asılsız" olduğu belirtiliyor, yapılan manevraların, "yurdun savunmasıyla ilgili" olduğu açıklanıyordu.

İŞİN ASLI

Olayların yüzeysel nedenleri görülmüyor, tartışılıyordu ama, derin sebepleri üzerinde hiç kimse durmak istemiyor-

172 • İSMET BOZDAĞ

du. Çünkü derin sebeplerin başında o zamanki Varşova Paktı devletlerinin çıkarlarıyla, NATO Paktı devletlerinin çıkarlarının çatışması vardı; Türkiye de bu çatışmanın içindeydi. ORTADOĞU denilen bölgede yaşayan halklar kısa bir süre önce Osmanlı Devleti Aliyye'sinin sınırları içindeydiler. Irak, Suriye, Ürdün, Filistin, Lübnan, Suudi Arabistan, Yemen, Mısır, kısıtlı bağımsızlıklarına yeni kavuşmuşlardı. Türkiye bölgede "Lider Devlet" rolü oynamıştı. Demokrat Parti'nin iktidara geldiği 1950 yılı ve sonrasında, Cumhurbaşkanı olarak Celal Bayar ve Başvekil olarak Adnan Menderes, Türkiye'nin NATO Paktı'na girmesi sebebiyle, bu rolü sürdürmek kararındaydı.

MISIR'DA İHTİLAL

Türkiye, gerek Nato devleti olarak ve gerekse Amerika ile yaptığı ikili anlaşmalarla bölgenin güvenilir, söz sahibi devleti durumunu sürdürmekte iken, Mısır'da bir ihtilâl oldu ve bir Arap Milliyetçisi olan Nasır, başa geçti. Nasır da Amerikan politikasını sürdürecektse, mesele yoktu ama, sosyalist bir eğilimi olduğu biliniyordu. Nitekim kısa bir zaman sonra, Assuvan Barajı finansmanı üzerinde anlaşmazlık baş gösterince, Nasır, Sovyetler Birliği kapısını çalmakta gecikmedi. Kuruşçev, Assuvan Barajı için gerekli finansmanı ve teknolojiyi Mısır'a vermeyi kabul etmişti. Ayrıca bir de askeri saldırmazlık paktı imzalandı. Assuvan Barajı, Sovyet desteği ve teknolojiyle yapıla-dursun, Nasır, hem kendi idealini gerçekleştirmek hem de

173* MENDERES... MENDERES...

kredi vermeyen Amerika'ya gövde gösterisi yapmak için Arap Birliği idealini tutturdu. Arapça konuşan hemen bütün ülkelerde heyecanla karşılanan bu fikir, halklar tarafından tutuldu; ama yöneticiler tarafından pek itibar görmedi. Çünkü yöneticiler için önemli olan, bu birliğe, kimin "baş" olacağı idi?.. Mısır, hem büyük ülke, Nasır¹ da bu ülkenin hem yöneticisi ve hem de fikir babası olduğuna göre, elbette Başkan olacaktı. Buyurma keyfini tatmış yöneticiler, fikre doğrudan doğruya karşı çıkmıyorlar ama; birliğin oluşmasını baltalamaktan da geri kalmıyorlardı.

SUUDİ ARABİSTAN'DAN İLK ADIM

Nâsır'ın Arab Birliği hayaline ilk koşan devlet Suudi Arabistan'ın, birliğin gerçekleşmesi için mi, yoksa gerçekleşmesini engellemek için mi bu maceraya girdiği, bilinemez. Fakat Nasır, hangi maksatla girilmiş olursa olsun, Suudi Arabistan'ın desteklediği propagandasını çok iyi kullanarak, Suriye'ye çengel attı ve ihtilâller içinde çalkalana çalkalana gücünü son noktasına kadar yitirmiş bu devletle, ortak bir yönetim kurmaya muvaffak oldu.

Bu birleşme Türkiye için bir tehlikeydi. Çünkü Suriye, Türkiye sınırları içindeki Hatay bölgesinin kendisine ait olduğunu savunuyor ve bu bölgeyi, haritalarında, sınırları içinde gösteriyordu. Hele Nâsır'ın Sovyetler Birliği ile anlaşması ve Assuvan Barajı münasebetiyle, Sovyet teknisyenlerinden ordu mensuplarına kadar, onbinlerce kişiyi Mısır'a doldurmasından sonra, büsbütün tehlike haline geldi! Çün-

174 • İSMET BOZDAG

kü Sovyetler, Suriye'yi de hem asker hem teknisyenle doldurmuş, Suriye ordusunu baştan aşağıya donatmıştı.

Türkiye bu gelişmeleri, "komünist tehdidi" olarak nitelendirdi ve Suriye sınırına askeri yığınak yapmaya başladı... Yığınak tamamlanınca da gösterişli bir manevra yapıldı. Kara ve hava kuvvetlerimizin başardıkları bu manevra, Suriye'yi ürküttü! Bu yüzden, bir taraftan Birleşmiş Milletlere şikayetçi oldu; bir taraftan da Sovyet Genel Sekreteri Kuruşçev yukarıda açıkladığımız demeci ile Türkiye'ye gözdağı vermeyi denedi.

SOVYETLERİN SIKINTISI NEYDİ?

Sovyetler Birliği'nin büyük sıkıntılarından biri, güney komşusu Türkiye'nin, hem NATO'ya girmiş olması hem de yaptığı ikili sözleşmelerle, Amerikan yanlısı bir politika izlemeye başlamasıydı. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Stalin acele etmiş; Türkiye'den; Kars, Ardahan, Artvin vilayetlerini ve Boğazlar üzerinde kontrol hakkını istemişti.

Bu düşmanca tavır karşısında Türkiye, hem tam anlamıyla demokrasi cephesine geçmiş, hem Nato paktına ortak olmuş, hem de Amerikan çıkarlarına uygun bir politika izleyerek, Sovyet politikasının Ortadoğu'da gelişmesini engellemiştir.

Gerçi Stalin ölür ölmez Sovyetler Birliği, hemen Türk hükümetine başvurarak, evvelce Türk-Sovyet dostluk anlaşmasının yenilenmesi için koşulan şartların hepsinden vazgeçildiğini resmen bildirmiş ve müzakerelere hazır olduklarını

175* MENDERES... MENDERES...

duyurmuşlardı. Fakat iş isten geçmişti; Türkiye, komşusunun gerçek yüzünü görmüş ve dünyadaki yeni yerini almış bulunuyordu. Bu yüzden Türkiye, Sovyetler'in bu barış taarruzuna itibar etmedi.

ARADAKİ BUZLAR ERİTİLMELİYDİ

Sovyetler Birliği için Türkiye'nin, "problem çıkarmayan bir ülke" olması zorunluymuştu. Çünkü Karadeniz donanmasının Akdeniz'e ulaşması için Türk Boğazları'ndan geçmesi gerekiyordu. Eğer Türkiye, Sovyetler Birliği'ne sıcak bakan bir ülke olmazsa, Ortadoğu ve Afrika politikası kötürümleşir, elsiz ayaksız kalırdı!.. Zorla yapılamıyorsa, güzellikle yapılmalıydı! Ama her halde Türkiye ve Sovyetler Birliği arasındaki buzlar, kırılıp eritilmeliydi!

Bunu sağlamak için Sovyetler Birliği, bayramları, yılbaşlarını, dostluk anlaşmalarının yıldönümlerini ve daha akla gelebilecek bütün vesileleri kullanarak Türkiye'ye yaklaşmaya çalıştı. Ticaret anlaşmaları teklif etti; modernize olan Türkiye'ye teknoloji ihraç etmeye hazır olduğunu açıkladı. Ucuz faizli krediler önerdi!..

Bütün bunlar, kısa vadeli bir bahar havası elde etmek için yapılmıştı. Ancak Sovyetler Birliği'nin yaptığı, bu saydığımız barış taarruzlardan ibaret değildi; bir taraftan da, uzun vadeli bir Sovyet dünya bahar'ı hayali uğruna, kırmızı ellerle Türkiye'yi içerden habire karıştırıyordu!.. Bütün bu gayretlere rağmen Türkiye'de, devleti çökertmeden, Sovyetlere sıcak bakacak bir yönetimin kurulamayacağını iyice anlamıştı.

176 • İSMET BOZDAĞ

300 MİLYON DOLAR'A DOSTLUK

1952 tutuklamasıyla Türk Komünist Partisi çökertilmiş, bütün üyeleri, Başkan'dan, hücre elemanına kadar ele geçirilmiş ve kendi itiraflarına dayanılarak, cezaları hükme bağlanmıştı. Bu elemanlar, cezaevlerindeydiler... Fakat dışarıda sempatanlar vardı Amerika'ya, İngiltere'ye, Fransa'ya okumak için gidip orada komünistlerin ellerine düşenler, yurda döndükleri zaman, partili komünistlerden daha yararlı oluyorlardı.

VATAN PARTİSİ VE BİR SUİKAST

Ayrıca eski komünistler (Hikmet Kıvılcımlı gibi) demokrasi ve fikir hürriyeti paravanı arkasında tezgahlarını açmaya başlamışlardı. 1954 yılında Hikmet Kıvılcımlı, VATAN PARTİSİ'ni kurdu. Türkiye Ölçüsünde politikaya katılmak için kurulan bir partinin, İstanbul'da sadece iki ve İzmir'de bir ocak açmak suretiyle faaliyetini sürdürmeye çalışması da açıkça gösteriyor ki; niyetleri seçimleri kazanmak değil, sadece seçim vesilesiyle propaganda yapmaktır! Nitekim bu parti, 1957 seçimlerine de katıldı ama, çok şaşkıncu bir kampanya sürdürdü. Çünkü propagandalarını Marksist fikirler üzerine bindireceklerine, dini fikirler üzerine bindirdiler ve özellikle İslâm dininin, bütün müslümanları müsavi saydığı fikrini kullanarak, Marksist müsavata yer açan konuşmalar yaptılar!..

177- MENDERES... MENDERES...

1952 kasımında Hüseyin Üzmez adlı bir gencin, Vatan Gazetesi Başyazarı Ahmet Emin Yalman'ı silahla öldürmeye girişmesiyle başlayan ve gericilik diye nitelenen cereyan, Muhalefet Partileri (CHP ve MP)

için sürekli propaganda konusu oldu. İsmet İnönü, özellikle bu konuyu ve Demokrat Parti'nin bu İslâmî cephenin oylarıyla iktidar olduğunu söyleyecek kadar ileri gidiyordu.

Nitekim 1951 ara seçimlerine giderken CHP de aynı yolu tutmuş, fakat inandırıcı olmadığı için, bundan hiçbir şey kazanamamıştı.

Ara seçimler sonrasında CHP'nin "Atatürkçülük" adı altında yeni bir politika oluşturduğu görüldü.

Böylece iktidar, büyük dindar kitlenin hoşnut olmayacağı bir politikaya itiliyor, oy kaybetmeye zorlanıyordu. O kadar ki, daha 1952 yılının haziranında Menderes, Türkiye'deki bütün gericilik hareketlerinin arkasında komünistlerin yattığını söylemek yanlısına düştü. Komünistler, iktidar partisini muhafazakâr kararlar almaya zorluyorlardı!..

Bütün bu olayların, Sovyetler Birliği'nin istediği istikamette gelişmesi rastlantı olsa bile, Marksist ve komünist ol-dukları kendi itirafları ile sabit olmuş Hikmet Kıvılcımlı gibi kişilerin, tutuculuğu arkalamaları, her halde rastlantı sayılmaz. Çünkü Demokrat Parti iktidara gelir gelmez, milletin aldandığı iddiasıyla işe girilmiş, sonra memlekette hürriyet olmadığı feryadı koparılmış; böylece, muhalefet, değişmeyecek stratejisini, daha 1952 yılında ortaya koymuştu: Hürriyet yokluğu ile iktidarın altı oyulacak, sonra gericilik iftirası ile çöktürülüp işi bitirilecekti; nitekim öyle yapıldı!

178 • İSMET BOZDAĞ

TÜRKİYE'NİN NEFSİ MÜDAFAASI

"Bağdat Paketi" Türkiye'nin nefsi müdafasıdır! Sovyetler Birliği, Türkiye'yi zorlamak için Suriye'yi kullanmış ve burasını patlamaya hazır bir cehennem görüntüsüne kavuşturduktan sonra, kuzeyden Sovyetler Birliği güneyden de Suriye olarak çifte makasa almıştı. Bu durumun değişmesi, bozulan Ortadoğu dengesinin yeniden biçimlenmesi gerekirdi. Adnan Menderes, Irak'taki Kral Faysal'ın hükümeti ile anlaşmış ve Bağdat Paketi'ni kurduklarını açıkladı.

Bağdat Paketi'nin kurulması demek, Suriye'nin kuzeyden ve doğudan çevrilmesi demektir. Bu yüzden yalnız Suriye'yi değil, Mısır ve Sovyetler Birliği'ni de tedirgin etmişti. Hele kısa bir süre sonra pakta İran ve Pakistan'ın katılması, Amerika'nın ekonomik komiteye resmen girmesi, işi o derece ciddileştirmişti ki; Sovyetler Birliği, Ortadoğu'da güçlenmek isterken, hem güneyden çembere alınıyor, hem de koruyacağını vaad ettiği Mısır ve Suriye gibi ülkeleri yalnızlığa itmiş oluyordu!..

Sovyetler'in Bağdat Paketi'ne cevabı, Irak'taki kanlı ihtilâl oldu.

Kral Faysal ve ailesi kurşunlandı; Nuri Sait Paşa yakalandı oracıkta öldürüldü. Bu harekete Amerikalıların cevabı da, Arap-İsrail savaşlarıdır...

Bu karşılıklı rekabet bugün de sürüp gitmekte ve Ortadoğu'yu tam bir cehenneme dönüştürmektedir.

"Körfez buhranı ve Irak harekâtı" Ortadoğu rekabetinin son görüntüsü olmuştur .

179* MENDERES... MENDERES...

BARIŞ SALDIRILARI SÜRÜYOR

1957 yılına girildiğinde, Sovyetler Birliği, yeni bir barış saldırısı yaptı; deniyordu ki: "Türkiye'nin NATO'da olması, Sovyetler Birliği ile dostça ilişkiler kurmasına engel değildir! Biz de Varşova Paketi'nin içinde bulunuyoruz; ama bu ilişkimiz dünyanın öteki devletleriyle bazı anlaşmalar yapmamıza engel teşkil etmiyor. Bu sebeple, 1945'ten beri yenilenmemiş olan dostluk anlaşmasını tazeleyelim ve iki komşu devlet olarak daha sıcak ilişkiler kuralım..."

Yukarıya özetini çıkardığımız teklif, 1957 yılının 12 şubatında yapılmıştı. Bu girişimden istenen sonuç elde edileme-yince, 3 ay sonra, başka bir barış saldırısı ile karşılaşıldı. Bu defa Sovyetler Birliği, Türkiye'ye 300 milyon dolar tutarında bir iktisadi yardım teklif ediyordu!

O günkü Türkiye için 300 milyon dolarlık ekonomik yardım, hiç de hafifsenecek bir yardım değildi. Bir fikir vermek için hatırlatalım: Adnan Menderes, Maliye Vekili Polatkan ve Dışişleri Bakanı Zorlu, Amerika'ya gitmişler ve 350 milyonluk bir ekonomik yardım için direnmişler; fakat eli boş dönmüşlerdir! Belki de Sovyetler Birliği bu sebeple, Amerika'dan istenen 350 milyona karşı 300 milyon dolarlık bir yardım teklif ediyor ve böylece bir dostluk gösterisi yapmaya çalışıyordu (31.5.1957).

Bütün bu girişimlerin hiçbiri, Türk hükümetini, demokrasi cephesinden uzaklaştıramadı. Yine Suriye sınırında ordu birliklerimiz, zaman zaman manevra yapıyor, Sovyetlerce baltalanan Bağdat Paketi, yeni bir isim altında ayakta tutuluyordu. Nihayet, Sovyet Devlet Başkanı Bulganin, Cumhur-

180 • İSMET BOZDAĞ

başkanı Celal Bayar'a özel bir mesaj gönderdi. Bu mesajda, iki komşunun dostluk ve karşılıklı anlayış içinde yan yana yaşamalarından, her iki tarafın da kârlı çıkacağı vurgulanıyordu!..

Mesajda ayrıca, Suriye olsun, başka Arap devleti olsun, bunların hiçbiriyle, Türkiye aleyhinde gizli bir anlaşma yapmadıkları temin olunuyordu.

Demokrat Parti iktidarı, Amerika'dan umduğu yardımı bulamamıştı. Ayrıca, Demokrat Parti Başkanı Menderes'e: "Allah bana bir daha böyle bir gece yaşatmasın!" dediğinden, 1957 seçimleri yapılmış; iktidar, yine çoğunluğu elde etmişti; ama Ana Muhalefet Partisi CHP, 178 milletvekili çıkarabil-mişti!

Hükümetin başında Kıbrıs olayları vardı. Başvekil Menderes, Türk hükümetinin düşüncesini gerektiği gibi Sovyetler Birliği'ne aktarmış ve Kuruşçev'in yaygarasına ertesi gün verdiği cevapta: "Eğer Rusya, Türkiye ile samimi bir dostluk ilişkisi kurmak istiyorsa, Ortadoğu'da özellikle Suriye'de izlediği siyasete son vermelidir." demek suretiyle, kuru gürlüğe papuç bırakmayacağını göstermişti! Mademki şimdi, Ortadoğu'da Suriye ile ve hiçbir Arap devleti ile gizli bir anlaşma yapmadıklarını açıkça söylüyorlardı; olumlu bir cevap verilebilirdi... Nitekim öyle oldu.

Bulganin'in mesajından bir gün sonra Türkiye, Suriye sınırındaki askerlerini çekmeye başladı. Ardından da Türk-Rus konferansının hazırlıklarına girişildi. Türkler, Suriye sınırından asker çekerken, Sovyetler de, Türk sınırında bulunan Kafkas Ordusu Komutanı General Rakosovski'yi geriye çekti. Askeri hareketleri durdurdu. Türkiye Başbakanı'na da Kuruşçev, bir mesaj göndererek, bundan böyle Türkiye ile

181 • MENDERES... MENDERES...

daha samimi ilişkiler kurmak isteğinde olduklarını bir kere daha bildirdi (9.4.1958). Bir ay kadar sonra Hariciye Vekili Fatin Rüştü Zorlu, Sovyetler Birliği Büyükelçisi Nikita Semo-noviç Rijov ile bir buçuk saat kadar süren önemli bir görüşme yaptı.

İRAK'TA SÜRPRİZ İHTİLAL

Bakunin'in mesajı üzerine başlayan bahar havası, 14 temmuzda Irak'ta kopan ihtilâl üzerine, tipili bir fırtınaya dönüştü. Sovyetler Birliği, Ortadoğu'da hiçbir ülke ile gizli anlaşma yapmadığını ve hiç kimseye düşmanca tavır içinde bulunmadığını söylerken; Irak'ta ihtilâlin patlaması, her şeyi altüst etti. Kısa bir süre önce Suriye sınırından çekilen ordu birlikleri, bu sefer Irak sınırı üzerinde yığınak yapmaya başladılar. Hükümetin, Irak üzerine askeri bir müdahale yapmak tasavvurunda olduğu yolunda söylentiler ortalığa döküldü. 17 temmuzda Amerikan paraşütçüleri, Adana'daki Amerikan üssüne geldiler. Bağdat Paktı ülkeleri, Nuri Sait Paşa'sız bir toplantı yaparak bir bildiri yayımladılar. Bildiride: "Amerika'nın, hür ve barışsever ülkelerin bütünlük ve bağımsızlığını korumak için kendiliğinden harekete geçmesi" temennisini dile getirdiler.

Sevinilecek bir olaydır ki, Türkiye soğukkanlılığını korumuş ve Irak'taki olaylara askeri müdahalede bulunmamıştır. Fakat Irak sınırlarına asker gönderilmesini muhalefet şiddetle eleştirdi; oysa, dinamik bir dış politika güden devlet için bu tutum, son derece yerinde idi...

182 • İSMET BOZDAĞ

Aynı gün Sovyetler Birliği, Türk hükümetine 2 nota verdi. Verilen notalarda Türkiye, Irak'a bir saldırı hazırlığında olmakla suçlanıyordu. Bu notaya aynı gün Menderes'in verdiği cevapta, Türkiye'nin, Ortadoğu gerginliğini artıracak bir girişimde bulunmayacağı güvencesi veriliyordu!..

Hava bir kere kızışmıştı ve bir türlü yatışmıyordu. Yunanistan ve İngiltere ile Kıbrıs konusu müzakere ediliyor. Tam bu günlerde Sovyetlerin Birleşmiş Milletler temsilcisi Andrei Gromiko, Türkiye'nin Ortadoğu'da izlediği politikayı açıkça eleştirdikten sonra; "Türkiye'nin oynadığı rol, kendi çıkarlarına aykırıdır. Çünkü, iki ateş arasında kalabilecektir." diyordu. (13.8.1958).

İÇ POLİTİKADA SERTLEŞME

Dış politikanın bu kadar sertleştiği günlerde, genellikle iç politikada yumuşamalar görünür Türkiye gibi ülkelerde... Çünkü, hükümeti desteklemek, muhalefet için milli bir vazife sayılır! Bu kural, unutulmuştu. Basın ve Muhalefet Partileri, ağız birliği etmişler, Ortadoğu'da Sovyet yayılmasına direnmeye çalışan hükümeti eleştiriyorlar; hatta Irak'taki kanlı hükümet darbesini örnek göstererek, Demokrat Parti iktidarının başına da böyle bir rüdahelenin gelebileceğini imâ ediyorlardı! Muhalefetin bu kadar ileri gitmekteki maksadı, iktidarın, hürriyeti kısıtlayıcı tedbirler almasını sağlamaktı.

Çünkü iktidar, hürriyeti kısıtlayıcı tedbirler aldıkça, muhalefet mazlumlaşacak ve kamuoyunu kendi lehine döndü-

183- MENDERES-.. MENDERES...

recekti. Bu yüzden iktidara gelir gelmez, dünyanın en liberal basın kanununu kabul eden Demokrat Parti, 1959 yılına geldiği zaman, yayın yasaklarının şampiyonu haline dönüşmüştü!..

Muhalefet, bundan da yararlanıyor, gazetelerin her şeyi yazmadıklarını ileri sürerek kulaktan bazı haberler ürettiyorlar, daha vahim biçimde kamuoyunu tahrip ediyorlardı. Adnan Menderes, 6 Eylül 1958 günü Balıkesir'de verdiği bir nutukta; "Muhalefet; halkı, Irak'tan örnek almaya ve zor kullanıp, komplo düzenleyerek hükümeti devirmeye kışkırtmaktadır." demek zorunda kaldı. Akhisar'da daha da açık konuşarak şunları söyledi: "Demogoji üzerine kurulmuş politika yapmak ayıptır! Memleketi ihtilâllere, kardeş kavgalarına sürüklenmesini önlemek için, kafi azim sahibiyiz! Böyle bir hareketi katıyetle ve azâmi süratle kahretmeye hazırız!"

İNÖNÜ SAHNEDE

Başvekil Menderes'i bu kadar sert konuşmalara iten Ana Muhalefet Partisi Genel Başkanı İsmet İnönü, İstanbul'da verdiği bir demeçte, kısa, fakat kıskırtıcı bir cevap verdi: "Demokrasiye paydos demeye Demokrat Parti Başkanı'nın gücü yetmeyecektir!.."

CHP Genel Başkanı İnönü'yü kıskırtıcı konuşmalar yapmaya iten sebeplerden biri, 1957 seçimlerinde oyların yüzde 40'ını toplayabilmesinin verdiği iyimserlik; bir diğer sebebi de, bütün komünist ve kominizanların Halk Partisi içinde bütünleşmeleri ve Demokrat Parti iktidarını yıkmak için güç-

184 • İSMET BOZDAĞ

birliği yapmalarıdır. Nitekim CHP, 1958 yılında parti bünyesi içinde bir "Araştırma Bürosu" kurmuş ve bu büroya, -bazı vitrin isimler arasında eriyeceği düşüncesiyle- marksist olduğunu gizlemeyen Doğan Avcıoğlu'nu getirmişti. Özellikle bu sol takım, uzun bir iktidar ve başarısız bir muhalefet içinde hantallaşmış CHP'ye taze kan görevi yapmış ve partiyi akti-ve etmişti... İnönü, bu yeni takımın sürekli baskıları altında, kendisini aşan konuşmalar yapmak zorunda kalıyordu!..

TKP'nin 1952-1960 yılları arasındaki tarihi, bugün de ortaya çıkmamıştır. Fakat bu dönemde Türkiye'de bu görevi omuzlamış bir çok aydın, yarı aydın kadın ve erkeğin bulunduğu, 1960 nisan olayları sırasında anlaşılmıştır. Toplumun çeşitli kesimlerinde görevli bu aydın ve yarı aydınlar, işlerinden çıkıp bir tek işyerinde birleşiyorlar; sabahlara kadar çalışarak bir çok bildiri üretiyor, birçok düzeni sarsacak hareketi planlıyorlardı Sonradan yayınlanan hatıralar, bu gerçeği ortaya koymuş bulunuyor. Bu, afişe olmamış Marksistlerin bir bölümü de CHP Araştırma Bürosu'nda görev almışlardı!..

İLK HEDEFLER BEYANNAMESİ

12 Ocak 1959 yılında toplanan CHP'nin 14. Büyük Kurul-tayında parti, kurultaya "İlk Hedefler Beyannamesi" adı altında bir belge sundu. Partinin "Araştırma Bürosu"nda hazırlanıp kurultaya sunulan bu bildiri de, iktidarı seçimle ele geçirme reçetesi hazırlanmıştı:

1- Millet Meclis'inden ayrı bir "İkinci Meclis" kurulması teklifi ile; objektif açıdan, kanunların hukuka uygunluğunun

185

MENDERES

MENDERES

sağlanacağı vaadi verilmekteyse de, subjektif açıdan; aydın kesime ikram edilecek koltukların çoğaltılacağı haberi veriliyordu.

2- Anayasa Mahkemesi'nin kurulması, Yüksek Hakimler Meclisi'nin kurulması, memurların mahkemeye başvurarak haklarını aramaları gibi maddelerle memur ve yüksek bürokratlara güven veriliyordu.

3- Basın hürriyetinin, anayasa teminatına bağlanması maddesi, basını muhalefet kanadına çekiyor; zaten aklına eseni yazmaya devam eden basına, daha geniş hürriyetler tanınarak, onların sorumsuz bir BASKI ARACI haline gelmesine yol açılıyordu. Bugün, 400 kuruluşla holdingler haline gelmiş olan basının yolu, o günlerde açılmaya başlamıştır!..

4- Üniversitelere eksiksiz özerklik verileceği vaadi, üniversite çevrelerini muhalefet safına çekmiş, daha sonra başlayacak üniversite olaylarında rol almalarını kolaylaştırmıştır.

5- Sosyal adaletin Anayasa'ya girmesi, Yüksek İktisat Şû-rası'nın kurulması gibi maddeler, sosyalist ve komünistlere serpilmiş yemdi. Türk Komünist Partisi'nin de kurulabileceği, başka nasıl anlatılabildi! Sosyal adaletten devralınarak Marksizme, Yüksek İktisat Şû-rası'ndan daranarak en koyu devletçiliğe kadar yolların açık olacağı, ilgililere böylece duyuruluyordu!..

"İlk Hedefler Beyannamesinin masum demokratik kuruluşların habercisi değil, bu masum kuruluşlar yolu ile mark-sizm habercisi olduğu, daha sonraki olayların gelişmesinden, iyice ortaya çıkmış bulunuyor.

186 • İSMET BOZDAĞ

VEE... 27 MAYIS İHTİLÂLİ OLUYOR

Durumu, bir objektifle dondurup bakmak ve değerlendirmek gerekirse, denilebilir ki; bu meclis gruplarının karşılıklı kapışmalarının üstünden bir yıl geçtikten sonra, 27 mayısta bir müdahalenin meydana gelmesi tabii bir neticedir.

Çünkü, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin çatısı altında ve milletin en yetkili temsilcileri olarak, her iki tarafın birbirine yıkmak istedikleri suçların, sadece yüzde 10'u gerçek olsa, taraflardan biri, mutlaka meşruiyetini kaybetmiş olurdu. Meşruiyetini kaybetmiş taraf, eğer Demokrat Parti ise, 27 Mayıs Müdahalesi tabiidir!..

Eğer, meşruiyetini kaybetmiş taraf CHP ise, o takdirde, bu siyasi teşekküle hukuk yoluyla müdahale edilmemiş olması ve böylece 27 Mayıs 1960 sabahına ulaşılması, iktidarın ehliyetsizliğini -ister istemez- düşündürür!

İlk bakışta öyle görülüyor ki, Demokrat Parti'nin bir mü-dahaleye muhatap olması, demokrasiye olan saygısını kaybetmiş olmasından ötürü değil; tersine, demokrasiye olan derin saygısının bir yorumu sonucu olarak, muhalefetin, meşruiyet sınırını aşmasına göz yummasından ileri gelmesi ihtimalini hatıra getirmektedir.

SONUN BAŞI

Nitekim , karşılıklı ağır suçlamalar, her gün biraz daha ağırlaşacak ve bu vahamet içinde bir yıl daha yaşandıktan sonra, Demokrat Parti Meclis Grubu'nun, demokrasi tarihi-187* MENDERES... MENDERES...

nin en vahim beyannamesini yayınlamasının ardından "Meclis Tahkikat Komisyonu" kurulmasını isteyecek ve sonun başı böylece kendisini gösterecektir.

Demokrasi, otorite ile anarşi arasında kalan dar bir yoldur. Biraz sağa eğilmek otoriteyi, biraz sola sallanmak anarşiyi, tabii ortam haline getirir. Öyle görülüyor ki, Türkiye'de demokrasiyi tesise karar vermiş iki parti, CHP ve DP bu rejimi gerçek tabiatı bakımından bilmiyorlardı. İktidar'ın sayısal gücünün ötesinde, nelere muktedir olduğu pek bilinmediği gibi; muhalefetin, neyi eleştirip, neyi ortaya dökmeye; hangi tasarruflar karşısında muhalefetin iktidarın yanında yer alması gerektiği konusunda belirlenmiş bir fikri yoktu. Böyle olunca iktidar, sayı üstünlüğüne dayanarak her tasarrufa hakkı olduğuna inanmış; muhalefet de, iktidarın her yaptığına itiraz edip, kötü göstererek görevini yapabileceği düşüncesine kapılmıştır!.. Oysa bu iki tutum da demokrasi düşüncesine sığmazdı Demokrasi, kavga içinde değil, barış içinde yaşamının yöntemidir...

MENDERES'İN MOSKOVA ZİYARETİ

1960 Yılında Demokrat Parti iktidarının elindeki istihbaratın nelerden ibaret olduğunu bugün bilmiyoruz. Ancak, Demokrat Parti Genel başkanı ve Başbakan Adnan Menderes'in bazı açıklamaları, bazı tutumları ve bazı girişimlerinden şunu çıkarmak mümkündür. Başvekil, Türkiye'de cereyan eden olayların akıl dışı gelişmesinde Sovyetlerin parmağı olduğu düşüncesine ulaşmış ve hem iç hem de dış politi-

188 • İSMET BOZDAÖ

kada biraz rahatlayabilmek için, "güçlüklerin kaynağı" olan Moskova'ya gitmeyi aklına koymuştu. Bildiğimiz gerçek; Menderes'in böyle bir karara kesin biçimde varmış oluşudur.

Ancak bu gezinin gerekçeleri nedir?.. Böyle bir gezi, Washington ile olan ilişkilere zarar vermez mi?.. Cento ittifakına dahil İran ile Pakistan, böyle bir ziyareti nasıl karşılayacaklardır?.. Bunlar hakkında hiçbir bilgimiz yok! Ancak, o tarihte İran Büyükelçiliğinde bulunan Mahmut Dikerdem'in anılarından öğreniyoruz ki, Şah Pehlevi basın yoluyla Öğrendiği bu ziyareti kuşku ile izlemektedir.

Türkiye Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun Yassıada duruşmaları sırasında kaleme alıp, dosyasına konan savunmasında, sözünü ettiğimiz Moskova gezisine ışık düşüren bilgiler var... Fatin Rüştü Zorlu, bu savunmasında; 1960 yılı martında Amerikalılarla yapılan bir anlaşmadan söz ediyor. Karşılıklı olarak İki devletin kabul ve imza ettikleri bu anlaşmaya göre, Amerika, Türkiye'ye atom silahları vermeyi kabul etmiş, Türkiye de bu silahları almayı benimsemiştir!

Karşılıksız imzalanarak gerçekleşmiş bulunan bu anlaşma, yalnız imza sahibi iki devleti değil, Türkiye'nin komşularını da ilgilendirir. Hele bu komşulardan Sovyet Rusya için böyle bir anlaşma, son derece önemlidir. Amerikalıların Türkiye'ye verecekleri atom silahları ne kadar Önemsiz ne kadar vurucu gücü zayıf silahlar olursa olsun (böyle olduğu da belli değil), karşılıklı paktlarda yer almış Türkiye ve Sovyetler Birliği'ni, yeni bir statünün içine yerleştirmiş olur. Çünkü o zamana kadar Sovyetler Birliği sınırlarında yaşayan ülkelerin hiçbirinde atom silahı yoktu ve Sovyetler Birliği, kendi ordu gücüne güvendiği için, bu ülkelerin hiçbirine karşı, bir atom savaşı hazırlığı içine girmemişti.

189- MENDERES... MENDERES...

RUSYA'DAN SERT NOTA

Nitekim, basına yansımayan bu anlaşma, Sovyetler Birliği tarafından aynı hafta haber alınmış ve Ruslar, Türkiye'den sert bir nota ile bilgi istemişlerdir. Bunun böyle olduğunu da, Fatin Rüştü Zorlu'nun Yassıada savunmasından öğreniyoruz. Aynı savunmadan öğrendiğimiz bir başka nokta da, nisan 1960 olayları sırasında Dış İşleri Bakanlığı, yabancı ülkelereki büyükelçiliklere gönderdiği kriptolarda (şifreli haberleşme) dünya basınına yansıyan haberlerin mahiyeti hakkında bilgi verilirken; "olayların bir gençlik olayı olduğu, halk tabakalarına bulaşmadığı ve halktan itibar görmediği, olayların özellikle komünistlerin desteklediği ve karıştırdığı" belirtilmiştir.

Türkiye'nin Amerika'dan atom silahları alması, Başvekil Menderes'in Moskova seyahati kararı; Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye bir nota vererek, Türkiye-Amerika arasındaki atom silahları üzerinde yapılan anlaşma hakkında bilgi istenmesi; Dışişleri Bakanlığı'nın kendi teşkilatına gönderdiği kriptolarda,

olayların komünistler tarafından desteklendiği yolunda bilgi vermesi; bütün bunlar bir araya gelince de Türkiye'de öğrenci olaylarının içinde, kırmızı ellerin de gezindiği ihtimalini ortaya çıkarmaktadır.

1960 yılı Nisan başlarında, Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ı ziyaret eden Başvekil Adnan Menderes; "İç ve dış baskıları biraz hafifletmek için" Moskova'ya bir ziyaret yapmak kararında olduğunu bildirmişti. Bu satırların yazarı ile o yılların Cumhurbaşkanı Celal Bayar arasında, şöyle bir konuşma geçmişti:

190 • İSMET BOZDAĞ

Yazar:

- Sayın Menderes, Moskova'ya gideceğini, zâti devletinize bildirmiş miydi?

Bayar:

- Bildirmişti, tasvip ettim... Yazar:

- Davet mi almıştı? Bayar:

- Tabii. Yazar:

- Geziden beklediği bir netice var mıydı? Bayar:

- Her geziden beklenen birşey vardır, politik geziler turistik gezilere benzemezler...

Yazar:

- Bu geziden ne bekleniyordu acaba? Bayar:

- Bana geldi. Başka şeyler de vardı görüşülecek... Bir ara: "İç ve dış baskıları biraz hafifletmek için Moskova'ya gitmeyi düşünüyorum." dedi. Ben de kendisine "Git, iyi olur." dedim.

Yazar:

- Hatırladığınız kadarıyla, o günkü "dış ve iç baskı" deyiminden ne anlaşılması gerektiğini biraz açar mısınız?

Bayar:

- Bunları siz, benden İyi bilirsiniz içinde yaşadınız... Halk Partisi'ne o günlerde kimlerin akıl verdiklerini size ben söyleyecek değilim. Doğan Avcıoğlu, biliyorsunuz, Halk Parti-si'nin siyasi bürosunu yönetiyordu, bana o yıllarda verilen

191 • MENDERES... MENDERES...

Milli Emniyet raporları da vardı; Halk Partisi'nin, "Bizim Radyo" yayınlarına uygun politika izlediği bildirilmiştir. Öyle sanıyorum ki, Başvekil, Moskova'da bu baskıların biraz hafifletilmesi çaresini arayacaktı! Ama biliyorsunuz, olmadı... Yazar:

- Bu geziyi tasvip ettiğinizi söylediniz. Fakat siz Başvekil olsaydınız, bu geziyi yapar mıydınız?

Bayar:

- Faraziyelere dayalı konuşmaktan hoşlanmam... Ama siz yabancım değilsiniz, bir dost olarak söylüyorum; ben Başvekil olsaydım, gitmezdim!..

Yazar:

- Niçin?.. Bayar:

- Biz ordu olarak güçleniyorduk ve arkamızda Amerika duruyordu. Ruslarla sınırı olan bir İran vardı, bir de biz... Öteki devletler daha mutedil bir politika izliyorlar. Ruslar, hem İran'ı hem bizi ekonomik ve politik baskı altında tutuyordu... Çünkü kendisi için tehlikeydik!.. Bu yüzden her iki devletin iç hayatını elinden geldiğince karıştırıyordu. Politikada karşılıksız bir iş görülmez. Eğer Ruslar'a "Benim iç işlerimi fazla katıştırma" diyeceksen, buna karşılık verecek birşeyin olmalı! Oysa bizim o gün için verecek bir şeyimiz yoktu!

Yazar:

- Sovyetler'e taviz verdiğimiz olmuş mudur? Bayar:

- Çok... dediğim gibi, taviz karşılıklı olur; o sana birşey verir, siz ona birşey verirsiniz. Tek başına taviz aciz devletle-

192 • İSMET BOZDAĞ

rin işidirL Türkiye hiçbir zaman Sovyetler'e karşı âciz kalmamıştır. 2. Dünya Savaşı'ndan sonra bir takım isteklerle karşınıza çıkınca, ne yaptığımızı biliyorsunuz! Yazar:

- Hatırladığınız bir taviz alışverişi var mı, Ruslarla bizim aramızda?..

Bayar:

- Size bir tanesini söyleyeyim: Milli Mücadele günleriydi, Ruslar bize yardım vaad etmişlerdi ama, bu yardım bir türlü gerçekleşmiyordu. Ruslar* in Moldivanı diye bir temsilcileri vardı, resmen komünist propagandası yapıyor gittiği yerde "Yeşil Ordu" gibi, "Türk İştirakiyun Fırkası" gibi Sovyetlerin işine yarayan siyasi cemiyetler kuruyordu. Mustafa Kemal Paşa, Ruslardan yardım gelecek diye, bunlara bir süre göz yumdu. Fakat Ruslar yardım işini ağırdan alınca, Paşa bu derneklerin hepsini kapattı ve bu işin başına geçenleri de İstiklal Mahkemesi'ne verdi. O sırada da Sakarya Savaşı sona ermişti. Ruslar yardıma hızla başladılar, Paşa da, mahkemelerin mahkum ettiği bazı kimseleri bağışlayarak Halk İştirakiyun Fırkası'nın tekrar kurulmasına göz yumdu... Bunlar, devletler arasında olağan işlerdir...

Sayın Bayar'ın bana naklettiği bilgi bundan ibaret...

13 Nisan 1960 tarihli gazeteler, Başvekil Adnan Menderes'in Sovyetler Birliği tarafından Moskova'ya davet edildiği haberine yer verdiler. Ayın haberi yayınlayan Tas Ajansı:

"Bu ziyaret, kurulacak dünya barışı için önemli bir adım olacaktır." yorumunu da habere eklemek ihtiyacını duydu.

193- MENDERES... MENDERES...

MUHALEFETTE PATLAMA

Çok dikkate değer bir rastlantıdır ki, Moskova ziyareti haberinin basında yer aldığı günleri takip eden hafta içinde, muhalefette büyük patlamalar oldu. Basın, "Güney Kore'de hürriyet isteyen halkın kanlı nümayişler yaptığı" haberini, Türkiye'de aynı nümayişlerin oluşmasını bekliyormuşçasına bir üslup içinde veriyor ve Güney Kore ile Türkiye arasında siyasi bir paralel kurmak için akıl almaz gayretler gösteriyordu. Oysa böyle bir ortamda bile Adnan Menderes; "Yeni tedbirlerin alınmasına gerek yoktur. Memleket, karanlık devreye değil, sakin ve aydınlık bir döneme muhtaçtır." demek suretiyle ortalığı yatıştırmaya çalışıyordu.

Bu ortam içinde CHP, 21 ayrı konudan ötürü, Başvekil Menderes için "Meclis soruşturması" önergesi veriyor, buna karşılık olarak DP Meclis Grubu, bir "Tahkikat Önergesi"ni Meclis'e getiriyordu. Apaçık görünüyordu ki, muhalefet, birdenbire tempoyu yükseltmişti. Basın ve CHP ittifakı, akla değil, duygulara seslenmeye başlamıştı, iktidar, Meclis'te bu kadar milletvekili olan CHP Genel Başkanı'na değil, Kurtuluş Savaşı'nın kahramanı, Atatürk'ün vefakâr arkadaşı, Türk Milleti'ni 2. Dünya Savaşı'na sokmayan Devlet Başkanı İsmet İnönü'ye karşı, konuşmuş oluyordu. İş böyle tutulunca, rütbelere, mertebelere, protokollere, yasalar altüst oluyor; en sade "hatırlatma"lar, "saygısızlık" haline dönüşüyordu. İşte 27 Mayıs olup bittisine, bu merdivenlerden çıkılmıştır. Bu alâmetler Türkiye'yi 27 Mayıs kıyametine götürdü.

Eğer yukarıda varsaydığımız gibi, muhalefet ve basında marksistlerin etkisi varsa ve bu iki kurumun yönetimine mü-

194 • İSMET BOZDAÖ

dahele edebiliyorlarsa; Moskova'nın, Menderes'i Sovyetler Birliği'ne davet etmesi ve bu davetin Menderes tarafından kabul edilmesi, iktidara karşı yöneltilen muhalefeti şiddetlendirmesi şöyle dursun hafifletmesi gerekirdi. Mademki bu kurumlar içine yerleşen militanlar, Sovyet modeli peşindedir; mademki, İktidarı ellerine geçirseler, Sovyetler Birliği ile daha sıcak ilişkiler kurmak isteyeceklerdi; ve yine mademki iktidar, kendi dilekleri istikametinde adım atmaktadır; öyleyse bu duruma gelmiş iktidarı -kösteklemek değil- desteklemek gerekirdi. Mantık, bu tabloyu çiziyor!..

Fakat durum, hiç de öyle değildi. Muhalefet, hem dozunu, hem temposunu arttırmış, iktidarı şiddet tedbirleri almaya zorluyor, işi çabuk bitirmeye çalışıyordu. Öyleyse, "Halk Partisi ve basın içine sızmış Marksist militanlar" iddiası mı hayal mahsulü idi; yoksa bu militanların başka hesapları mı vardı?..

Başka hesapları olduğu ihtimali, kuvvetlidir. Çünkü CHP saflarına çeşitli yollardan komünist ve komünizan düşüncede kimselerin sızdıkları bilindiği gibi, sonradan rengini açıklayarak teşhisimizi haklı çıkaracak birtakım kişilerin de basında yer aldıkları kuşkusuzdur. Öyleyse bu, nasıl bir hesaptır? Bütün milletlerin olduğu gibi, Sovyetler Birliği'ni de milli çıkarların hareket ettirdiği bir gerçektir. Ayrıca Sovyetler Birliğinin, iki başlı yönetim içinde bulunduğu, ya da tek söz sahibinin, partide başka, devlette başka türlü düşündüğü bilinen bir gerçektir. Komünist Partisi, Türkiye'de mevcut çıkarlarını elde etmek için, hükümetleri zorlamak kastıyla, mahalli militanların hareketlerini hem düzenler, hem besler...

195 • MENDERES

MENDERES

Fakat bu mahalli militanları terk etmek, eğer Sovyetler Birliği'ne daha büyük bir çıkar sağlayacaksa, gözünü kırpmadan bu mahalli militanları yüzüstü bırakmakta duraksamaz bile! Bunun çeşitli örnekleri vardır. En karakteristik örnek, Çin Komünist Partisi'ne oynanan oyundur. Sovyetler Birliği, Amerika'dan aldığı bir taviz karşılığında Çin'i temsil etmek için Mao'yu Moskova'ya davet edeceğine, Çan Kay Şek'i davet etmekte duraksamadı bile!

KADERİNİN BAHTSIZ MİMARİ ADNAN MENDERES

Her şey, Londra uçak kazası ile başladı:

Kıbrıs'ın üç garantör devleti Londra'da müzakere temasına oturacaklardı. Türkiye'den Başvekil Adnan Menderes; Atina'dan Başvekil Karamanlis uçakla hareket etmişlerdi. Menderes'in uçağı, İtalya üzerinde iken, bir telsiz aldılar: "Londra üzerinde yoğun sis var; uçakların inmesine elverişli değil. Yunan Başvekili Karamanlis'in uçağı, Manş üzerinde iken durumu öğrenip Paris'e dönmüş..."

Menderes telgrafın metnine bir göz attıktan sonra, telgrafı getiren memura:

- Pekala, biz de geceyi Paris'te geçirelim... Paris Sefarethanemize bildirsinler, otelde yer ayrılıtsın... dedi

Menderes bunu söylerken, uçağın kuyruğundaki masada, Arif Demirer, Emin Kalafat ve çocukluk arkadaşı R. Kadı-zade ile oturmaktaydı Masadakiler Başvekilin, bu konuda muhatabı olmadıklarını düşünmüş olacaklar ki, yerlerinden kıpırdamadılar... Gelen memur da yerine döndü!..

198 • İSMET BOZDAĞ

Paris'e bilgi verilmediği gibi, pilota da talimat verilmediği, ancak uçak Manş üzerine geldiği zaman anlaşılabilir... Yunan Başvekili gibi Paris'e dönebilirlerdi; bunu yapmadılar ve Londra'ya devam kararı alındı.

Pilot, Londra üstüne gelindiğini anons ettiği zaman herkes yerlerine oturdu, kemerlerini bağladılar... Uçak, kalın bir sisin içindeydi... Hiçbir şey görülüyordu... Uçağın camları bembeyazdı! Meydana inmek için gerekli zaman çoktan geçmişti... Uçak, bazan alçalıyor bazan yükseliyor, fakat meydandan eser görünmüyordu...

Uçaktakiler, tam sessizlik içindeydiler... Herkesin gözleri pencerelerde, kulakları, pilotun yapacağı anonsta, tam bir suskunluk içindeydiler!

Menderes, karşısında oturan Arif Demirer'e:

- Toprağı göreceğ miyiz acaba Arif?., dedi. Arif Demirer, kendi içindeki kuşkuyu bastırarak fısıldadı:

- Henüz şüphe etmek için sebebimiz yok!

Fakat Menderes de Demirer de ölümün soğuk esintisini yüreklerinde taşımaktaydılar... Daha sonra, bu anı yakın dostlarına anlatan Adnan Menderes şöyle diyecekti:

- Ölüm korkusunun, ölümden daha beter bir duygu olduğunu o an hissettim... İki âlemin ortasındaydım: Takdire sığınmaktan başka yapacak birşey yoktu... İlk aklıma gelen sureyi okumaya başlayarak kendimi kadere teslim ettim...

KADER SAATİ

Pilot birçok defalar sise dalıp meydanı görmeye çalıştıktan ve buna muvaffak olamadıktan sonra, bir deneme yap-

199 • MENDERES... MENDERES...

maya karar vermiş olacak ki, sisin en aydınlık noktasına sert bir dalış yaptı! Kısa bir an... Dehşet verici bir çatırtı ile uçak çakıldı!..

Bereket, yere çakılmamış ağaçların arasına düşmüştü... Ne de olsa ağaçlar uçağın çakılış hızını azaltmışlar, yere kurşun gibi inmesini önlemişlerdi.

Menderes, bu anı hatırlamıyor.» Her halde çarpmanın etkisi ve gövdenin bölünmesi sebebiyle oturduğu yerden kopmuş, uçak kuyruğunun bir yarığına ayağı takılarak, tepesi üstü asılı kalmıştı! Daha hafif yara ile kazayı atlatan Rifat Kadızade, çocukluk arkadaşı Menderes'in asılıp kaldığı yerden kurtulmasına yardım etmiş ve uçaktan çıkmasını sağlamıştı!

O anı daha sonra anlatan Menderes: "Ahiretten dönmüş gibiydim! Çakılmış uçakta belki yaralı belki ölü arkadaşlarım vardı.. Bunlara yardım edemiyordum, içimde yapamamanın öfkesi kuduracağına, inanılmaz bir sükûnet vardı. İmdat aramalıydım... Ağaçlar arasında ilk rastladığım insana: "Ben Türkiye Cumhuriyeti Başvekiliyim... Uçağımız düştü. Arkadaşlarıma çıkmaları için yardım sağlayın" dediğimi hatırlıyorum."

Menderes, aynı hizada oturan Kemal Zeytinoğlu ölürken, kendisinin nasıl küçük bir bere ile kurtulduğunu her halde uzun uzun düşünmüştür. Fakat -çok dikkate değer bir nokta- bu konuda hiçbir arkadaşına, hiçbir dostuna, hatta ailesine bile bir açıklamada bulunmadı, bu duygusunu bir sır gibi sakladı... Viyana ekolünün en ünlü doktorlarından Ad-ler, ruhsal dinamiği "aşâğılık duygusunu üstünlük duygu-su"na bağlarken şöyle diyor: "Ölüm ihtimali yüksek ameliyatlardan çıkanlarla, ölüm İhtimali yüksek kazalardan kurtu-

200

• İSMET BOZDAĞ

lanlardan bazıları, yaşamalarını kendilerine verilen misyona bağlarlar. Bu yüzden topluma büyük hizmetlerde bulunmuş insanlar vardır: Jorj VWashington, Napolyon, Darwin bunlardan sadece birkaçıdır? MİSYONU OLAN BİR BAŞBAKAN

Menderes, zaten romantik bir yapıya sahipti. Bu romantik yapı bir de "misyon" yüklenince, daha çok kendi üstüne katlandı.

Türkiye ayağa kalktı, hatta dünya ayağa kalktı... Türkiye'nin en değerli devlet adamlarını taşıyan uçak, Londra üzerinde düşmüş, heyetten 14 kişi hayatını kaybetmişti! 14 kişinin öldüğü uçaktan Türkiye

Başvekili, elbisesinin ütüsü bile bozulmadan çıkmış ve ilk gördüğüne: "Ben Türkiye Başvekiliyim, uçağımız düştü, arkadaşlarımızın çıkmaları için yardım sağlayın." diyebilmişti... Dünyanın büyük gazeteleri, haberi manşetten verdiler... Hele Türkiye kaynıyordu... Türkiye-Londra telgraf hattı kilitlenmiş, telefonlar çalışmaz duruma düşmüştü... Camilerde hatimler indiriliyor, evlere "şükür duaları" yapılıyor; dost düşman birbirini kucaklayarak "Allah Başvekilimizi bize bağışladı" diye seviniyordu...

Cumhurbaşkanı, Londra'ya özel doktorunu göndermişti. Ana Muhalefet Partisi Başkanı İsmet İnönü, çok sıcak kelimelerle yazılmış bir telgrafla "müessif kazadan duyduğu üzüntüyü" bildirmişti. Adnan Menderes'in en amansız hasmı, Millet Partisi Başkanı Osman Bölükbaşı bile Menderes'e sev-

201 • MENDERES... MENDERES...

gisiñi ulaştırdı, dostane bir telgraf çekerek, politika ile dostluğu birbirinden ayırmasını bildiğini ortaya koymuş ve Menderes'i sıcak sözcüklerle kucaklamasını bilmiştir...

Bu olağanüstü hava içinde "Londra Anlaşması" imzalandı.. Menderes anlaşmayı, hastahanedeki yatağında imzalamıştı. Böylece Kıbrıs'ta, iki toplumlu bir devlet kuruluyordu! Lozan'da, bütün hakları ile İngiltere'ye bırakılan Kıbrıs, Menderes hükümetlerinin akılcı ve cesur dış politikası ile yarı yarıya kazanılmış ve -dünyanın dikkatle izlediği- bir siyasi zafer elde edilmişti... Londra'da imzalanan anlaşmanın anlamı buydu... Menderes bu anlaşmaya imza koyarken elbette, Allah'ın inayeti ile bu noktaya ulaştığını biliyor, maddi gücünün arkasından manevi bir desteğin kendisini yalnız bırakmadığına inancı artarak büyüyor olmalıydı.

Bu yüzden olacak gerek Menderes gibi kazadan kurtulmuş Türk heyetinden bazıları ve gerekse, daha önce Londra'ya gelip müzakereleri yürütmüş Dış İşleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Hariciyeciler, Dr. Adler'in ruhsal olaylarda baş dinamiğin üstünlük ve aşağılık duygusu olduğu nu ve kaza sırasında buna gereken ortam yaratılmaması halinde, istenmez sonuçlar doğuracağını bildikleri için, Başvekil'in, en az bir ay, İsviçre gibi sakin bir yerde dinlenmesi gerektiğini kendi aralarında konuşuyorlar ve bu konuşmalar, Menderes'in kulağına gidiyordu...

Hiç de iyi karşılamıyordu Menderes bu düşünceleri...

İşte sapasağlamdı...

İşte, gücü eski gücü; düşüncesi, eski düşüncesi idi.

Neden ülkesinin bunca işini yüzüstü bıraksın da İsviçre'de gönül eğlendirsindi...

202

• İSMET BOZDAĞ

Acaba bazı kimseler, kendi yokluğunda, bazı işler çevirmek hesabı içinde miydiler?...

Kendisi için yapılan bu konuşmalardan sıkılıyor, hele bu fikrin içinde, kendisinin çok önem verildiği Dış İşleri Bakanı Fatih Rüştü Zorlu'nun bulunmasına hem şaşıyor hem üzülmüyordu... Ankara'ya döndüğü zaman bu duygularını dostu Mükerrerem Sarol'a açacak ve sonra aynen şöyle diyecekti: "Bugün Türkiye'de benim için bir ruy-i abus mutasavver, değildir" (Asık surat düşünülemez).

YER YERİNDEN OYNADI

Menderes Türkiye'ye döndüğünde adeta, yer yerinden oynadı... Koyundan deveye kadar kesilen kurbanların kanları, sokaklardan akıyor, Mendres'i daha yakından görmek için, insanlar birbirini kırıyordu... Hele ona değmek, Kabe'ye gitmek gibi bir şeydi! Konya Milletvekili Himmet Ölçmen, DP'nin Konya Kongresi'nde konuşuyor ve Menderes için şöyle diyordu: "Bu Millet'in başında Allah'ın Peygamberi'nin tayin ettiği bir lider var: Bu da Adnan Menderes'tir."

Türkiye'de yeni gelişmeler vardı.

Adnan Menderes'in Başbakanlık Müsteşarı Ahmet Salih Korur, Eyüp Sultan Camii'nde muhteşem bir iftar yemeği verdi. Kişisel iftar yemeklerinde de Menderes'e duaları ediliyor, bir çeşit kutsanıyordu. Bütün bunlar o günlerin lâiklik titiziğine ters düşmekte; fakat olaylar, Menderes'in uçak kazasından sağ sağlim kurtulmasına bağlandığı için, geçiştiriliyordu. Oysa Eyüp'teki iftar ziyafetinden iki gün önce 11 Mart

203

MENDERES... MENDERES...

1959 tarihinde CHP Milletvekili Ferda Güley, Meclis'te söz almış ve "CHP'nin müslüman dinine karşı olduğunu" yazan basına karşı hükümetçe hiçbir müdahalede bulunulmadığından şikâyet etmişti!

Menderes ve arkadaşlarının kaza geçirmesi, toplumda baskı altında tutulan din duygusunun patlamasına yol açtı... O kadar ki, kazada Menderes'in yarasız beresiz kurtulması, müslümanlığına bağlanıyor; lâiklik düşüncesini din düşmanlığı biçiminde kullanan CHP'ye hücum vesilesi yapılıyordu. Ferda Güley'in meclis kürsüsündeki yakınması, buna dayanıyordu...

Nitekim İsmet İnönü, 19 mart günü yaptığı bir açıklama-■ ■ da, Ferda Güley'in şikayetini sistematize ederek geliştirecek ■ ve Atatürk Kanunu'nun etkisiz kaldığını söyleyerek, şöyle diyecekti: "Bugünkü vaziyet, iktidar çevrelerinin, muhalefeti ve tarafsız basını dinsizlikle ittiham ederek siyasi bir taarruza geçmesi hareketidir?"

İnönü, gelişmeyi kendi açısından tehlikeli görmemiş olsaydı, kaza geçirmiş bir Başvekil, Londra Hastahanesi'nde yatarken, Türkiye'de "Demokrat Parti'nin siyasi bir taarruza geçtiğini" söylemek sevimsizliğini tercih etmezdi! Durum, gerçekten ilginçti: Himmet Ölçmen ölçüsünde mistik düşünen insanların sayısı bilinmez ama, bunların arasında bizzat Adnan Menderes'in bulunması ihtimali zayıf değildir. Londra dönüşü hayatına bakıldığı zaman, bazı olaylarda bir Rind'in vecdini; bazı olaylarda bir militanın titiz öfkesini fark etmemek mümkün değildir... Bence, ikisinin de kaynağı yüklendiği "Miyon"dur! İstanbul'un imarı için sabahlara kadar çalışırken de; Yeşilhisar olayları karşısında olduğu gibi, devlet gücünü muhalefetin önüne sürdüğü zaman da, sadece

204 • İSMET BOZDAĞ

misyonunun önünü açıyordu! Bunlar, kişisel hesaplaşma değildir...

Menderes'in Türkiye'ye döneceği günlerde iktidar partisi içinde bazı kimseler, kaza dolayısıyla ortaya çıkan olumlu havadan yararlanmak ve yeni bir ortamın doğmasını sağlamak istiyorlardı... Kuruculardan Refik Koraltan'ın sessiz sedasız yürüttüğü bu hareket, 28 mart günü uygulamaya kondu. Koraltan, protokoldaki yerini alıp Menderes'i istasyonda karşılayacağına, Gazi İstasyonu'na gitti ve oradan trene binerek hem yolda birkaç cümle ile siyasi durumu özetledi hem trenin yetkilileriyle görüşerek, Menderes'i taşıyan vagonun tam Halk Partisi Genel Başkanı İnönü ile Genel Sekreter Kasım Gülek'in bekledikleri noktada durmasını sağladı!..

İKTİDAR MUHALEFET KUCAKLAŞMASI

Gerçekten tren geldi. Menderes'in vagondan ineceği kapı, tam İnönü'nün önünde açıldı... Menderes'in Ankara'da ilk kucaklaştığı kişi bu sebeble İsmet İnönü olmuştur... Çok sıcak ve sevimli kucaklaşmadan sonra İnönü, Bayar'ın bulunduğu protokol binasına gideceği sırada, hemen bazı Demokrat Parti Milletvekilleri araya girdiler, kargaşa yüzünden İnönü ve Gülek dönmek zorunda kaldı.

Şimdi size, Koraltan'ın başlattığı bu girişimin sonunu sayın Dr. Mükerrerem Sarol şöyle naklediyor:

- Akşama doğru, Menderes'in evine gittim... Kucaklaştık... Ayağını muayene ettim: geçmek üzere olan bir ezikten başka birşey yoktu. Konuşmaya başladık, ben yokluğunda

205* MENDERES... MENDERES...

olup biteni özetlemeye çalışıyordum. Özellikle memlekette oluşan bu milli bütünlüğün, Meclis'de de oluşması gerektiğini, bunun için İsmet Paşa'nın istasyona gelip karşılaşmasını fırsat bilerek kendisine bir çeşit teşekkür, bir çeşit iade-i ziyaret vesilesinin kullanılmasının yararlı olacağını anlatıyordum... Önce, Tekel Bakanı Hadi Hüsmen, daha sonra Tevfik İleri ile Atıf Benderlioğlu geldiler. Benderlioğlu, Grup Başkanı idi. Bayar'dan geliyorlardı... Benderlioğlu, Cumhurbaşkanı'nın, Koraltan'm protokola müdahalesine ve İsmet Paşa'ya gösterilen yakın ilgiye üzülmüş olduğunu, Halk Partisi'nin hiç bir sözüne inanmamak gerektiğini, vatandaşların da İsmet Paşa'ya gösterilecek itibardan hoşnut kalmayacaklarını sandığını anlattılar...

Menderes bana dönüp:

-Doktor bana içeride anlattıklarını lütfen arkadaşlara tekrar et, duysunlar dedi. Ben Bayar'm bu fikrimi paylaşmadığını, Menderes'e gösterilen sevginin, bir "milli bütünlük çimentosu" olduğunu, kaza dolayısıyla İnönü'nün çektiği telgrafa Menderes'in çok nazik bir cevap göndererek bir diyalog başlattığını, istasyona kadar gelerek karşılayan İnönü'ye bir ziyaretle teşekkür etmenin, memleketin siyasi atmosferine çok olumlu katkılar yapacağını anlatmakta iken, "Cumhurbaşkanımız teşrif buyurdular" denildi ve kendileri de salona girdiler...

Seramonik el sıkışmalardan sonra Bayar: "Konuşmanızı bölmeyeyim, ne konuşuyordunuz?.." dedi;

Menderes de "Sarol'u dinliyorduk efendim" deyiverdi. Anlatmamı sürdürdüm... Bayar,

açıklamalarımın memnun görünmedi:

206 • İSMET BOZDAĞ

- Menderes'in kurtuluşundan sonra, milletçe duyulan büyük sevincin tesiri altında İsmet Paşa ve arkadaşlarının istasyona gelmelerinin samimiyetine inanmak, safdillilik olur! Daha düne kadar partimizin ve Menderes'in yok olmasını isteyenler, bunlar değil miydi?..

Bayar, bu sözleri öfkeli ve oldukça yüksek tonda söylemişti. Gözlerinin delici dikkatini benim yüzümde toplayarak: "Hoyrat ellerini, Menderes'in yakasından çek, Doktor!" dedi ve çıktı... Hepimiz donup kaldık.

Menderes'in misyonu, işte bu iki zit kutbun arasında sıkışmıştı. Bazen kafası ile, bazan yüreği ile düşünüyor; ama her iki halde de "misyon" ağır basıyordu..

SAVAŞ BAŞLIYOR

Muhalefet Partisi lideri olarak İsmet İnönü, Menderes'in Londra dönüşü toplumda oluşan saygılı bütünlük havasını dağıtmak için, gerçekten çok ustaca davrandı; önce Basının "TRAKYA ÇIKARMASI" adını verdiği geziyi, en tanınmış gazetecilerle birlikte yaptı; sonra, "EGE TAARRUZU" adı verilen, olaylı geziyi düzenledi! Bu gezilerindeki konuşmalarında -daha seçime iki yıl varken- "seçimlerin yapılıp yapılmayacağını" soruyor, böylece Başvekile ağır bir tahrik yöneltiyordu. Bu karşılıklı atışmalar bir "Tahkikat Komisyonu" kurulmasına kadar uzadı.

Menderes, "hırçın muhalefet" karşısında kendi tutumunu haklı görüyor; "Kanunları hakim kılmak, hükümetlerin baş görevidir; müsamaha ve ayrıcalık tanımak, meşruiyeti

207 • MENDERES... MENDERES..

şüpheli iktidarlarını tutacağı yoldur" diye düşünüyor, bu yolda hareket ediyor; fakat basını arkasına alan İnönü, hükümet kararlarına meydan okuyan bir tavır sergileyerek etkinliğini daha da arttırıyor, ününe ün katıyordu!

27 Mayıs'a dayanan günlerin bir çok olaylarında Adnan Menderes'in bu hizmet vecdinin izlerini görmek mümkündür... Hele Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel ile Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes arasında yapılan bir konuşmanın kâğıda dökülmesi, her halde Adnan Menderes'e tarihi misyonunun ilahi bir belgesi gibi görüldüğü, öyle algılandığı, ciddiyetle düşünülebilir. Oysa bu belge, en yakın dostu, soyadını paylaştığı Ethem Menderes tarafından oluşturulmuş bir belgedir!

Celal Bayar, Cumhurbaşkanı olarak, Ethem Menderes'in, Adnan Menderes'in kurduğu bütün kabinelerde yer almasını doğru bulmuyor; fakat Adnan Menderes'in hatırı için hükümet listelerini imzalıyordu... Ethem Menderes, bunu bilmekteydi. Nitekim, son kabinede Milli Savunma Bakanı olarak atandığını görünce, Adnan Menderes'e bu düşüncesini açmış, partisi içinde Ethem Menderes'ten çok daha değerli insanlar bulunduğunu hatırlatmaktan kendini alamamıştı!. Ethem Menderes, bu konuşmayı duymuştu ve Bayar'a kırgındı...

1 Mayıs 1960 günü akşamı Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel, Milli Savunma Bakanı'nı ziyaret etmiş ve o günlerde çalışmalarını sürdüren "Tahkikat Komisyonu" kararları ve üst üste kapatılma cezasına çarptırılan gazetelerden yakınmıştı! Ordu, bu olaylardan huzursuzdu!.. Bunların, haklı ya da haksız olduklarını tartışmıyor; fakat demokrasi-

208 • İSMET BOZDAĞ

nin vaz geçilmez kurumlarından biri olan basının baskı altına alındığı İzleniminin verilmesinin, orduda moral kaybına sebep olduğunu anlatıyordu!

Konuşmanın böyle geçtiği, daha sonra Cemal Gürsel Paşa'nın Ethem Menderes'e yazdığı mektuptan iyice anlaşılma birliğinde, Ethem Menderes'in orduda duyulan rahatsızlık sebebinin, Adnan Menderes'ten değil, Celal Bayar'dan kaynaklandığı fikrinin empoze edilip edilmediği, karanlıktadır...

Fakat kesin olan şudur: Cemal Gürsel Paşa, sorumlu bir Kara Kuvvetleri Komutanı olarak ordudaki huzursuzluktan Savunma Bakanı Ethem Menderes'i haberdar etmişti!..

İster Ethem Menderes tarafından saptırılmış olsun; ister Cemal Gürsel'in kişisel izlenimleri olsun, bu mektupta: Devletin içine düştüğü durumdan şikayet edilmekte, hayal kırıklığı yaratan sebepler açıklanmakta ve bütün bunların, hükümetin başında bulunan Menderes'in tutumundan değil, Cumhurbaşkanlığı'nda oturan Celal Bayar'dan kaynaklandığı ileri sürülmekteydi... Eğer Celal Bayar Cumhurbaşkanlığı'ndan alınıp, yerine Adnan Menderes getirilirse, bütün fenalıklar sona erecekti!..

Bu mektubu kaleme alan Gürsel Paşa'nın Genel Kurmay Başkanlığı'na heveslendiği ve bu makamın kendisine verilmesini Celal Bayar'ın engellediği hatırlanacak olursa; mektuptaki suçlamaların kaynağı, Ethem Menderes'in kışkırtılması, Gürsel Paşa'nın öfkesinin eseri olunduğunu düşünmek yanlış olmaz!.. Bu teşhisi de teklifi de yanlışa dayalı mektubun altında, Kara Kuvvetleri Komutanı'nın imzası varsa, geçirilecek bir iş değildi!.. Yassıada Duruşmaları'nda bu mektup soruştur-

209 • MENDERES

MENDERES ...

ma konusu olduğu zaman, Ethem Menderes'in: "Uzun konuşmaya imkan yoktu... Başbakanlık'tan çıkarken ayaküstü anlattım ve mektubu verdim... Kendisi de okuduktan sonra mektubu bana geri verdi. Yüzünde 'ne yapabilirim' der gibi bir ifade vardı." sözleri de, Adnan Menderes'in "öylece bir bakmakla yetindim" demesi de elbette gerçeği belirlemiyor... Söz konusu mektup aslında, demokrasiden vaz geçilmesini, tekrar Atatürk yönetimine dönülmesini ve bunun, Celal Ba-yar'ın Cumhurbaşkanlığı'ndan alınarak yerine Adnan Menderes'in getirilmesi ile gerçekleştirilmesini teklif ediyor! Elbette teklif sahibi, işi gerçekleştirmeyi de üzerine almış olmalıdır!..

Böyle bir mektup, ne ayaküstü anlatılır ne ayaküstü gözucu ile okunur, ne de saklanması istenir!.. Bu mektup, bir "Darbe" teklifidir! Bu mektup, 27 Mayıs olup bittisinden yüz kez önemlidir! Ve Türkiye'deki fikir gevşekliğine bakınız ki, 2 Mayıs 1960'da bir "Geri Darbe" yapılması teklifine imza koyan bir

Orgeneral, sadece 25 gün geçtikten sonra 27 Mayıs'ta, sol destekli bir darbenin başına geçiyor, geçebiliyor ve bunu günümüze kadar hiç kimse eleştiri konusu bile yapmıyor! Dehşet verici bir tablo!.. işte "Türkiye'nin hiçbir yerinde kendisine bir ruy-i abus mutasavver" olmadığını arkadaşlarına söylemekte beis görmeyen misyon yüklenmiş Başvekil Adnan Menderes için bu mektup, "yüzüne tutulmuş bir ayna" idi. Belki teklif edilen biçime katılmıyor, belki misyonunu yalnız demokratik ortamda gerçekleştirmek istiyordu; ama kendisine ilâhi bir misyon verilmiş olduğunun belgesi ele geçmişti...

210 • İSMET BOZDAĞ

Kütahya'da tutuklanıp Harbiye'ye getirildiği zaman, kendisini ziyaret eden Türkeş'e "yardım teklif etmesi" isteniyorsa, "Ankara Radyosu'ndan millete, ordu lehine seslenebileceğini" açıklaması; hep misyonunun çeşitli görünümleridir!.. Bu sebeple, bütün duruşmalarda, Celal Baya'la göz göze gelmemeye özen göstermiştir; bu sebeple, kendi fikirlerine sekreterlik ettirdiği Burhan Belge gibi bir kalemi Yassıada duruşmalarında yalnız bırakmış, (can korkusu ile değil; hayır, misyon korkusu ile) çok sevdiği arkadaşının sadece kendi emrini yerine getirdiği gerçeğini, dikkatle saklamıştır! Onun için önemli olan; ne olduğu, nerede olduğu değil, "ne yapacağı" idi!..

Bu yüzden Cumhurbaşkanı Celal Bayar, tok ve cesur davranır, Mahkeme Başkanı'nın sorularına fütursuz cevap verirken Başvekil -ve bütün alınan kararlardan, verilen emirlerden sorumlu olan Başvekil- ezilmiş bir sesle sorumluluğu sürekli kendi dışına çıkarmaya çalışıyor; kendi avukatının mahkemede Cemal Gürsel'in Ethem Menderes'e yazdığı mektubun okunmasını istediği zaman, yerinden fırlayıp karşı çıkacak, "Devlet Başkanı'nın mektubunun burada okunmasını istemiyorum" diyerek, misyonunu kurtarmak telaşı ile, misyonunu ve hayatını mahvedecekti!..

Menderes'in Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel, Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes'e -belki de ne yaptığının farkında olmadan- rejim değiştirmeyi teklif etmiş; fakat daha sonra "Milli Güvenlik Kurulu Başkanı" ve "Devlet Reisi" olunca, Ethem Menderes'e yazıp verdiği mektubu değiştirip, Celal Bayar yerine Adnan Menderes'i suçlamakta du-raksamamıştır! Oysa Adnan Menderes, bu tavır değişikliğini

211 • MENDERES... MENDERES...

hemen fark etmeli, ardından gelecekleri sezebilmeli ve etkili hitabeti, hukuk tefekkürü ve dinleyenleri sarsan konuşması ile Yassıada Divanı'nın şahsında, demokrasiye yapılan darbeyi ülkeye ve dünyaya göstermeliydi!..

Daha, daha -ve asıl önemlisi- Menderes, Cemal Gürsel'in o mektubu yazdığı günün ertesi emekli edildiğini -ve yayımlanmak üzere bıraktığı- "ordu" ve "millete" Veda mektuplarının yayımlanmasına izin verilmediğini; nasıl unutmuş olduğunu kavramak, kolay değildir! "Kara Kuvvetlerinin başında bulunan bir komutan bana ne öneriyordu?" diye düşünse yanılmış olmayacak; hem, mektubun okunmasını isteyerek bir hukuk savaşı veren avukatı Burhan Apaydın'ı hüsrana uğratmayacak, hem ihtilalin başında nasıl bir kimsenin bulunduğunu, milletine ve dünyaya duyurarak kendisinden bekleneni yapacaktı! Mektubun içeriğini bilenler, bunu kendisinden beklediler!..

Adnan Menderes, 17 Eylül 1961'de güpegündüz asılarak hayatını yitirdi ama, demokrasiyi kurtarmak misyonu, -çeşitli ellerde bozula, düzele- devam ediyor! Demokrasinin en büyük şehitlerinden biri olan Adnan Menderes'e Allah rahmet eylesin! Büyük değişimler, her zaman "Kurban" vermiştir; ama inşallah bu sondur!

BİR TRAJEDİ SEMBOLÜ: BERİN MENDERES

Ölüm... İnsan kaderine atılan son düğüm! Şair Faruk Nafiz Çamîbel; "Bir tel kopar, ahenk ebediyen kesilir" demişti ölüm için... Bir ahenk mi kesilir, bir ahenk mi başlar?

Ama yine bir "tel koptu" ve bir "ahenk kesildi"; artık Berin Menderes'in dudakları ölümle mühürlenmiştir! Allah, hayatta kalmış tek evladı Aydın Menderes ve torunlarına gelinlerine, öteki yakınlarına sabır ihsan etsin! Çünkü ölüm, -bir bakıma- geride kalanların çilesi!..

Kadınların duygusal oldukları söylenir her zaman. Oysa bu sözün doğru olduğu şüphelidir. Çünkü kadınlar, erkeklerden çok daha fazla gerçekçidirler!.. Gerçekçilik, insan hayatında aklın hakimiyetine işaretler! Berin Menderes -sanıldığı gibi- duygusal olsaydı eniştesi Dr.Nazım'ın iple sallanan ölüsüne baka baka, kocası Adnan Menderes'in politikaya girmesine razı olur muydu?..

214 • İSMET BOZDAĞ

"SENİ BOŞAYACAĞIM"

Nitekim, "boşanma sebebidir!.." diye dayatmıştı kocasına: "Hani bana söz vermiştin, politikacı olmayacaktın!.."

"Seni boşayacağım!" diye bağırıyordu yüzüne karşı ama; "Beni bırakıp nereye gideceksin?" diye sızlanınca, dayanamamıştı kocasına... Gerçi yine de direnmiş,

"Tâ başında 'politikacıyla evlenmem' demiştin sana! 'politikacı olmayacağına söz verirden, olur' diye direktmiştim. Seni bırakıp gideceğim!"⁴ diye öfke saçmıştı ama, kısa bir süre sonra yatıştı. Çünkü kolay

değil! Boşanmak, bekâra bile kolay gelecek bir iş değil!. Boşanmak; tamir edilemiyor, hatıralarla dolu, ecdat yadigârı bir saati kırıp parçalamak gibi birşey!..

Hele boşanma sebebi, kişisel ise... Hele, -Berin Hanım'da olduğu gibi- tek yanlı inançtan kaynaklanıyorsa; olası iş değildir! Nitekim olmadı da...

Niçin istemiyordu Berin Menderes, kocasının politikacı olmasını? Daha doğrusu, niçin istemesin?.. Kendinizi, Berin Hanım'ın yerine koyup düşünün: Bir vilayette bir "çiftlik sahibinin hanımısınız! Gerçi kocanızın çevresinde itibarı, "bir çiftçi"nin üstünde... Gerek şahsi yetenekleri, gerek kültürü ile semt kahvesinde gürültülü seslerle tavra oynayıp, akşama kurduğu sofrada "annadin mı?" diye biten cümlelerle konuşan, kodaman çiftçilerden farklı olduğunu ispatlamış biri... Siz, o çiftçilerin bu altın bilezikli hanımlarından çok farklı kişiliğinizle kendinizi sevdirmiş benim-setmişsiniz; yabancı dil bilginiz, çağdaş düşüncenizle aranılır

* Lütfi Oflaz, "Berrin Menderes Anluyor," *GıVueş Gazetesi*

215- MENDERES... MENDERES...

insan olmuşsunuzdur ama, yine de protokolda bir "çiftçi hanımı" siz!

Vilayette birşey yapılırken sizin de fikrinizi alsalar, kasaba kadınlarının önüne düşüp "hayır işlerine" koşulsanız, hoşunuza gitmez mi?

"POLİTİKA MI, TÖVBE!"

Eğer bütün bunları istemiyorsanız ya marazi biçimde alçak gönüllüsünüz ya da bir sebebiniz var!.. İşte Berin Menderes'in "sebebi" vardı. Dayısının damadı, İttihat ve Terakki Fırkası'nın yönetici kadrosundan Dr. Nazım, sıkı ve sıcak bir politikacıydı; ama hiç beklenmedik bir suçlama ile Ankara'da asılmıştı! Bir sosyal deprem gibi yaşanmıştı, bu beyaz gömleklili ölünün hayali, aile içinde! Berin Hanım 1926'larda daha çocuk sayılırdı, daha genç kızlığa yeni adım atmış gibiydi ama, bu dehşeti yaşamıştı; hem de başka bir damat. Dr. Tevfik Rüştü Aras Dışişleri Bakanı olduğu ve Dr. Nazım'ın kurtulması için elinden geleni esirgemediği halde!

Berin Menderes'in yüreğine politika bir avuç ateş gibi daha o günlerde düşmüş, "politika mı, tövbe" deyip hayatına bu suzıknâk lezzeti uğratmamaya ahdetmişti.

Bakınız, kendisine "Nasıl bir insanla evlenmek isterdiniz?" diye soran Lütfü Oflazoğlu'na ne söylüyor: "Ticaretle meşgul, malmülk sahibi olan biriyle... Anne tarafım, Evliya-zâde'ler... Baba tarafım, Yemişçizâde'ler!

216 • İSMET BOZDAĞ

"Ticaretle uğraşıyorlar... Aile çevremizde evlilikler, genellikle böyle olduğu için, başka türlü bir evlilik aklıma gelmiyor. Ayrıca da izmir'de oturmayı düşünüyorum. İzmir'i, bırakıp Aydın'a gitmek ve bir çiftçi ile evlenmek!.. Olacak iş değil görünüyordu bana...

"Ama KADER işte!., oldu mu oluyor!"

Görüyorsunuz, Berin Menderes, bir tek kelime ile bile politikadan söz etmediği halde, "bir tüccarla evlenmeye" niyetli! Ama, kader ağlarını örüp "bir çiftçi" olan Adnan Menderes ile evlenmeye karar verince, ondan tek bu konuda kesin söz alır:

POLİTİKAYA GİRMEK!..

Berin Hanım, bir gazeteciye anlattığı hayatının evlilikle ilgili bölümünde, Adnan Menderes'in, Berin Hanım'ın annesiyle çok uyuştuğunu, çünkü ikisinin de politikadan hoşlandıklarını belirttikten sonra şöyle diyor:

"Bense, evleneceğim insanın politikacı olmasını katiyen istemiyorum. Çünkü ailemizin politikacı damadı Dr. Nazım asılmış! Bu nedenle, politikadan ürküyorum. Onun için, Adnan'a şart koşmuştum! 'Politikacı olmayacağına söz verersen, seninle evlenirim!' diye. Evlenmeden önce, kendisinden bu konuda söz aldım..."

Nasıl karanlık bir korku sallıyor, genç kız Berin Menderes'i!.. Siz de bu korkunun arkasında Dr. Nazım'ın beyaz hayaletini fark etmiyor musunuz? Berin Menderes dramının ilk perdesi budur! Artık, bütün hayatı boyunca hem politikadan korkacak, hem içinden çıkmayacak,çıkamayacakL

217* MENDERES... MENDERES...

Berin Evliyazâde, Adnan Menderes'le evlenmeye karar verdiği an, hayatın sonuna kadar içinden çıkmayacağı bir DRAM'a ayağını atmış oldu. Artık bundan sonra kocası Adnan Menderes'in, teyzesinin damadı Fatİn Rüştü Zorlu'nun ip-te sallanan beyaz hayaletlerini aklından çıkaramayacak; büyük oğlu Yüksel'in, ortanca oğlu Mutlu'nun gözlerini kapamak felaketini yaşayacak ve yine -bu ölümlü dünyada- oğ-lu Aydın, torunu Adnan Menderes için ve çevresinde toplanmış bütün Öteki insanlar için yaşamaya devam edecekti.

Berin Menderes, Dante'yi bile dehşete düşürecek bir cehennemi hayatında yaşayarak, düne kadar aramızda dolaştı! Dr. Nazım ile başlayan dram, Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu, Yüksel Menderes, Mutlu Menderes bölümlerinin kahredici fırtınalarından sonra Berin Menderes'in hayata gözlerini kapamasıyla sona erdi.

EVLENME KONUSU

İsterseniz her şeyin başladığı ilk günlerde, Adnan Menderes'in Berin Evliyazâde ile evlendiği döneme girelim ve her şeyin nasıl oluştuğuna daha yakından bakalım.

Berin Menderes, Adnan Menderes ile evlenmeleri konusuna, şöyle giriyor:

"Benim de, rahmeti eşimin de çocukluk ve ilk gençlik yılları İzmir'de, Karşıyaka'da geçti. Adnan'ın halen çocukluk arkadaşları var Karşıyaka'da...

"Aynı semtte büyümüşüz. Çocukken benim saçlarım ör-gülüymüş. Adnan, bisiklete bindiği zaman, Ben de yanısıra

/

218 • tSMET BOZDAĞ

koşarmışım! O zaman, benim Örgülü saçlarımı çekermiş Adnan! Ben 'y^ap^{ma}' dermişim. Bütün bunları evlendikten sonra bana Adnan anlattı. O zaman, onun çocukluk halini hayal-meyal hatırlamıştım.

"Adnan , zaman zaman bunları anlatır, 'Küçükken senin saçlarını çok çektim' diye takılırdı. Birbirimizi görmüş, oynamış, ama tanımamışız. Dediğim gibi bunlar hayal-meyal hatırlanan şeyler...

"Hafta sonunda mülkiyeti dayıma ait olan pastaneye ve onun yakınındaki -sanırım adı Elhamra idi- sinemaya giderdik. Beni Adnan, pastanede görüp beğenmiş, tanışmak istemiş. Tabii Ben bunlardan habersizim. O sıra kendisi 28 yaşlarında tek başına yaşıyor. Hayattaki en yakın akrabası, küçük yengesi Feriha Hanım'ı anneme yollayarak görüşmek istediğini iletmış!

MENDERES OKSUZ

"Hayattaki en yakın akrabası' diyorum, çünkü eşim genç yaşta annesiyle babasını kaybetmiş!

Kendisine hem babalık hem annelik yapan babaannesi tarafından büyütülmüş. Biz tanışmadan önce, babaannesini de kaybetmiş. Hayatta olan yakın akrabası küçük yengesi Feriha hanım.

"İşte bu Feriha Hanım, konuyu anneme; annem de bana açıyor: 'Aydınlı bir çiftçi sana talip, görüşmek istiyor¹ şeklinde. Ama ben bunları duymazlıktan geliyorum. İzmir'de oturuyorum ama, Aydın nasıl bir yer, çiftlik hayatı nasıl birşey bilmiyorum.

219* MENDERES... MENDERES...

"O zamana göre oldukça modern yetişmişim. Aydın'a, çiftlik hayatına uyum sağlayabilir miyim, kestiremiyorum! Hiç Aydın'a gitmemiştim, görmemişim ki! Üstelik, bir çiftçi ile de pek evlenmek niyetinde değildim!"

Burada Berin Menderes, o günlerde evlilik üzerindeki düşüncelerini açıkladıktan sonra, bir çiftçi ile değil, bir tüccar ile evlenmeyi hayalinde kurduğunu söyledikten sonra sözü yine Adnan Menderes üstüne getiriyor ve şöyle devam ediyor:

"Adnan'ın, benle görüşme isteği bana iletildi ama, ben görüşme niyetinde değilim! Neyse... Yine bir hafta sonu geldi; pastaneye, oradan da sinemaya gideceğiz, hazırlanıyorum.

"O sırada odama annem girdi: 'Şık giyin, şunu giy, bunu giy' gibilerden giyimime müdahale ediyor. Oysa giyimime bu şekilde müdahale etmek, annemin pek âdedi değil. Garipsedim, bir anlam veremedim ama, üzerinde de durmadım. Giyindim ve erkek kardeşimle birlikte pastaneye gittim.

AYDINLI ÇİFTÇİ

"Pastanede oturduğumuz masada başkaları da var. Bir ara hemen yanı başımızdaki masada oturan birini işaret ettiler. 'İşte Aydınli çiftçi Adnan Bey' dediler. Gözucu ile şöyle bir baktım, ilk kez orada gördüm kendisini. Oturduğu masada arkadaşlarıyla konuşuyordu. Arkasına iyice yaslanmış...

"Bu arada erkek kardeşim: 'Adnan Bey'le tanışmak ister misin' diye sordu. Sonradan öğrendim ki Adnan aileme: 'Ben

220 ■ İSMET BOZDAĞ

onu gördüm; o da beni görsün, tanışalım' demiş!.. Ailem de o gün beni, Adnan'la tanıştırmaya karar vermiş! O gün annemin odama gelerek, 'şık giyin' demesi falan bu yüzden...

"Neyse; erkek kardeşimin, 'Adnan Bey'le tanışmak ister misin?' demesine fevkalade sinirlendim; birden yerimden fırlayıp pastaneden çıktım. Tabii, erkek kardeşim de peşimden koştu: 'Bir tanışmadan ne çıkar?' gibilerden birşeyler söylüyor. Sonunda, 'Bugün konuşmak istemiyorsan, başka gün tanışırın' diyerek beni ikna etti."

Rahmetli edebiyatçı İsmail Habib'in çok sevdiği ve sık kullandığı bir söz vardır: "Hayat, mantığın olduğundan akmaz" der. Gerçekten de öyle. Hayat mantığın olduğundan akıyor. İşte Berin Hanım'ın hayat hikâyesi... İster tüccar bir aileden geldiği için olsun; ister Dr. Nazım'in dramatik hayat hikâyesinden etkilenmiş olsun politikacı ile evlenmek istemiyordu. Daha fazlası, Adnan Menderes'ten de

fazlaca hoşlanmış değildi! Ama, Adnan Menderes onu ailesinden istedi, annesi uygun gördü; erkek kardeşi ikna etti ve sonunda kendisini Berin Menderes olarak buldu.

Kim demiş "kendi kaderini insan kendisi çizer" diye. Boş bir böbürlenme bu, herhalde! İşte görüyorsunuz, hiçbir trajedi, mutlu sonla bitmiyor. Trajedi trejedidir, komedi de komedi...

İkinci Dünya Savaşı yeni bitmiş... 1945 yılının nisanında bir akşam, Adnan Menderes, Tevfik Rüştü Aras'ın evine uğradı. Aras'ın PERŞEMBE TOPLANTILARI meşhurdu. Prof. Fuat Köprülü İle Emin Sazak, Aras'ın konuşmasını dinliyorlardı. Aras, milletvekili olan bu politikacılara, "Milli Şeflik" döneminin kapandığını, San Francisco'da yeni bir Birleşmiş Milletler topluluğu hazırlanmakta olduğunu söylüyor ve 221 • MENDERES... MENDERES.--

"Halk Partisi'ni İsmet Paşa'nın çiftliği olmaktan kurtarın" diyordu...

Adnan Menderes, "Baskın basanıdır, suçüstü yakalandınız... Biz de İsmet Paşa'mn ırgatı sayılırız" diye odaya girince; söz derinleşti ve o gece Fuat Köprülü ile Adnan Menderes, parti içinde bir hareket yapmak gerektiği konusunda anlaştılar... Sonra bu anlaşmaya "Bayrak" aranacak ve Bayar düşünülecekti.⁵

Demokrat Parti'nin kuruluş müzakerelerinin tamamına yakın bir bölümü, Adnan Menderes'in Ankara'daki evinde yapılmıştır. Çoğu zaman partinin dört kurucusu, Celal Bayar, Fuat Köprülü, Adnan Menderes ve Refik Koraltan, akşamları Menderes'in sofrasında buluşurlar; hem memleketin ve dünyanın şartlarını hem kuracakları partinin ana prensiplerini görüşürlerdi. Bu toplantıların hemen hepsinde, Berin Menderes, ev sahibesi olarak hazır bulunmuştur. Yıllar sonra bu konuda şunları söyleyecektir.

"Grup Başkanlığı'na 'Dörtlü Takrir¹ adını alan ortak bir önerge vererek, parti tüzüğünde ve bazı kanunlarda değişiklik yapılmasını, rejimin demokratlaştırılmasını istiyorlar. Ancak, önergeleri reddediliyor. Bunun üzerine Celal Bayar, CHP'den istifa etti; diğerleri de çıkarıldı. Ardından da bu dördü bizim evde toplanmaya başladılar. Celal Bayar'ın evine pek gidilmezdi. Genellikle bizim evde toplanırlar. Hem yemek yenilir, hem de ülke ve parti meseleleri konuşulur. Tabii biz de dinlerdik.

³ Bu satırların yazan, DF'nin kuruluşu üzerindeki ayrıntılı bilgileri, bizzat Adnan Menderes'ten dinlemiş ve bunları aynen yayımlamıştır. İsmet Bozdağ, *Demokrat Parti ve Ötekiler* (İstanbul), s.11-17.

222

İSMET BOZDAĞ

"Ancak, özel görüşecekleri, bir konuda karar alacaklarsa, o zaman yemekten sonra bir odaya çekilirlerdi."

Kendisiyle bu konuyu konuşan yazar Lütfü Oflaz, "Politikaya ısınmaya başlamış mıydınız o sıralar?" diye sorunca, şöyle karşılık veriyor:

"Isınmak ayrı şey... ama alışkanlık kazanmaya başlamıştım. Çünkü hep politika konuşuluyor bizim evde..."

POLİTİKA POLİTİKA

Evet, "alışıyordu" Berin Hanım, politikaya, politika konuşmalarına... Çünkü dediği gibi, evde konuşulan tek şey politika idi. Oysa nasıl özlüyordu; -gazeteden başka yabancı düşüncenin girmediği- eski evlerinin sükûnetini!.. Nasıl özlüyordu, Adnan'la birlikte yaptığı Paris seyahatini!.. Nasıl Özlüyordu, Çakırbeyli Çifliği'nde, Adnan'ın kulağına fısıldadığı güzel sözleri... Gerçekçi olmak lazım... Ama imkansızı zorlamamak da lâzım! Mademki kocası Milletvekilidir... Mademki politikada bulunmak için Aydın'ı bırakmış, Ankara'ya taşınmışlardır... Öyleyse alışması lazım, benimsemesi lazımdı. Bunu, yiğitçe yaptı Berin Menderes...

Daha sonra Demokrat Parti iktidara gelip, kocası Başvekil olunca, Berin Menderes'in hayatında yalnız birşey değişti: O da, Başvekil olmazdan önce hemen her akşam gördüğü kocasını, haftada bir iki akşam görmek! Tek değişiklik buydu!.. Çünkü protokolün "zaruri" gördüğü haller dışında siyasi çalışmalara katılmıyor, bunu kendisi istemediği gibi, kocası da bu konuda ısrar etmiyordu. Bu yüzden, haftanın dört

223- MENDERES... MENDERES...

beş günü Menderes, evin dışında olur, arkadaşlarıyla politika işlerini konuşur; bazen de gece yarısından sonra, arkadaşlarıyla eve gelip, sabah saatlerine kadar sofrada kaldığı olurdu!..

BİR HATIRA

Berin Hanım'ın hayatında, bu yüzden fazla değişiklik olmuş sayılmaz... Ancak, protokolün "zaruri" gördüğü hallerde, kocasının yaptığı gezilerin bazılarında katılırdı. İşte 1952 yılında, kocasıyla birlikte gittiği Fransa'da, Berin Hanım'ın sıcak bir hatırası:

"Resmi davetli olarak Fransa'ya gittik; şimdi nasıl, bilmiyorum; ama o zamanlar konuk başbakanlar onuruna Cumhurbaşkanı, bir 'öğle yemeği', Başbakan da bir 'akşam yemeği' verirdi. Fransa Cumhurbaşkanı'nın Elyse Sarayı'nda onurumuza verdiği öğle yemeğinde, Başbakan'la yanyana otur-

tuldum. Eşi vefat ettiği için, Cumhurbaşkanı'na kızı refakat ediyordu. Bir tek kızı var. Kızı da o zamanlar Fransa'nın tek sivil kadın havacısı... Bir ara cumhurbaşkanı, 'Sizin de kızınız var mı?' diye bana sordu. O sırada büyük oğlum Yüksel de İsviçre'de üniversite tahsilini yapıyordu. İki buçuk yıldır görmemiştim kendisini. Fransa'ya gideceğimiz kendisine bildirince, o da bizi görmek için Paris'e gelmişti. "İşte, Cumhurbaşkanı: 'kızınız var mı?' diye sorunca, 'Üç çocuğumun üçü de erkek. Büyük oğlum İsviçre'de tahsil yapıyor. Bizi görmek için Paris'e geldi. İki buçuk yıldır göremi-yordum kendisini. Bu vesileyle, onu da gördüm, bahtiyar ol-

224 • İSMET BOZ DAĞ

dum.' dedim. Bunun üzerine Cumhurbaşkanı, çevresine şöyle bir baktı: 'Ben böyle bir genç göremiyorum... oğlunuz nerede?' diye sordu. Ben de, 'Davetli olmadığı için gelemezdi' dedim. Cumhurbaşkanı: 'Haa, öyle mi?' demekle yetindi, başka birşey söylemedi. Derken, yemekten kalkıldı. Cumhurbaşkanı ile rahmetli eşim, başbaşa görüşmek üzere yukarıya çıktılar. Görüşme bittikten sonra rahmetli eşim yanıma gelerek: 'Sen ne yaptın? Cumhurbaşkanı'nın, Dışişleri Baka-nı'na yapmadığı kalmamış!... Nasıl olur da bir protokol, ana ile evlâdını birbirinden ayırabilir, buna hakkınız yok!' demiş. 'Mendereslerin oğlu, bundan sonra davetlerde benim misafirim olarak bulunsun.' diye de emir vermiş. Nitekim ondan sonra Yüksel, özel olarak davet edildi..."

MÜTEVAZİ BİR HAYAT

İşte, Berin Menderes'in övünerek anlatabildiği tek büyük hatırası!.. Berin Hanım, o kadar mütevazî bir hayat yaşadı, o kadar tantanadan uzak kaldı ki, kocasının konuşmalarını bile -bugün olduğu gibi- kürsülerin yanında dinleyemedi. Ankara'da yapacağı bir konuşmayı merak eden Berin Hanım, kocasını uzaktan dinledikten sonra, heyecanlanmış; Menderes'i tebrik etmek için, kendisini tanıyanların, kalabalıklar arasından açtıkları yolu kullanarak kürsünün dibine kadar ulaşmış. Berin'i gören Adnan Menderes "Aman, sen kürsüye falan çıkmaya kalkma, bilemez, bir yanını incitirsin." deyip kendisi kürsüden inmiş ve ancak Berin Hanım, böylece ve bir

225* MENDERES... MENDERES...

defaya mahsus olmak üzere kocasının konuşmasını yakından dinlemeyi başarmış! Bunu kendisi, hiçbir yüksünme duymadan, o kadar tabii anlatıyor ki!..

İşte bizde, 1950'li yıllarda politikacı eşi, böyleydi!..

Bir atasözümüz vardır: "Ağalık, vermekle; yiğitlik vurmakla!.." Yiğitliğin şartı biraz kâfiye merakına kurban gitmiş olsa da, ağalık, yani "söz sahibi olmak" her halde "vermek"le sıkı sıkıya bağlıdır! Verecek yerde olup "vermeyen" ağaya, soyusopu Hz. Adem'e dayansa bile, kimse kulak asmaz!.. "Ne verirsən elinle, o gider seninle" demişlerdir.

1950'nin 14 Mayıs'ında Demokrat Parti iktidara gelmiş, o zamana kadar rastlanılan yerde "Adnan Bey" diye eli sıkılan Adnan Menderes, Başvekil olmuş, yani "Sadrazam postuna" oturmuştur. Ganimet dağıtan yerdir burası!.. Nasıl eski Sadrazamlar bu posta oturunca, çevresindekilere arka vermişler, parmak oynatmışlarsa; eş, dost ve ahbablar da Menderes'den böyle bir davranış bekliyorlardı; çünkü bu, iktidarın sadakası idi!..

Berin Hanım'ın, Adnan Menderes'ten daha geniş bir çevresi vardı. Hem aileden gelenlerle muhatap oluyor, hem aile dışındaki sosyal ilişkilerden gelenlerle muhatap oluyordu. Evin bütün ekonomik işlerine Berin Hanım koştığı için; bakkaldan, kasaptan, boyacıdan, zerzevatçıdan ilişki kurduğu insanlar vardı ve bu insanlardan hemen çoğunun, devlet katında bazı istekleri oluyor; kimi, kocasına odacılık verilmesi için ricacı olur; kimi şu, kimi bu istekle Berin Hanım'ın kapısını çalardı.

226 • İSMET BOZDAĞ

"EVE UYUMAK İÇİN GİDİYORUM"

Bu insanlara: "Şimdi demokrasi var; biz bunlara karışa-mayız" denemezdi; dense bile bu insanlar, inanmazlardı buna! Çünkü başka biri -daha küçük mertebede olsa bile- bu çeşit ricaları yüzgeri etmemekte ve bu tutum mutlaka çevrede bilinmektedir. O zaman, siz bunları söylerseniz, adınız "bur-nu büyük"e, "ne oldum delisi" olmaya çıkar; bütün itibarınızı yitirirsiniz!.. Bu yaman mengeneyle parmağını kaptıranlardan biri de Berin Hanım'dı; gelenlerin ricalarını dinliyor, aklına uygun düşenlerin yapılması için o da bazen kocasına; bazen de -kocasısı bu isteklerden sinirlendiği için- hükümetten tanıdığı öteki kimselere intikal ettiriyor, "vebal"den kurtulmaya çalışıyordu. Adnan Menderes'i, çokça zamanını evin dışında kullanmaya götüren sebeplerden biri de bu, eve yansıyan eş-dost ricaları olsa gerektir. Çünkü bu satırların yazarının da bulunduğu bir mecliste -bir başka münnasebetle ve yeri gelindiği için- : "Biz, 'kadınlar saltanatı'nın yaşandığı bir tarihin içinden geliyoruz, halkımız bu konuda hassastır. Arkadaşlarımın, eşleriyle kötü kişi olmalarını istemem, ama dediklerini, Heyet-i vekileye

getirmelerini de istemem! Ben, Başbakan olalı, çoğu zaman sadece uyumak için evime gidiyorum" demişti.

Adnan Menderes'in bu sözleri, gerçi, eşinin kadın arkadaşları arasında yaptığı bilinen bazı konuşmaları Bakanlar Kurulu'na getiren bir bakan İçin söylenmişti; ama kendisinin, "sade uyumak için eve gittiğini" ağızından kaçırmaması, sürekli devlet işleriyle meşgul olduğuna işaret sayılabileceği gibi, bu konuda bir "sıkıntısı" olduğunu da düşündürebilir!..

227- MENDERES... MENDERES...

EVİN ÖNÜNDE KUYRUK

Hemen her sabah, çok erken saatlerden itibaren, Menderes'in evinin önünde bir kuyruk peydahlamrdı. Bu kuyruktan bazıları, "aileden" sayılacak kadar yakınsalar, içeriye buyur edilirler; tanınmayanlar, dışarıda beklerdi. Bunlar, Adnan Menderes evden çıkarken eline ya bir mektup tutuştururlar ya da ayak üzeri dileklerini söylerlerdi. Bunların içinde, hiçbir ricası olmayan, hiçbir dileği bulunmayan kimseler de bulunurdu; bu türden olanların bazıları, Menderes'in yüzüne sevgi dolu gözlerle bakmakla yetinirler; bazıları, "Hayırdır inşallah bu gece uykumda sizi gördüm" diye rüyalarını anlatmaya başlardı. Haftada bir iki gece, Adnan Menderes'i rüyasında görüp, sabahleyin elini öpmeye koşan bir banka genel müdürünü, o günlerin yaşayan Ankaralıları, gülümseyerek hatırlarlar!..

İşte bu kuyruğun küçük bir parçası da, evin içine süzülür ve Berin Hanım'ın ricacıları olurlardı. Berin Hanım, bunları ne kadar süzse, ne kadar ayıkla, bazıları da -ister istemez- kocasına söylemek zorunda kalıyordu. İş gereği, bu sabah ziyaretlerine şahit olan bir görevliden şunları dinlemiştim.

"Berin Hanım; tayin, terfi gibi ricaları geriye çevirir, bunlarla ilgilenmezdi. Evdekilerden işittiğine göre, Demokrat Parti iktidarının ilk yıllarında bîr terfi konusunu kocasına açan Berin Hanım'ı, Adnan Bey, 'Hanım!.. Yoksa sen Kösem Sultan olmaya mı özendin?' diye paylayınca, karı koca bir hafta konuşmamışlar, Berin Hanım da bundan sonra terfi, tayin işlerine itibar etmemişti!"

228 ■ İSMET BOZDAĞ

Berin Hanım, yazar Lütfü Oflaz'la yaptığı sohbet sırasında, kendisine yöneltilen, "Başbakan Adnan Menderes üzerinde etkili miydiniz? Hiç değilse, bazı konularda..." sorusuna, şöyle cevap veriyor...

ARA SIRA MÜNAKAŞA

İki insan, birbirleriyle konuşuyorsa, birbirlerini etkili-'yorlar demektir. Çünkü bütün bilgilerimiz, böyle vücut bulur. Bu açıdan, Berin Hanım'ın, Adnan Bey'i etkilememiş olması düşünülemez. "Bir başbakan eşi gibi değil, bir vatandaş gibi" söylenmiş olsa da, hiçbir şey değişmez!. Çünkü etki, "sıfat"tan güçlenir, ama kaynaklanmaz. Etki kaynağı, kişiliktir!.. Yazar Lütfü Oflaz, oğlunun yakın arkadaşı olmaktan gelen samiyetle sıcak bir soru daha soruyor: "Sizinle nasıldı?.. Münakaşalarınız olur muydu?" Berin Hanım, karı koca olarak anlayamadıkları "önemli konu" olarak bilinen bir meselenin arkasına saklanarak cevap veriyor:

"Her ailede münakaşa olur, ama bizde çok az olurdu. Aramızdaki münakaşaların bir bölümü, onun, ifrat derecesine varan cömertliği ve hoşlanmadığım bazı arkadaşları yüzünden çıkardı. Ama her zaman aramızda, karşılıklı sevgi, saygı anlayış vardı."

Doğru söylüyor Berin Hanım; yakın çevrelerinden sızan bütün bilgiler, bu sözleri duğınlar niteliktedir.

Aslında Berin Hanım, katı yargıları, fikirlerinden kuşkusuz olmayan yapısı, şahsiyetini karşısındakine kabul ettirmeye çalışmış mizacıyla; "mesele" oluşturmaya çok elverişli olduğu halde; dikkati,

229

MENDERES... MENDERES-..

iradesi, nezaketi ve karşı fikirlere olan saygısı ile, hiç mesele çıkarmadan bir arada yaşamamın yollarını arayıp bulabilmiş, nadir insanlardan biridir. Sert cevap verecek yerde, sözü işitmemiş görünmek üslubu, Berin Menderes'i her zaman "aranır insan" yapmıştır.

1950'de Demokrat Parti'nin iktidara gelişi, rastgele bir "iktidara geliş" değildi; Milli Mücadele'den sonra devletin, kaderini eline almış ve bir daha bırakmamış Cumhuriyet Halk Partisi'nin, bütün fikriyatı ile silinip süpürülmesi; demokrasi denilen taze bir düşüncenin, söz sahibi olması demektir. Bu yüzden Koraltan'ın bu olaya "Beyaz ihtilâl" demesi, tutmuş ve benimsenmişti!

Adnan Menderes, "Köprülünün hükümeti kurmaya memur edilmesini" rica maksadı ile gittiği

Çankaya'dan Başbakan olarak dönmesi, kendisini o kadar şaşırtmıştı ki, hiçbir yere uğramadan doğruca eve geldi ve Berin Hanım'a; "Ben, Başbakan oldum!" dedi... İkisi de bu sözden sonra birbirlerini boş gözlerle süzdüler... Adnan Menderes, hâlâ Başbakan olmaya düşüncesini alıştırmadığı için; Berin Hanım, her yeni sandalyenin, politikacıyı darağacına yaklaştıran bir merhale olduğuna inananın eski kültürün etkisinden sıyrılmadığı için, birbirlerine kakaladılar!..

Kendisini İlk toparlayan, yine Berin Hanım oldu: "Tebrik ederim; Allah hayırlısını versin..." diyebildi. Adnan Bey, eşini Öperek teşekkür etti ama, hâlâ tutuktu; başının içi, devrilmiş bir kitaplık gibi karmakarışık olmalı ki, konuşmadan çalışma odasına doğru yürüdü...

Bu olayı, yıllar sonra Fuat Köprülü, Hulusi Köymen, Kenan Yılmaz ve bu satırların yazarının bulunduğu bir meclis-

230 • İSMET BOZDAĞ

te anlatırken, Köprülü'nün yüzüne gülerek bakacak ve şöyle diyecekti:

"Hocanın Başbakanlığına, benim de onun yardımcısı olmama o kadar alışmıştım ki, Sayın Cumhurbaşkanı, 'Başbakan sensin!' dediği zaman, bu makamı Hocanın elinden gas-petmiş gibi bir duyguya kapıldım. Bütün gece **bunu**, Hocaya nasıl söyleyeceğimi düşündüm, durdum..."

Oysa olay, elbette çok büyüktü ve yirmi milyonda bir insanın başına konabilecek bir "Devlet kuşu" konmuştu.. Evin içinde bir sevinç fırtınasının esmesi, kahkahaların köpürmesi gerekirken, Menderes'in ailesi, -hiçbir şey olmamış gibi-son derece sakin bir gece geçirdiler. Evdeki bütün yenilik, telefonun ardarda çalmaya başlamasıydı!

Kendisine; "Eşiniz Başbakan olduğu zaman sevindiniz mi?" diye sorulduğu zaman, Berin Hanım bütün samimiye-tiyle:

"Valla, pek fazla sevinmedim. KADER dedim! Çünkü ailemizin bir politikacı damadının Doktor Nazım'ın sonu iyi gelmemiş! Belki de bu nedenle pek fazla sevinmedim!.."

Yine kendisine soruluyor: "Eşiniz Başbakan olduğu zaman, evinizde bir kutlama falan oldu mu?" diye... Cevap aynı samimiyet ve sadelik içindedir:

"Hayır, özel bir kutlama falan olmadı... Normal bir gün gibi..."

Açıkça görülüyor ki, Adnan Menderes de, Berin Menderes de, o insanların hayatlarında bir kere yaşayabilecekleri başarı gecelerinde, sevinç ile birbirlerini boynuna sarılmamışlar; hoplayıp dans etmemişler; sofraya kurup, türkü çigane sabahı bulmamışlar... Adnan Menderes, yarın karşılaşacağı

231 • MENDERES... MENDERES...

Fuat Köprülü'ye ne söyleyeceğini; Berin Menderes, yarınlara arkasından ne geleceğini düşünene düşünene uykuya dalmışlar! insana, şairin: "Böyle gecenin hayr umulur mu seherinde" mısrasını hatırlatan bir tablo!..

TÜRKİYE ÇALKALANIYOR

Bu olay, Mendereslerin evine ne kadar sessiz sedasız sığ-mışsa, Türkiye'nin içine de o kadar gümbürtülü, o kadar cümbüşlü doldu. Yer yerinden oynadı; neredeyse, halk dilinde söylendiği gibi, "Davullar dövülmekten patladı, zurnalar üflenmekten çatladı." Halk sokağa dökülmüştü!.. Hem de kimlerle beraber; çeyrek yüzyıl halka tepeden bakan, buyuran, böbürlenen eski iktidar mensuplarıyla beraber!..

Kolay değil bu insanlara serzenişte bulunmamak; yaptıklarını hatırlatmamak; beşeri zaafa kapılıp "oh olsun" dememek; kolay değildi!.. Bu, iktidar düşkünü efendiler, bir iki yıl önce; suçu, sadece Demokrat Parti'ye girmekten ibaret olan insanların sırtına binmişler, "Deh, demokrat eşeği" diye jandarma tavlalarında ağızlarına hayvan tersi doldurmuşlar ve tavlayı dört döndürmüşlerdi! Şimdi bu iki insanın, yaya kaldırım eşitliği içinde karşılaşması, dehşet verici olması lazım gelir!..

Ama hayır öyle olmadı... Bu iki insan, sanki ilk defa kar-şılaşıyorlarmış gibi, hafızalarını kağıt sepetine attılar ve yeni bir beraberliğe başladılar. Bu olgunluğa ermiş bir toplumun demokrasiyi içine sindirememesi söz konusu olamaz! Eğer öyleleri çıkmış ve demokrasi arabasını devirmişlerse, bunlar,

232 • İSMET BOZDAĞ

hiçbir zaman halktan kimseler olmamıştır! 1950 "Beyaz İhti-lal"ini başarıya götüren kararlardan biri "Devri Sabık yaratmamak" ise, diğeri de, Adnan Menderes'in, Demokrat Parti Genel Başkanı olarak partisine yayımladığı ilk genelgede "şenlik yeter, işe koyulalım" sloganına imzasını koymasıydı! Gazetelerin, Adnan Menderes'in Başbakan olduğunu yazdığı sabah, Berin Hanım'ın evi doldu doldu boşaldı!.. Emniyet Genel Müdürlüğü ve Milli İstihbarat Teşkilatı'nın adamları, evin içinde ve dışında yer almışlardı. Bu bürokratlar, bütün gayretlerine rağmen, Menderesler'in mütevazî evlerine "Devlet'i sığdıramıyorlar, sokaklara taşıyorlardı.

Berin Hanım, "Doktor Nazım"ın sallanan beyaz hayaliyle, "Türkiye'nin birinci kadını" olmanın tadını ilk gecede çıkarmamışsa da, sabahında sıkıntısını iliklerine kadar yaşadı: Çünkü gelenlere, önce evde olanlar ikram edilmiş; sonra bakkaldan koşturulup aldırılanlarla karşılanmaya çalışılmış; fakat bununla başa çıkılmayınca, artık herşey oluruna terk edilmişti, insanlar, bir kapıdan giriyor, bir kapıdan çıkıyorlar ve özellikle, kocalarının bakan olacağını uman kadınlar, sevgi gösterileriyle Berin Hanım'ı canından bezdiriyorlardı.

Nitekim Berin Hanım, bugünlere ait hatıralarını anlatırken:

"Hükümet'in listesi yayımlandı da ben sıkıntıdan kurtuldum. Yoksa, kocasını bakan görmek isteyen her kadın, beni tanısın tanımasın, tebrik bahanesiyle koşup tanışıyor ve kocasının nasıl önemli bir kişi olduğunu anlata anlata bitiremi-yordu..." diyecekti.

Menderesler'in evine; Başbakanlık, şaşaalar, şatafatlar içinde girmede ama, bu evde 10 yıl "tedirgin" yaşadıkdan

233- MENDERES... MENDERES...

sonra, gözyaşlarıyla yıkanarak; kahırlar, acılar, felâketlerle yuvarlana yuvarlana büyüyerek, çıktı!..

BAŞBAKANLIK, o eve girerken, mutlu bir aile bulmuştu; ama çıkarken, hayatından bir daha açık renk elbise giymeyen bir kadın bıraktı!..

Bizde bir Batı hayranlığı vardır; orada aranız örneklerin en iyisini... Orada buluruz doğruları, güzelleri, iyileri! Velhasıl Batı, bizim hayran çelebilerin Kâbesidir!..

Demokrasiye örnek aransa, İsviçre Başbakanı'nın halkla sinemaya gittiği akla gelir de; Adnan Menderes'in, kendisini hicveden Muammer Karaca Tiyatrosu'nda halkla birlikte kendisini iğnelemesine kahkahalarla güldüğü, akla gelmez! Çünkü o, bizdendir! Çünkü o, topraktan emekleye emekleye gelmiş bir politikacıdır! Çünkü, mum -yalnız Doğu'da- dibini aydınlatmaz!..

Bunları, Çakırbeyli Çiftliği sahibi, Başvekil ve Demokrat Parti Genel Başkanı Adnan Menderes'in, 10 yıl süre ile Başbakan olarak Ankara'da hangi evde oturduğunu düşündüğüm için yazıyorum: Makbule Atadan'ın Çankaya'daki evinde oturuyordu!..

KÖŞK'E TAŞINDILAR

Menderes, Başvekil olunca, o zamana kadar oturduğu küçük evin kendisine nasıl dar gelmeye başladığını; sabahleyin erken kalkanın nasıl Başbakan'ın kapısı önünde nöbete girdiğini ve bu bürokratların, bu küçümencik eve sığmayan devleti, nasıl sokak köşelerinde barındırmaya çalıştığını yazmıştık! Aslında bir Başbakan'ın, devlet tarafından kendisi

234 • İSMET BOZDAĞ

için hazırlanmış bir evi olması gerekirdi. O günün teknolojisi bile, birkaç ay içinde böyle bir evin yapılmasına yeterdi. Fakat Menderes, devletin bir kuruşunu bile kendisi için kullanmayı düşünmüş bir politikacı değildir. Hemen kendi hesabına ve kendi kesesinden, Kavaklıdere'de satın aldığı bir arsaya evini yaptırmaya başladı.

Bu ev, Başbakan olarak ağırlayacağı konukları, çiftlik sahibi olarak, kendisini ziyarete gelecek konu komşu düşünülerek, büyücek tutuldu. Bu yüzden de tamamlanması gecikti.

Ancak, Başbakan'ın fikir huzuru içinde çalışabileceği, hayranlarının gereksiz oyalamalarından kurtulabileceği bir yerde oturması gerekliydi; güvenlik açısından da zorunluydu!.. Bu ihtiyacı ilk fark eden ve Başvekil'i'ne, Çankaya'da boş olarak tutulan Makbule Atadan'a ait evi teklif eden, Celal Bayar oldu. Köşk'ün uzakça bir noktasına, Atatürk tarafından yaptırılmış ve kardeşinin ikametine tahsis edilmişti. Eşyaları biraz eskimiş, köşk biraz harapça idi; ama kısa bir süre için yasak savabilirdi.

Menderes, teklifi hemen benimsedi ve Berin Hanım'a müjdeledi. Ama Berin Hanım, konuya Menderes kadar sıcak bakmıyordu. Böyle, alışveriş merkezinden kopmuş içindeki eşyası eskimiş ve hantal, üstelik harap bir köşk onun kadınca titizliğine denk düşmüyordu. Fazla direnmedi; "Sabah zi-yaretçileri"nin akınından kurtulmak, biraz başını dinlemek için hemen ufak tefeği birkaç bavula yerleştirdi ve köşke taşındı.

Köşk, düzayak bir salon ve iki oda ile birkaç merdivenle çıkılan büyücek bir yatak odasından ibaretti.

Salonun ortasında büyük, geniş, uzun bir yemek masası vardı; öteki kı-

235* MENDERES

MENDERES

sımlarına da büyük hantal koltuklar yerleştirilmişti. Perdeler güneşten solmuş, yerdeki halılar eskimişti. Koltukların çoğu o kadar eskimişti ki, oturanları içine çekiyor, rahatsız ediyordu.

BERİN HANIM'IN ŞİKAYETLERİ

Fakat asıl, Berin Hanım çekiyordu bu evin sıkıntısını! Temizlenmesi güç, noksanlarının giderilmesi imkânsız gibi bir şeydi!.. Konukların sayısı artınca, sağlam iskemle bulmak gerçekten bir mesele oluyordu. Bir gün, Adnan Menderes'in yakın dostu ve kabinesinde Devlet Bakanlığı görevini yapan Dr. Mükkerrem Sarol'a içini açtı:

"Doktor Bey, Adnan, gece gündüz çalışıyor. Hemen hiç konuşmuyoruz, diyebilirim! Üstelik konuştuğumuz zaman da kendisi hiçbir şey söyleyemez! Ben bir lâf açacak olsam, hemen öfkeleniyor! Siz, doktorcuğum, Adnan'ı sık sık görüyorsunuz; ruh haletini de çok iyi bilirsiniz. Uygun bir zamanda, şu bizim evin işini Adnan'a açsanız!"

Söze böyle başlayan Berin Hanım, fikirlerini şu cümlelerle topladı:

"Mükerrem Bey, görüyorsunuz, ortalık karışık! Bugünden yarına güven olmuyor! Vaktiyle Fuat Köprülü de Hariciye Köşkü'nde kalıyordu. İstifa edince, çıkmak zorunda kaldı. Fuat Bey gibi bir insanın başına gelenler, daha önce kimin aklından geçirdi? Politika bu! Belli olmuyor ki! Ama, bereket versin, evini kiraya vermemişti, akıllı davranmışlardı, hemen kolayca oraya taşınverdiler!.. Bizim, Başbakanlık'tan ayrılmak gibi bir iş başımıza gelse, nereye taşınacağız? Otel köşelerinden başka barınacak yerimiz mi kalır?"

236 • İSMET BOZDAĞ

Bunları böylece hatıralarına alan Doktor Sarol, kendi düşüncesi olarak da şunları yazıyor:

"Berin Hanımefendi'yi düşüncesinde haklı buldum. Politikada -Allah esirgesin- her ihtimal vardı. Benim başımdan geçenler bile, Berin Hanımefendi'ye hak vermeme yetiyordu. Bu konuyu, ağamızın eşref bir anında kendisine açacağımı ve Berin Hanımefendi'yi haklı bulduğumu da kendilerine söyledim. Ama o beklediğim 'eşref saat' bir türlü gelmiyordu.

"Bir süre sonra Çankaya sirtlarında, bir zamanların 14 Mayıs Evleri çevresinde geziniyoruz. Söz, döndü dolaştı, şehirlerin hızlı gelişmesine, nüfus patlama noktasına erişmiş olduğuna, bu kadar hızlı gelişmeye hazırlanmamış belediyelerin, büyük sıkıntılar çektiğine geldi. Ben de 'fırsat bu fırsattır' dedim ve Berin Hanımefendi'nin ev işini açtım... Dedim ki:

-Bilmiyorum, Berin Hanımefendi, başını ağrıtan derdi size açtı mı? İnşaata biten evin, öylece boş kalmasına çok üzülüyor. Geçen gün, bir vesileyle bana dert yandı; bu konu ile hiç ilgilenmiyor muşsunuz! Hatta, Fuat Köprülü'nün başından geçenleri anlatarak dedi ki: 'Onlar da Hariciye Köş-kü'nde oturuyorlardı; çıkacakları, akıllarından bile geçmiyordu. Ayrılmak gerekince hemen eski evlerine taşındılar; çünkü hem evi kiraya vermemişlerdi, hem de korunması Önlemlerini almışlardı. Allah göstermesin, bizim Başbakan-lık'tan ayrılmamız gerekirse ve bu sırada ev de kiraya verilmiş olursa, başımızı sokacak bir yer bulamayız! Üstelik, bugün oturduğumuz köşk, bir aile ihtiyacı düşünülerek yapılmış değil! Evden çok, bir vapurun kaptan köşküne benziyor.' Düşünce Hanımefendi'nin. Bu ev meselesini yoluna koysanız, Bence, iyi etmiş olursunuz. Tabii takdir sizin..."

237 • MENDERES... MENDERES...

Adnan Menderes'e "Başbakanlık'tan çekilmek" gerekirse, Berin Hanımefendi'nin taşınılacak evden ötürü sıkıntıda olduğunu söyleyen Dr. Mükerrem Sarol, anlatımını şöyle sürdürüyor:

MENDERES SİNİRLENDİ

"Sinirlenmişti... Öyleydi mizacı. Üstünde ilgiyle durduğu bir konuyu kaydırdınız, ya da değiştirdiniz mi hemen sinir-leniverirdi. Tavrından bunu farkediyorum ama artık olan olmuştu bir kere. Bir öfke sağanağına tutulacağımı biliyordum. Bir süre: 'Lahavle' deyip başını salladıktan sonra başladı: 'Ah sevgili doktorum, sen de, yaşadığımız sıkıntılı ortamın ne ölçüde önemli olduğunun farkında değilsin! Hadi diyelim ki Berin, bu yaşadığımız ortamın tesiri altında kaldı, yalan yanlış bazı düşüncelere saplandı. Ama, ya sen doktorum, ya sen, nasıl olur da Berin'İN içine düştüğü ortamı değerlendirmeden, onun düşüncelerini paylaşmaya gerçeğe ilgisi olmayan fikirlerini, bana taşımaya kalkarsın! 'Bunca olayların içinden geçtin doktorum! Bunca tecrübeler kazandın! Politikada başına gelmeyen şey kalmadı! Hâlâ mı akıllanmadın da Berin'İN kadınısı telaşına katılıyorsun? Bir de seninle mi uğraşmam gelecek bilmiyorum ki?'

"Sözünü bitirmediği belliydi ama bir ara durdu. Ben yine susuyordum. O konuştu:

'Elbet bir Başvekil'in karısı, çocukları normal insanlar gibi yaşamayı düşünemezler; düşünememeleri lazımdır! Üstelik düşünmeye hakları yoktur! Çankaya Köşkü'nün bünye-

238

İSMET BOZDAĞ

sinde hazırlanan evin güvenlik ve haberleşme imkânlarını bizim Çankaya'dakİ kendi evimizde sağlayamayacağımızı sen olsun düşünmeliydin! Her aklına gelen, her isteyen beni bu köşkte bulamaz! Ben de gereken insanlarla görüşüp işimi yürütmek fırsatını bulmuş olurum. Küçük gibi görünen bu niteliklerin bana neler sağladığını senin takdir etmen gerekir! Şimdi asıl noktaya, Önemli noktaya geliyorum! Berin maalesef kocasının ne olduğunu, kim olduğunu, hâlâ bir türlü öğrenemedi! Beni, Köprülü ya da hükümetten ayrılmış herhangi bir insanla karıştırmamalı, hele mukayeseye hiç kalkmamalıydı! Ben, sıradan bir politikacı değilim. Şüphe yok ki o da sıradan bir politikacının karısı değil! Anlıyorum ki Berin, aziz milletimizin kocasını ne ölçüde sevdiğini, onunla içice nasıl kaynaştığını, onu nasıl yücelttiğini bilmiyor!

BEN VE MİLLETİM

'Ben kendimi bu millete hizmet için adanmış bir insanım! Bu millet de, kendisini hizmete adayan Başbakan'ını başına basmış! Millet ile ben, iki su gibi karışmışız birbirimize. Hiçbir kimse, ama hiç kimse -ölümden gayri- bizi birbirimizden ayıramaz! Türkiye'de demokrasi ayakta durdukça, İnsanlar seçimle işbaşına gelip gittikçe, bu millet beni, hizmet edeceğim yerde tutacaktır!

'Onbeş yıla yakın bir zamandır yanımdasın doktor! Yüzlerce defa gezilerde, kongrelerde, toplantılarda birlikte bulduk yüzbinlerin, milyonların arasından geçtik. Vatandaşların bana, benim onlara nasıl yaklaştığımı, nasıl bakıştığımı-
239* MENDERES... MENDERES...

21, nasıl kucaklaştığımızı gözlerinle gördün! Bana, bir cezbe dalgası halinde atlıyor mu bu millet! Ben, aziz milletimin elleri üzerinde, bu cezbe samimiyetini yaşamıyor muyum?

'Bak, iyi dinle doktorum! Milletın severken aldandığı görülmemiştir! Ama sevgi madrabazlarının milleti aldatmaya çalıştıklarını, denediklerini çok gördük! Ben madrabaz değilim. Hayır; Ben aziz milletimle, onun altın bahası sevgisiyle tek vücut olmuşum! Kimse, milletimi benden, beni milletimden koparamaz! Ama bütün bunlara rağmen, Allah bu memleketi, öyle bir durumdan korusun! Aşk, fitneye yenilirse seçim yolları tıkanır, namussuzluk, namusu boğarsa... O zaman doktorum, işte o zaman Berin Hanım, "Aman çarçabuk dö-şensin, içine geçiverelim, bir an Önce rahatımıza kavuşuverelim" dediği evini, rüyasında bile göremez! Çünkü benim gibi 10 yıl bu memlekette şer kuvvetlere rağmen Başvekillik etmiş ve onlarla boğuşmuş bir adam, kazara düşerse, evinin yolunu tutamaz; ya canını darağacında alırlar, ya da ülke dışına sürerler. Şer kuvvetlerinin insafı, bağışlaması yoktur! Ahlâksızlar, ahlâk ortadan kalkmayınca rahat edemez. Kendi huzurlarını sağlamak için şeref ve haysiyetlerini kurban etmekten başka çareleri yoktur! Şimdi anladın mı doktorum, Berin'in ve senin neden yanlış düşündüğünüzü?"⁶

Sayın Adnan Menderes'in bu dramatik mantığını tartışmak elbette iyi olurdu! Fakat yeri burası değil! Burada daha çok Berin Hanım'ın gerçekçiliği önemlidir. Dizinin ilk yazısında Berin Hanım'ın gerçekçiliği üzerinde durmuş, hayatını duygularla değil, akılla götürdüğüne işaret etmiştik. Bu olay, düşüncemizin doğruluğunu tek başına kanıtlayacak güçtedir.

⁶ Mükerrer Sarol, *Bilinmeyen Menderes* (İstanbul), s. 1048-1052.

240 • İSMET BOZDAĞ

Berin Menderes, Dr. Mükerrer Sarol ile konuşurken İstanbul ve Ankara olaylarına işaret ederek "Bizim Başbakanlık'tan ayrılmak gibi bir iş başımıza gelirse nereye taşınacağız? Otel köşelerine mi?" mantığını koyarken, ne kadar akıl çizgileri içinde ve ne kadar gerçekçi! Berin Hanım, bütün hayatını, idealist ve misyonu yüklenmeye elverişli kocasının yanında akılcı ve gerçekçi olmak zorunda kalmış, hayatını da bu çizgi içinde sürdürmüştür.

Nitekim daha sonra Berin Hanım'ın korktuğu başına gelip kocası Yassıada'yı boyladığı ve bütün varlığına mahkemece el konduğu zaman da -sırf bu yeteneği ile-çocuklarını yokluğa düşürmeden Yenişehir'de bir evin alt katında çamaşır yıkayıp yemek pişirerek hem geçinip gitmiş, hem kocasını müdafaa etmesi için tuttuğu avukatların zaruri masraflarını Ödeyebilmiştir!

Yenişehir'in küçük bir bodrum katında çamaşır yıkayıp yemek pişirmenin, Berin Hanım'a ne anlama geldiğini anlamak için yazar Lütfü Oflaz'ın bir sorusuna verdiği şu cevabı bilmek lazımdır:

"Size bir itirafta bulunayım; bir sır ifşa edeyim mi? Ben, hayatımda ilk defa Yenişehir'deki o küçük evde yemek pişirdim."

ZİTLARIN BİRLİĞİ

İşte misyonunun kalkanı arkasında yiğitçe yürüyen Adnan Menderes ile "başa gelene şikayetsiz katlanmak gerekeceği" mantığını hayatına yerleştirmesini bilmiş Berin Mende-

241* MENDERES... MENDERES...

res'in kahırla katlanılan akılcılığı ve gerçekçiliği! Gelin de Marks'ın "Zıtların Birliği" kanununu hatırlamayın.

Berin Hanım, Menderes'in bazı arkadaşlarını sevmez, beğenmez ve onların buldukları sofralara oturmazdı; hoşlanmadıkları arasında, Şevket Süreyya Aydemir de vardı. Gerçi Şevket Süreyya, Menderes'in evine, topu topu iki defa geldi, ama ikisinde de Berin Hanım, özellikle sofrada bulunmadı...

Birinci gelişi, Dr. Mükerrer Sarol aracılığında oldu. Evin yapılış biçimi öyleydi ki, nerede bulunursanız bulununuz, evin herhangi bir yerinde yapılan konuşma, o bulunduğunuz yerde sizi bulur, kulak misafiri olmaya ister istemez zorlardı. Bu yüzden Berin Hanım, birçok sofraya sohbetlerini istemese de iştirmek zorunda kalmıştı Sofradan sıçrayan bu sözlerin arasında neler yoktu ki!..

Şevket Süreyya, bu ilk ziyaretinde pek konuşamamış, belki heyecanlı olduğundan, belki de Başbakan'a "çıkış" yapmayı tasarladığından, içkiyi fazlaca kaçırmış ve sofraya, bu "mide fesadı" ile sona ermişti!..

Bu başlamasıyla bitmesi bir olan sofraya buluşmasının üstünden, bir ay kadar zaman ya geçmiş, ya geçmemiş; bir akşam Şevket Süreyya, yeniden Adnan Menderes'in sofraya misafirleri arasındaki yerini aldı. Bu sefer, Başvekil'le "başbaşa" değildiler. Sofraya, İçişleri Bakanı Namık Gedik ile, Başvekil'in, yorumlarına ve fikirlerine önem verdiği Burhan Belge de vardı. Şevket Süreyya, Dr. Mükkerrem Sarol'la birlikte gelmişti.

Bu gelişinde, Şevket Süreyya, bambaşka bir şahsiyet sergiledi; son derece az içiyor, sebepsiz konuşmuyor, konuşu-

242 • İSMET BOZDAĞ

lanları dikkatle dinliyordu. Konuşan, genellikle Menderes'ti. Türkiye'nin liberal değişimini anlatıyordu. Geldikleri zaman ne bulmuşlar; ne halde bulmuşlar, sonra bunları ne yapmışlar, ne hale getirmişlerdi! Lezzetle anlatıyordu Adnan Menderes; Şevket Süreyya, dikkatle dinliyordu, yapılan işler rakama dayandığı için, Menderes bazı rakamları hafızasında aramak için duraksadı-ğı zaman, Şevket Süreyya, hemen rakamı söylüyor; böylece, Türkiye'nin gelişmesini santim santim bildiğini ortaya koymuş oluyordu.

Adnan Menderes, Türkiye'nin gelişmesinden adeta vecd haline dönüştüğü için, anlattıkça anlattı. Şevket Süreyya da, hiçbir kelimeyi kaçırmadan dinledi ve anladığını da Menderes'e küçük açıklamalarla ispatladı.

Bir ara, Menderes'le, beklenmedik bir tartışmaya girdiler. Başvekil, "Şeytan taşlamaktan hacı olmaya vakit kalmıyor" diyerek, muhalefetten şikâyet edince, Şevket Süreyya, "Her yerde muhalefet hırçındır. Ama bizde hem hırçın, hem öfkeli!" diyerek konuyu avuçladı, ama Menderes: "Neden Öfkeli? 'Devr-i Sabık' yaratmayacağız, dediğimiz için mi? Millet'in aforoz ettiği bir parti olmalarına rağmen, kendilerini ciddi bir muhalefet partisi olarak benimsediğimiz için mi? Bizi yabancılara jurnal eden genel sekreterlerine hâlâ itibar ettiğimiz için mi? Ya niçin Öfkeli İsmet Paşa? Ne zaman bize yönelmiş-se, kollarımızı açık bulmuştur! Ne İstemişse müzakeresine hazır olmuştuzdur! Ne yapmamızı istiyor? İktidar partisi olduğumuz halde, kendisine tâbi olmamızı mi?" gibi birbiri peşinden gelen sorunlarla havayı şişirince, Şevket Süreyya; "Ben bunlara cevap verecek yerde değilim Beyefendi, çünkü

243* MENDERES... MENDERES...

taraf değilim!" dedi. Bütün bunların hiçbirini, aradan bunca zaman geçtikten sonra hatırlamıyordu Berin Hanım, ama Şevket Süreyya'nın, Adnan Menderes'e:

"Beyefendi, siz neye dayanıyorsunuz?" diye bir soru doğrulttuğunu hatırlıyor ve bundan sonra geçen konuşmaları, kelimesi kelimesine hafızasında tutuyordu. Şevket Süreyya'nın sorusuna Adnan

Menderes, fütursuz, kendisinden emin cevap verdi:

"Mille! Millet'ten başka dayanacak şey mi olur?"

Kocasına cevap veren Şevket Süreyya'nın sesi, ürkütücü biçimde değişmişti. O zamana kadar sofraya pek düşmemiş kelimelerle konuşuyordu. Berin Hanım, bu sözleri, biraz ürkmüş, biraz anlamış; ama herhalde üzerinde çok durulması gerekeceğine inanarak, düşüncesine ve hafızasına aktarmıştı. Yıllar sonra, Yassıada'da ziyaret maksadı ile İstanbul'a geldiği zaman, bu satırların yazarına şöyle diyecekti: "O sevmediğim, nedense sevmediğim adam, o geçen sefer sofrayı kirlettiği için ayrıca kızdığım ve düşüncelerini paylaşmadığım adam; kocamın önüne, sesiyle koskocaman dikildi... Hemen hiçbir arkadaşının o güne kadar Başvekil'in karşısında bu cesaretle konuştuğunu görmedim.

MİLLET DÖRT YILDA BİR KONUŞUR

'Fakat Beyefendi,' dedi, 'o dayandığınız, söylediğiniz "Millet" dört yılda bir konuşur⁷ Halbuki hergün, her saat

⁷ O tarihlerde seçimler dört yılda bir yenilenirdi.

244 ■ İSMET BOZDAĞ

konuşan ve konuştuklarıyla da milleti tesir altında bırakan, kamuoyu oluşmasına yarayan kuvvetler var! Sivil ve asker bürokratlar diye toparlayalım bunları. Sonra dernekler var; kadın ve gençlik kuruluşları var! sonra Basın var! Bugün bütün bu saydığım kuruluşlar, size karşı işliyor! Halk Partisi'nden yanadırlar, demek istiyorum, ama size karşıdırlar! Biricik dayanak noktanız olduğunu söylediniz millet, size bu insanlar ve kuruluşlarla kendilerini idare edesiniz diye, dört yılda bir güven mektubu veriyorlar.⁸

"Bu sözler kulaklarımda cınıyor. Aradan bunca zaman geçti, bir kelimesi bile çıkmadı aklımdan. Hâlâ kocamın, Şevket Süreyya'nın 'Dayandığınızı söylediğiniz millet, size bu insan ve kuruluşlarla -kendilerini idare etmeniz için- dört yılda bir güven mektubu veriyor!' sözünden nasıl uyanmadığını ve bazı girişimlerde bulunmadığını hâlâ anlayamıyorum! Bu-sözler, bugüne kadar zihnimde öylece asılı kaldı. Şimdi iyice anlıyorum ki; Şevket Süreyya, daha o günden, başımıza gelecekleri haber vermiş, ama biz fark etmemişiz! İnşallah bu gafletimizi, hayatımızla ödemeyiz!.."

Dünyanın hiçbir ülkesinde "örtülü ödenek"ten ötürü, hiçbir devlet adamı yargılanmamıştır; yargılansa bile hüküm giymemiştir. Türkiye müstesna!.. Yassıada Mahkemesi, Başvekil Adnan Menderes'i Başvekâlet örtülü ödeneğini kullanım biçiminden ötürü yargıladı ve mahkum etti!

° Bu, gerçekten her bakımdan önemli konuşma, Menderes'in yakın dostu, hayranı Dr. Mükerrerem

SaroTun *Bilinmeyen Menderes* adlı kitabının 2. cildinde (s. 334-339) ayrıntılarıyla yayımlandı.

245 • MENDERES... MENDERES...

örtülü ödeneğin, Osmanlı'daki adı: "Ceb-i Hümayun", yani padişahın cebi. Padişahın şahsi varidatının toplandığı ve sarf edildiği yer!.. Padişahın gerek gördüğü yerlere buradan para verilir; "ihvan" denilen ödüllmeler, buradan yapılır; sultanların harçlıkları, bazı ilim ve sanat adamlarına bağlanan maaşlar, hep bu Ceb-i Hümayun'dan çıkardı.

Padişahlık kaldırıldı, Cumhuriyet oldu, ama yine devleti, hükümeti temsil edecek kimsenin, bazı masraflar yapması gerekiyordu! Bunları hiçbir başvekil kesesinden karşılayamazdı! Onun için, bütün dünyada olduğu gibi, Türkiye'de de başbakanlığa bir "örtülü ödenek" kondu. Bunun kullanılması, başbakanın takdirine bırakılmıştır, ne hesabı tutulur, ne kitabı sorulur!..

CIMBIZIN PARASI

Adnan Menderes, devlet parasına titiz bir adam olduğu için, "örtülü ödenek"ten yapılacak harcamaların -resmi olmasa bile- düzenli biçimde yazılmasını buyurmuştu. Bu buyruğu 10 yıl aksamadan sürdürüldü ve en ufak harcamalar bile bir deftere kaydedildi. İşte bu defter, 27 Mayıs'tan sonra komitenin eline geçmiş, Adnan Menderes'in alınmasını buyurduğu bir "cimbız"ın parasının buradan verildiği ve bazı geceler Adnan Menderes'in evine gönderilmek için satın alınan meyve ve sebzelerin de parasının buradan karşılandığını görmüşler ve Menderes gibi bir Başvekil için: "Evinin meyve sebzelerini bile örtülü ödenekten karşıladı" demek yüreksizliğini yapmaktan çekinmemişlerdir.

246 - İSMET BOZDAĞ

Çok vurucu bir örnek olduğu için yazıyorum: Fransız kabinesinde bir bakan, kendisine verilen "örtülü ödenek"nin tamamını, yaptırmakta olduğu villasına harcamış; durumun öğrenilmesi üzerine mütalaası sorulan "Yüksek Mahkeme": "Örtülü ödenek sarf yerinin tayini, bakanın şahsına ait olması hasebiyle, kendisine bu yolda hiçbir kusur isnat edilmesi mümkün olmadığı; ancak çeşitli yerlere duyulacak ihtiyaçlar için kendisine tevdi edilen ödeneğin, tek bir yerde kullanılmasının "usul bakımından uygun görmemiş"tir.

İşte Berin Hanım, Yassıada Mahkemesi'ne bu örtülü ödenek suiistimaline şahitlik etmek için çağrılıyordu!.. İstanbul'a gelmiş, Divan Otel'i'ne inmiş, gelişini yalnız kocasının avukatı Apaydınlara bildirmişti. Burhan ve Orhan Apaydın'ın anneleri Nuriye Apaydın, Berin Hanım'ın şerefine evinde bir "öğle yemeği" verdi.

Bu satırların yazarı da bu yemekte idi. Gerek yemek sırasında, gerekse yemekten sonra kahveler içilirken, yapılan konuşmalar, drama düşmüş bir Türkiye'yi yansıtıyordu!.. Çünkü, vatandaşlarının çoğunluğu drama düşmüş bir ülke devlet olarak da dramdadır! Çünkü Milli Birlik Komitesi, aldığı bir kararla, gözaltına alınmış veya tutuklanmış Demokrat Partililerin servetlerine devletçe el konuyor ve bankalarda zati mevduatları varsa, buradan çekebileceklerini, ayda sadece 2000 lira olarak sınırlandırılıyordu. Adnan Menderes'in eşi Berin Menderes de bu sebeple ancak ayda 2000 lira çekebiliyor ve bu para ile hem çiftliği idare etmeye, hem ailesini geçindirmeye mecbur tutuluyordu!

247- MENDERES... MENDERES...

İLK DEFA ÇOK ÖFKELENDİ

Koskoca Çıkarbeyli Çiftliği, kâhyası, sürekli işçileri, muvakkat işçileri, Ankara'da bir ev, İsviçre'de okuyan Mutlu, vb. bütün bu insanlar; ayda 2000 lira ile geçecekler, ayrıca toprak sürülecek, tohum ekilecek, çapalanacak, sulanacak ve bütün bu işlerin olması için kullanılacak insan gücü ve malzemenin bedeli, hep bu 2000 liradan karşılanması, Berin Hanım'dan bekleniyordu!..

Berin Hanım, her şeye dayanıyor, her kahrın üstesinden geliyordu; ama kocasının hiç önem vermediği "para" yüzünden, devlet parasına el atmış bir politikacı olarak gösterilmek istenmesine dayanamıyor, burada çileden çıkıyordu. Aldırılmış bir "cimbız"ın hesabı soruluyordu, bir Başvekiliden...

Mahkemede, Menderes'e, cimbız konusu sorulduğu zaman, o zamana kadar dikkatle sürdürdüğü ihtiyatı, nezaketi, uysallığı bir kenara koymuş ve "cimbızla aranıp bulunan cimbızın hesabı" diyerek, öfkesini saklayamamış, ya da saklamak ihtiyacını duymamıştı.

İşte şimdi, Berin Menderes, Yassıada'ya gidecek, mahkemede kocasının, örtülü ödenekten nasıl yararlandığına şahitlik edecekti! Avukatları, irtibat bürosunu haberdar ettiler, giriş kartı alındı ve ertesi gün Yassıada'ya gidecek Paşabahçe vapuruna binildi. Vapurda avukatlar vardı; Yassıada dinleyicileri vardı; Yassıada personeli vardı! Hepsisi de Berin Menderes'i yakından görmek için, birbirleriyle yarışıyorlardı İnsanlar, adeta Berin Hanım'ın çevresinde öbeklendiler.

Hayatında İlk defa mahkemeye çıkan Berin Hanım, sorulacak sorular karşısında şaşkırmaktan, bocalamaktan korkuyordu. Çünkü kocası, kendisinin haberi olmayan bazı mubayaalardan ötürü suçlanmaktaydı. Bu yüzden, Divan'dan çağırıldığı zaman, yüreği gümbürtülerle vuruyor, ayakları do-laşıyordu. Yüzü, hafif makyaja rağmen bembeyazdı...

Yassıada Mahkemesi'nin Başkanı Başol soruyordu: "Adnan Menderes, evinin meyve-sebze ihtiyacını, Başbakanlık örtülü ödeneğinden karşılıyormuş! Bunun hakkında ne biliyorsan, anlat!"

Berin Hanım'ın tasarladığı sözlerin hepsi uçmuş, kafasının içi koyu bir sisle dolmuştu!.. Neyi, nasıl söylemesi gerektiğini bir kenara bırakarak, heyecanla konuştu:

"Kocam bazı akşamları, eve, devlet adamları, parlamento adamlarıyla gelirdi. Çok kalabalık geldikleri de olurdu. Evimizde daima 10 kişilik sofranın gerekleri vardır; ama eğer misafirlerin sayısı fazla ise, meyve gibi, sebze gibi bazı noksanlıkları, Başvekâlet Nöbetçi Memurluğu'na telefon edip isterdim. Bunların parasının, kocamın hesabından mı, yoksa başka bir hesaptan mı ödendiğini bilmiyorum. Fakat kocam, sofraya eksiklerinin bu yoldan karşılandığını bile bilmez! Bunda bir suç varsa, benim suçumdur!" Adnan Menderes başını kaldırmış, karısına, saygı ve hayranlık dolu gözlerle bakıyordu. Şimdi Berin Menderes, artık içeri girerkenki Berin Hanım değildi. Heyecanını, tedirginliğini sırtından atmış, gerçek bir "hanımefendi" vakarı içinde dimdik duruyordu.

249- MENDERES... MENDERES...

YASSIADA MEKTUPLARI

Mektup, bir mahpus için "can" dır; demir parmaklıkların kırılması, duvarların yıkılmasıdır.

Mahpus böylece, satırların arasına sığdırılmış "dostluk" ve "sevgi" nin sıcak hürriyeti içinde, gerçeklerin Ötesine geçer!.. Ümitler, nedametler, kahırlar, lütuflarla dolu bir dünyada -bir mektup boyu olsun- yaşamaya başlar!..

Bu gerçek, Yassıada'da Bayar için de böyle idi, Menderes için de... Çünkü bunlar, öyle sıralardı ki, insanların bir vakitler ne oldukları akıldan çıkıyordu da, şimdi ne oldukları, akılda yaşıyordu. Her ikisi de Başvekil değil, Reiscumhur değil, mahpuslardır ve tıpkı öteki mahpuslar gibi, koparıldıkları dünya ile bütünleşmek, cezaevi duvarlarını -bir mektup boyu olsa da- yıkmak istiyorlardı.

Kendilerine muhatap olurken, bir vakitler ne oldukları düşünülüyordu; ama onların bir vakitler ne oldukları biliniyor, ünlü kişilerin, özellikle böyle dara düştükleri sırada söyledikleri, yazdıkları en küçük birşeyin bile paraya çevrilebileceği biliniyordu. Öyleyse, böylesine önemli kişilerin, cezaevi çilesi içinde yazdıkları birkaç satırlık mektup, birkaç satırlık tezkere; gün olur, bir servet pahasına satılırdı! Öyleyse, ünlü kişilerin mektupları için ava çıkmak gerekti. Yağma, Demokrat Partililer'in mektupları, yağma!.. Yassıada'da bu mantık işledi. Dışarıya bir mektup çıkmışsa, çekmeceye üç mektup girmişti. Mektup ve belge yağmacılığını sürdürenlerin başında, Ada Kumandanı Tarık Güryay vardı. Kumandan, yalnız mektup toplamakla yetinmiyor; mahpusların, önce "hatıra defteri" tutmasına göz yu-

250 • İSMET BOZDAĞ

muyor daha sonra da bu mahrem duygu ve düşüncelerin işlendiği defterleri alıp cebine atıyordu! Bu yüzden, hemen her mahpus, -belki de yarın asılacağını unutmuş- Yassıada'da mektup, defter peşine düşmüştü. Uykuya dalmak için gözlerimizi yumduğumuz her akşam, dışımızda bıraktığımız dünyayı, yarın sabah öylece bulacağımıza, vasitasız inanırız! Bütün canlılar da "geçerli" olan bu kanun, cezaevlerinde niye işlemez?.. Mahpuslar da, dışarda bırakmak zorunda kaldıkları dünyalarını, mektupların satırları arasında yaşamak ve sevdikleriyle böylece bütünleşmek isterler, elbet... Bakınız , Berin Hanım, kocasının eline geçmeyip Yassı-ada yöneticilerinden birinin elinde kalan mektubunda bu gerçeği, çığlık gibi satırlarla nasıl anlatıyor:

"Canım, hayatım, Adnan'ım!..

"Altı, tarihli mektubunda, 109 gündür benden mektup alamadığını öğrenerek, son derece üzülüm. Çünkü bunun ne kadar elim olacağını, senin bu tükenmez yalnızlığında ancak şu birkaç satırla avunacağını bildiğim içindir ki, böyle kahrolurum..." diye söze başlıyor, sonra mektupların çalınabileceği aklının köşesinden bile geçmediği için, belki de "kontrol masası"nda birikmekte olduğu avuntusuna sınıksız tutunuyor ve diyor ki:

"Eğer hepsini verseler ve birikmiş olarak alsan, beş on tanesini birden alman icap eder; belki de toptan alacaksın!.."

Kimbilir, nasıl acı acı gülerdi rahmetli Adnan Menderes, bu satırlar kendisine ulaşabilseydi! "Toptan almak..." Yassıada'da toptan alınan yalnız kahr, işkence, iftira, hakaret, zulüm idi!.. Yassıada'nın gardiyanları, bunları ölçüye, tartıya koymadan, avuç avuç, kova kova, hatta tepeden aşağı boca

251« MENDERES.-. MENDERES...

ederek verir; fakat adalet ve şefkat gibi, İnsanlık gibi kavramların gerektirdiklerini, elleri titreye titreye miskalle teraziye vurup, üstelik lütufta bulunuyormuş gibi uzatırlar! Bu dehşet yüklü gerçeği, bütün Öteki mapuslar gibi, Adnan Menderes de, nefsinde deneye deneye, öğrenmişti!

SEVGİYİ KISKANIYORLARDI

Yassıada gardiyanlarını mektup saklamalara götüren, belki başka sebepler de vardı. Özellikle Menderes'e verilmeyip bir yöneticinin cebine inen Berin Hanım'ın mektubu:

"Canım hayatım, Adnan'ım!.." hitabı ile başlıyor.

Bu satırları Yassıada'da okuyan kişi, belki hayatının hiçbir döneminde böylesine sevilmemiş, böylesine bir insanlık ışığı ile bezenmemiş sıradan bir İnsan!.. Daha birkaç ay önce, "Başvekilim!.." diye Önünde takla atmaya, pabuçlarını öpmeye razı olduğu kimseler, bugün onu ellerine geçirmişler, eziyorlardı; "Kumandan" adını almış bir maskara, bugüne değin hiç kimseden, "canım, hayatım" hitabını kendisi için işit-memişti! İşitiyse bile, bu söylenişte, bu samimiyet yoktu!.. Üstelik kendisine böyle hitap edilen kişi, sadık bir koca da değildi! Çapkınlıkları, Yassıada Mahkemesi'ne kadar ulaşmış, duruşmalara konu olmuştu! Kendisi, böyle bir işe kal-kışsa, karısı neler söylemez, hem de neler!.. Şimdi, bu sade adam, kıskanmaz mı Menderes'! Yakıştırır mı, "Canım, hayatım, Adnan'ım" hitabını ona?..

Eğer Menderes, bunca hatasının karısı tarafından bile bağışlandığını görür, okur, öğrenirse; o ezikliği, o kahır, o bı-

252 • İSMET BOZDAĞ

mışlığı sırtından atmaz, doğrulup yığıtlenmez mi?.. Cezaevinde yaşayan bir adam, kendisinden mektup gelmediği zaman, 30 yıllık karısının -hem de dile düşmüş çapkınlıklarına rağmen- "Mecnun gibi oradan oraya koştuğunu", paralandığını Öğrendiği zaman, nasıl şişinir, nasıl her şeyi düz görmeye başlar!.. Oysa Menderes, Yassıada'da korkunç bir rejim altında yaşatılıyor, iradesinin sönmesi, muhakemesinin zayıflaması, hitabet gücünün çökmesi için, uyku haplarından, direkt ve endirekt telkine kadar bütün etkili programlar, kendisine uygulanıyordu!.. Çok muhtemeldir ki; ihtilalin başı Cemal Gürsel'in "Kara Kuvvetleri Komutanı" olarak yazıp, zamanının Milli Savunma Bakanı ile Başvekil'e gönderdiği "ünlü mektup" da kullanılıyor ve "eğer yumuşak davranırsa kendisinin bağışlanacağı" mantığı, kafasına oyulmaya çalışılıyordu!..

Bu mantık, Yassıada yönetimi tarafından, özellikle Menderes ve Bayar üzerinde uygulanmış, -Bayar'dan istenen sonuç alınmasa bile- Menderes'ten alınabilmiştir; çünkü, Menderes'in muhakemesini felce uğratan bir "Cemal Gürsel'in kendisine hitaben kaleme aldığı mektup" realitesi vardı ve Menderes'in mahkeme karşısındaki davranışları konusunda, onun üzerinde büyük rol oynamaktaydı! İşte sonradan, bir Yassıada görevlisinin pazara çıkarıp, 25 bin liraya satacağı, Berin Hanım'ın kocasına yazdığı sınırsız mektubun tam metni...

"Canım hayatım Adnan'ım;

"6 tarihli mektubundan, 19 gündür benden mektup almadığını öğrenerek son derece üzüldüm. Çünkü bunun ne kadar elim olacağını, senin bu tükenmez yalnızlığında ancak şu birkaç satırla

253 • MENDERES... MENDERES...

avunacağını bildiğim içindir ki, böyle kahroluyorum! Çünkü aynen ben de senden mektupsuz kalınca, Mecnun gibi oradan oraya dolaşıyor, artık birşeyle meşgul olma imkânını bulamıyorum; inşallah gecikmiştir ve toplu olarak alırsın... Böyle, çok defalar oldu çünkü... "Bugün telgrafla altıyı aldığımı bildiriyorum sana... Ben sana mutlak iki, üç gönderiyorum. Eğer hepsini verirler ve birikmiş olarak alırsan, beş on birden alman icap eder. Belki de toptan alacaksın. İşte yegâne teselliniz bu mektuplar ve yegâne mevzular. Bir de sıhhat haberimizi vermek. Çocuklar çok şükür iyiler, ellerinden hürmet, muhabbetle öpüyorlar."

Berin Hanım'ın, Kavaklıdere'de inşaatı bitmiş, kendi evlerine bir an önce taşınma telaşına Adnan Menderes'in verdiği cevap, acaba Dr. Mükerrerem Sarol tarafından Berin Hanım'a ulaştırıldı mı, bilinmiyor; ama Bayan Menderes, ağır ağır kendisini devlet hayatından uzak bir yaşama hazırlıyordu. "Mahkeme, kadiya mülk" değildi; kocası da Başbakanlık'tan bir gün uzaklaşabilirdi!.. Ancak, çiftlik sahibi Adnan Bey'in ailesinin yerleşeceği evi bulmak çok kolaydı da, Başvekil ve Demokrat Parti Genel Başkanı Adnan Menderes'in ailesi için ev bulmak sorundu. Harbiye'nin başlarında, komutanları olmak üzere yaptığı yürüyüş, her şeyin ne kadar hızlı ilerlediğini göstermişti. Kocası, radyoda yaptığı konuşmalarla olayları temelsiz göstermeye özenle önem vermişti; ama, derin temelleri olduğu görülüyordu. Nitekim, kocası, İçişleri Bakanı Namık Gedik'le konuşurken, bir ara, "Benim Moskova gezi mi engellemeye çalışıyorlar" demekle, "hareketlerin" derin köklerini bildiğini açıklamıştı. Hareketlerin temelini oluşturan öğrenciler; hükümeti, "öğrenci katili" gibi göstererek lehlerinde kamuoyu yaratmaya çalışıyorlar, sayısız üniversiteli

254 • İSMET BOZDAĞ

gencin cesedinin, buzdolaplarında dondurulduğunu; bir bölümünün de Et Balık Kurumu'nun büyük kıyma makinelerinde kıyıldığını etrafa yayarak, halkı ayaklandırmaya zorlu-yorlardı.

Berin Hanım, "son"un başında olduğunu farkettiler ve ev konusunu herhalde kocasıyla konuşmaya ve bir sonuca varmaya karar verdiler. Fakat evin içinde yapılan hazırlıklardan ve konuşulanlardan, Menderes'in Eskişehir'e gideceğini anlamıştı. Bir fırsat bulup konuşmaya çalıştı; ama şartlar elverişli değildi, söze girmek fırsatını bile bulamadan, kocasını Eskişehir'e uğurlamak zorunda kaldı.

Eskişehir'e giden kocasının sinirleri gergindi, artık tansiyonu herhalde düşürmeye çalışıyordu. Bunun için Eskişehir'e gidip, orada konuşacak, "Meclis Tahkikat Komisyonu"nun çalışmalarını bitirdiğini duyuracak, "erken seçim" müjdesini verecek, bu noktalarda sivriltilmiş propagandanın balonunu delerek, huzuru sağlayacaktı!..

Günlerden 26 mayıstı. 1960 yılı yaşanmaktaydı. O gün Ankara, öteki günlere nispetle sakin geçmiş, büyük olaylara sahne olmamıştı. Akşam oldu, Berin Hanım, küçük oğlu Aydın'la birlikte yemeğini yedi ve erkenden yattı. Çünkü büyük oğlu Yüksel, ortanca oğlu Mutlu, yurt dışındaydılar Her zaman yaptığı gibi, gece lambasını söndürmeden önce, yabancı dergileri dikkatle gözden geçirdi ve gerisi için, "Sabah ola, hayrola" deyip gözlerini yumdu.

Gecenin bir vaktinde, telefon sürekli olarak çalıyordu. Uyandı. Kimdi arayan acaba? Eskişehir'den Adnan olmasındı!.. Merakla ahizeyi kaldırdı; Ankara'dan, Yenişehir'de oturan bir arkadaşıyla karşı karşıyaydı:

255* MENDERES... MENDERES...

- Tank seslerini duyuyor musun?

Gerçekten, alıcıda uğultulu birtakım sesler vardı ve arkadaşı kendisine bu seslerin tank sesleri olduğunu söylüyordu.

- Evet, duyuyorum, ne oluyor?

- Ben de, sen bilirsin diye telefon ettim! Şehrin her tarafında asker var!

- Bir tatbikat mı, yoksa bir ayaklanma mı?

- Nerden bilirim! Silahlar patlıyor.

- Hay aksi şeytan! Adnan da Ankara'da değil, Eskişehir'de. Dur bakayım, Cumhurbaşkanlığı nöbetçi subayından belki birşeyler öğrenebilirim!

- Aman öğren de, bize de bildir, çok merak ediyoruz!

- Olur...

Telefonu kapattı ve Celal Bayar'ın numarasını çevirdi. Gecenin bu saatinde karşısında Celal Bayar vardı. Gayet sakin bir sesle, durumu öğrenmek isteyen Berin Hanım'a bilgi veriyordu:

- Sizi Ben arayacaktım, ama yatmışsanız, uyandırmış olmayayım, dedim, Evet, şehirde bazı hareketler var! Mahiyetleri ve değerleri daha, iyi anlaşılabilir değil! Takip ediyorum. İsterseniz bize buyurun! Reşide Hanım ile Nilüfer uyumuyorlar, birlikte olursunuz!⁹

Daveti kabul etmekten başka yapacak birşey yoktu. Bundan gerisini Berin Hanım'ın dilinden izleyelim: "Köşk'te, gözüme çarpan bir fevkaladelik göremedim. Beni Nilüfer Hanım karşıladı. Üst kata çıktık.

Reşide Hanımefendi, namaz kılıyordu. Nilüferle bir odaya girdik. Duy-

⁹ Sayın Bayar'ın "Reşide Hanım ile Nilüfer" dediği, eşi ile kızıdır.

256 ■ İSMET BOZDAĞ

duklarını bana anlattı. Ne olabileceği üzerinde görüşüyorduk. Celal Beyefendi'nin merdivenleri çıktığını ve yatak odasına girdiğini gördüm. Uzaktan bir çekmece sesi duydum. Sonra Celal Beyefendi odadan çıktı. Gerçekten dikkat ettim; sağ cebine bir silah yerleştiriyordu. Gayet sakindi. Benimle birkaç kelime konuştu ve alt kata indi, Reşide Hanım da seccadesini toplamıştı. Birlikte kahvelerimizi içerken, telefonla alınan haberi tartışıyorduk.

TOMPSONLU SUBAYLAR

"Bir süre sonra alt kattan telaşlı ayak sesleri duyuldu; hepimiz, merdivenin başına koştuk. Bulduğum yerden, salonun büyük bir bölümü görünüyordu. Celal Beyefendi'nin koltuktan kalktığını ve elini sağ cebine sokarak ayakta durduğunu gördüm. Soluklarımız kesilmişti. Heyecandan titriyordum. Celal Beyefendi'nin, 'Ne istiyorsunuz?' dediğini duydum. Karşıdan gelenler, daha görülmemişti; ama ayak sesleri gittikçe yaklaştı. Birkaç subayın, Celal Beyefendi'nin etrafını -yarım daire biçiminde- aldıklarını gördüm. Tarihi bir andı. Gelenler, Celal Beyefendi'ye saygılı görünüyordular. Fakat, ellerinde Tompson'lar vardı ve Cumhurbaşkanı'nın karşısına çıkmanın saygı ile bir ilişkisi olmaması gerekiyordu! Gelenler, 'Bir hareketin başladığını ve Celal Beyefendi'yi güven altında bulundurmak için alıp götürceklerini' söylüyorlardı. Sayın Bayar, böyle bir güvene ihtiyacı olmadığını söyledi. Ben buraya milli irade ile geldim, dedi ve ordunun bir arzusu varsa, bunu dinlemeye hazır olduğunu, başka bir

257 • MENDERES... MENDERES...

maksatla gelmişlerse, çıkıp gitmelerini ihtar etti. Hayatımda bu kadar soğukkanlı, bu kadar iradeli insan görmemişim! Son derece rahat konuşuyordu, Celal Beyefendi. En küçük bir heyecan ve telaş emaresi göstermiyordu. Gelen subaylar, bu durum karşısında, kendisine yaklaşmak isteyince, sağ cebindeki silahı çekti.¹⁰ Fakat bu sırada, kenarda bulunan genç bir subayın, elindeki Tompson'un dipçığıyle, Bayar'ın koluna vurduğunu gördüm, silah düştü. Celal Beyefendi'nin etrafını alıverdiler.

"Bundan Ötesini herkes biliyor. Ben, merdiven başında donup kalmıştım. Olup bitenleri idrak etmeye çalışıyordum. Demek, herşey bitmişti! Ya Adnan? Ya Adnan, Eskişehir'de ne yapıyordun?.. İki yüzlü keskin bir bıçağın, yüreğimde döndüğünü hissettim. Korku ve heyecan içinde titriyordum: Ya Adnan ne olacak, çocuklarım ne olacaktı?.."

YASSIADA

Adnan Menderes, kendisine verilen uyuşturucu hapların "maksatlı" olduğunu ne zaman fark etti, bilinemez!.. Ama her halde farkettiler, her halde işkillendi ki, verilen hapların bir kısmını, yutmuş gibi görünüp saklamaya başladı. Böylece, hem düşüncesini daha sağlam tutuyor, hem günlerin getireceklerine kendisini hazırlıyordu.

"Yazarın notu: Yıllar sonra Sayın Bayar'la Çiftelhavuzlar'daki evinde görüşürken sormuştum:

"Cebinizden çıkardığınız tabanca ile ne yapacaktınız? Vuruşacak mıydınız subaylarla?"

Bayar'ın cevabı şu oldu: "Koskoca muhafız taburunu geçip evime kadar girmiş subaylarla silahla vuruşmanın hiçbir anlamı yoktu. Eğer tabancamı elimden düşür-meseler, kendimi vuracaktım! Memleketimin subayına kurşun sıkamam."

258 • İSMET BOZDAĞ

Yassıada'ya geldiği günden beri kendisine hazırlanan ve oynanan senaryoyu ne zaman fark ettiğini bilmiyoruz ama, kararlar açıklanmadan önce, Cemal Gürsel'in kendisine gönderdiği mektuba bel bağlamanın yanlışlığını kavrayıverdi. Belki mektubun giriş kısmının değiştirilerek yayımlanmasını bile, kendi lehine yorumlamış ve avukatı Burhan Apaydın'ın duruşmalar sırasında, gerçek mektubun okunması isteğine katılmamıştı ama, işte "takke düşmüş, kel görünmüş"tü.

Ortada anlaşılmayacak birşey yoktu: Bir 27 Mayıs İhtilâli olmuştu. Ya bu ihtilâli yapanlar suçlu, ya da muhatap olanlar suçluydu!.. Yapanlar, yönetimde; muhatap olanlar, mahkemede olduklarına göre, asılacak olanlar da elbette duruşmalarda sorguya çekilenlerdi! Peki, kimi asacaklar ve kendi meşruiyetlerini kanıtlayacaklardı?.. Anayasa'nın sorumlu görmediği Cumhurbaşkanı Celal Bayar mı, yoksa 10 yıl Demokrat Parti Genel Başkanlığı ve Başbakanlık yapmış olan Adnan Menderes'i mi? Bu sorunun iki cevabı yoktu!..

İNTİHAR TEŞEBBÜSÜ

Adnan Menderes de aynı düşünceye ulaşmış olmalı ki; karardan bir gün önce, hasımlarını, Adnan Menderes'i ipe çekmek zevkından mahrum etmek ümidi ve temennisi ile- o zamana kadar biriktirdiği uyku haplarının hepsini birden yuttu ve uyudu!

Gelin görün ki, "tedbir" "takdir"e uymadı; ertesi sabah, yataktan kalkmadığını görenler, ortalığı ayağa kaldırdılar... Doktorlar, Menderes'in midesini yıkadılar; güçlü ilaçlar vere-

259- MENDERES... MENDERES...

rek onu, asılacağı dünyaya döndürdüler: Nasıl, zalim bir şifa!.. Adnan Menderes, bu sebeple arkadaşlarını, asılacakları İmralı'ya götüren Hucumbot'ta yoktu!.. Bu sebeple, yiğitler yiğidi Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ile; efendiler efendisi Maliye Bakanı Hasan Polatkan asılmışlar; diğerleri bağışlandıkları ve müebbed hapse dönüştürüldükleri için, sehpanın altından dönmüşlerdi. Fakat Milli Birlik Komitesi'nin asılmasını tasdik ettiği Adnan Menderes, daha sehpaye gidecek kadar sağlığına kavuşmadığı için, Yassıada'daydı.

Yurt ve dünya politikacıları, Menderes'i sevenler, Türk siyasetini hicaptan korumak isteyecekler için, bir fırsat doğmuştu: Menderes'i ipten almak!.. Bir ümitti bu... Belki Cemal Gürsel, belki İsmet İnönü, belki dünya devletlerinden biri veya birkaçı, Milli Birlik Komitesi üzerine ağırlıklarını koyabilirler ve bir gün önce alınan karar iptal edilerek, Adnan Menderes de, öteki arkadaşları gibi müebbed hapse mahkum olmakla, canını kurtarabilirdi.

BERİN HANIM'IN ÇIRPINIŞI FAYDA ETMEDİ

Henüz o günlerde ordu içindeki cuntadan herkesin haberi yoktu. Tek iradenin M.B.K. olduğunu sanıyor ve her şey, bu komitenin tavır değiştirmesinden bekleniyordu.

Berin Hanım, Ankara'da çırpınıyordu... Gururunu, şahsiyetini, evvelce kendi kendisine yaptığı ahitleri bir kenara koymuş, düşmanına bile yüzü suyu dökmeye razı olmuştu... Ama kime başvuracaktı, kime yalvaracaktı? Kocasını son görüşünde Adnan Menderes, "Cemal Gürsel ile görüşmesi-

260 • İSMET BOZDAĞ

ni" kendisinden istemişti ama, işte bir haftadır, aralıksız, Paşa ile görüşmek için bütün yollara başvuruyor fakat bu PAŞA ile bir türlü görüşemiyordu!.. Kabul etmiyordu bu görüşmeyi PAŞA! Üstelik, bunu söylemiyor, SESSİZLİKLE cevaplandırıyordu...

EN UZUN GÜN

Kocasının asılmadığını ve kurtarılması için yurttan ve dünyadan çeşitli girişimler beklediğini öğrendiği 15 Eylül günü, hayatının geçmek bilmez "en uzun gün"ü olmuştu; her taraf "söylenti" kaynıyor; fakat hiçbir yerden gönlüne su serpeleyecek bir "haber" alamıyordu. Hep, gözü pencerede, kulağı kapıda, eli telefonun ahizesinde, akşam oldu, gece oldu, gece yarısı oldu... Kocasına, yaşamak hakkını müjdeleyen bir telgraf çekemiyorsa da, hiç olmazsa, bir "geçmiş olsun" demekte mi yoktu?.. Bir ölümden dönmüş, bir ölüme gidiyordu Kocası! Bu kadarına dayanmak insan vergisi değildi! Kendisi, koca günü hangi sarsıntılar, sıtımlar içinde geçirmişti... Ya o, olmayası adada, hiçbir haber alamayan Adnan Menderes ne haldeydi?.. Bir telgraf çekmek, böylece kocasına bir kere daha ulaşmak istiyordu ama, ne yazacaktı?..

Mantosunu giydi ve kapıdan fırlayıp çıktı. Telgraf memuruna uzatılan bir geceyarısı telgrafında şunlar yazılıydı:

"Sayın Adnan Menderes;

"Milli Birlik Komitesi'nin hayırlı kararını, çocuklarla birlikte beklemekteyiz'... Bu yolda, sabır ve metanet diler, rahatsızlığının geçici olmasını Tanrı'dan niyaz ederim.

261 • MENDERES... MENDERES...

Berin Menderes"

Evine döndü; sonra, iki gecedir süren uykusuzluğun kurşun yükü altında düşüne düşüne, yapabileceği son çareye ulaştı: İSMET PAŞA'YA GETMEK!..

BERİN HANIM İNÖNÜ'YE GİDİYOR

Evet, bir de İsmet Paşa'ya gitmek vardı. Ama, emindi ki kocası, -kendi hayatı için bile olsa- ihtilâlin mimarı olduğuna inandığı İsmet Paşa'ya gidilmesini hoş karşılamazdı! Ama çaresizdi Berin Hanım!.. Gitmemek, vebal altında kalmak olurdu... Gürsel Paşa'nın kapısında günlerce bekledikten sonra, İsmet Paşa'ya da pekâla gitmeyi göze alabilir, kendisini 10 yıllık Demokrat Parti iktidarı sırasında bir defa olsun ziyaret etmemiş Mevhibe İnönü'nün yüreğine yığıldığı burukluğu unutulabilir!.. Söz konusu olan, kurtarılacak bir hayattı!.. Her şeye değerdi bu!.. Eğer bir işe yaramıyor, kocasını kurtarmaya yetmiyorsa, "kadınlık gururu"nun ne ehemmiyeti vardı! Gidecekti!.. İsmet Paşa'ya gidecek ve kocasını kurtarması için ona yalvaracaktı! Mademki, ters dönmüş bir kaplumbağa çaresizliği içinde çırpınıyordu; İsmet Paşa'ya gitmiş, ya da gitmemiş, ne önemi vardı?...

Evet, gitti!

Sızlandı... Yalvardı... İşte o kadar!

Evet, işte o kadardı. Menderes'i güpegündüz astılar!..

DEMOKRAT PARTİ'DE HAŞİM İŞCAN FIRTINASI

Haşim İşcan "Mithat Paşa" tipi bir vali idi. Yani imarcı!.. Yani, toplumun sosyal yapısına müdahale eden bir vali! Valilikte, Mithat Paşa şablonunu kullanmak kolaydı; ama o şablonu bilerek kullanmak, hiç de kolay değildir... Çünkü tarih boyunca, toplumu çağdaş çizgiye, hatta çağdaş çizginin ilerisine götürmeyen müdahaleleri yapan yöneticiler, suçlanmışlar, aşağılanmışlardır! Nasıl ki, zamanlamasını bilmeyen yöneticilerin yaptıkları müdahaleler de kendileri için hayırlı olamamıştır... Toplumsal müdahalelerde hem zamanlama, hem karakter önemlidir.

Haşim İşcan'ın bir yönetim kalıbı vardı:

Gittiği vilayette göze görünür iş yapmak isterdi: Hasta-hane, okul, park, anacadde gibi... Ama çoğu ilde bu işler için gerekli para bulunmazdı. İşcan, gittiği vilayette hemen bir "...Güzelleştirme Derneği" kurardı. O yıllar, savaş yılları olduğu için, aynı zamanda yokluk yılları idi... Kahve, çay, bez,

264 • İSMET BOZDAĞ

benzin, gaz, un, pirinç, şeker vb. birçok dağıtıma tâbi maddelere Ankara'da nüfuzunu kullanarak biraz fazlaca getirtir, sonra bu ihtiyacı olanlara: "Git, güzelleştirme derneğine başışta bulun, sonra sana istediğini verelim" derler, böylece elde edilen paralarla imar işlerine girilirdi...

Tek parti döneminde bu işler, rahat yürümüştü ama, 1946'da çok partili rejime geçilince, İşcan'ın bu metazori başışları şikayet konusu olmaya başladı... Burada da durum böyleydi ve devlet dağıtımının haraca bağlanması, basında eleştirilere yol açıyordu.

Bu satırların yazarı, 1946 yılı Bursa'sında hem bir gazetenin sorumlusu ve yazarı, hem Demokrat Parti'nin Kurucu İl Yönetim Kurulu üyesi idi... Valiler, partilere karşı tarafsız kalmaları gerekirken, Haşim İşcan, açıktan açığa Halk Partisi'nden yana ağırlık koyuyor; hatta çok daha ileri giderek, Demokrat Partililer'in köylerde ve nahiyelerde açtıkları teşkilatlarının levhalarını söküyor, yöneticilerinin karakollara çekilip dövülmelerine seyirci kalıyor ve hatta Demokrat Parti yanlılarının, köylere,

nahiyelerine gitmelerini yasaklıyor, gidenleri jandarma ile durdurup, geri çeviriyordu! Direnenleri jandarma, karakola çekiyor, vücuduna kan oturuncaya kadar dayaktan geçiriyor, bazılarının ölümü bu yüzden oluyordu... Valinin bu partizanlığını gazetemizde ağır bir dille açıklıyor ve İçişleri Bakanlığı'na çekilen telgrafların hiçbirine olumlu bir karşılık, almak mümkün olamıyordu. Demokrat Parti'nin karşısında Halk Partisi silinmiş, yerine, "Devlet" geçip otur-

265 • MENDERES... MENDERES...

muştı. Demokrat Partililer'i sopadan geçiren bir karakol onbaşısını Haşim İşcan, "Şükrü Onbaşı değil, Mareşal Şükrü Onbaşı" diye nitelemekteydi!

Toplum yapısına, bu yanlış yoldan girip müdahale eden İşcan, bir başka toplum suçu daha işliyor; yarın İsmet Paşa "Demokrasiye Paydos" dediği zaman, Demokrat Parti'nin yüksek kademe yöneticilerini darağacına gönderecek sahte dosyalar hazırlamakta da zaman kaybetmedi: DP İl Başkanı Hulusi Köymen'in "Halkı isyana teşvik etmek" suçundan; gazeteci ve İl Yönetim Kurulu Üyesi İsmet Bozdağ'ın, "ihtilâl propagandası" yapmaktan, Hayri Terzioğlu'nun, "İnegöl Kaymakamlığı binasını basarak seçim sonuçlarını değiştirmek teşebbüsünden" her birimizi ipe gönderecek dosyaları da el altında bulundurdu. Sonradan bu dosyalar, MİT arşivlerinde bulunup, zamanın Başbakan Yardımcısı Samet Ağa-oğlu tarafından basına açıklanmıştır.

Buna rağmen Demokrat Parti Bursa seçimlerini ezici çoğunlukla kazanmış ve Partisinin iktidara gelmesine destek olabilmıştır. Fakat 15 mayısta vali, makamına gitmekten bile korkuyor, DP yöneticilerinin yardımına sığınıyor ve bizimle aynı araba içinde makamına gelerek, halka DP'ye düşmanlığı olmadığını ispatlamaya çalışıyordu. Oysa bütün yöneticiler, DP'nin "Devri Sabık yaratmamak" kararı ile aklanmış bulunuyorlardı.

Haşim İşcan, hem vali hem de yüksek dereceli bir MASON'du... İçişleri Bakanlığı'nda destek bulmakta gecikmedi,

266 • İSMET BOZDAĞ

Önce Samsun Valiliği'ne, ora halkı -Demokrat Parti'ye karşı geçmiş tutumundan ötürü- istemediği için, Balıkesir Valiliği'ne atanmıştı. Ama Balıkesirliler de istemiyorlar, İçişleri Bakanlığı yüksek bürokratlarından destek görmesine rağmen, vilayet halkı kafile kafile Ankara'ya gidiyor ve valilerinin değiştirilmesinde direniyorlardı...

Tam bu sırada Bulgaristan, yeni yönetime bir sürpriz yaptı ve Türkiye'ye gelmek isteyen Türklere sınır kapılarını açtı; binlerce insan sınırdan Türkiye'ye koşmaya başladı...

Yeni iktidar hemen bir "İskan Umur Müdürlüğü" kurup, bunu bir Devlet Bakanı'na bağladı... Bu Devlet Bakanı da, DP'nin Genel Yönetim Kurulu'nda görevli Fevzi Lütfü Kara-osmanoğlu'ydu... F.L.

Karaosmanoğlu da masondu. İçişleri Bakanlığı'nın mason ileri gelen bürokratları, kendisine Umum Müdürü olarak Haşim İşcan'ı teklif ettiler. Teklif yanlış değildi. Gerçekten Haşim İşcan, böyle bir iş için, biçilmiş kaftan sayılırdı... Ancak, ağır ve suçlu bir mazi taşıyordu. Onu, bir vilayette vali görmeye dayanamayan Demokrat Partililer valiliğin de üstünde -Başbakan adına hareket eden- bir Devlet Bakanı'nı Umum Müdürü olarak bir türlü benimseye-mediler... Bu sefer milletvekillerinin şikayetleri başladı. O kadar, ki, Mason milletvekilleri de İşcan'ın görevinden uzaklaştırılması için, Karaosmanoğlu'nu sıkıştırıyorlardı.

Fakat gel gelelim, ince bir nokta vardı: Haşim İşcan, yüksek dereceli bir masondu. "Üstadı Azam" seviyesinde bir itibarı vardı.. Fevzi Lütfü de yüksek dereceli bir masondu, 33.

267 • MENDERES... MENDERES...

dereceye kadar çıkmıştı ama, Haşim İşcan'ın mertebesi onun da çok üstündeydi... Bu yüzden, Haşim İşcan, Umum Müdürü olarak bakanın odasına girdiği zaman; Fevzi Lütfü hafifçe oturduğu koltuktan ayağa kalkar gibi yapıyor, her ne kadar bu hareketini sezdirmemeye dikkat ediyorsa da, hem fark ediliyor hem bu davranışı açıktan açığa eleştiriliyordu...

Haşim İşcan'ın valilik yaptığı Antalya, Bursa, Balıkesir Milletvekilleri bir olmuşlar, -seçmenlerinin baskısı yüzünden- Haşim İşcan'ın Umum Müdürlük'ten alınmasını dayatıyorlardı. Fevzi Lütfü, Haşim İşcan'ı, hem mason olduğu hem de işinde başarılı olduğu için savunuyor, direniyordu...

Bu karşılıklı çekişmeden Başbakan ve Demokrat Parti Genel Başkanı Adnan Menderes'in de haberi vardı; fakat arkadaşı Fevzi Lütfü'nün hatırını kırmamak için, işe müdahale etmiyordu. Fakat, Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu ve Haşim İşcan gibi mason olan, Balıkesir Milletvekili ve Genel İdare Kurulu üyesi Sıtkı Yırcalı da konuyu, Demokrat Parti Genel İdare Kurulu müzakeresine getirince, iş, partinin "Devri Sabık yaratmamak" teahhüdünün ne kadar geçerli olduğu noktasına kadar uzadı! Fakat Menderes'in direnmesi ve partinin teahhütlerine sadık kalması gerektiği prensibine sığınılarak durum geçirildi! Fakat tam o günlerde DP Bursa İl Kongresi vardı ve Adnan Menderes, bu Kongrede, İsmet Paşa'nın haksız hücumlarına cevap verecekti! Basın gelmiş, Kongre başlamış, Başve-kill'in İsmet Paşa'nın son konuşmalarına cevap vereceği bilin-

diğinden, Atatürk Caddesi'nin büyük bir bölümü partililer ve meraklılar tarafından doldurulmuştu... Menderes kürsüye geldi "Muhterem Bursalılar;" diye söze başlayınca, bütün salon bir ağızdan: "Haşim İşcan Haşim İşcan?.." diye tempo tutmaya başladı...

Menderes, Kongrenin mesajını hemen fark etti, ama anlamazlığa gerekerek sözüne devam etmeyi denemek istedi; kalabalığın daha baskılı sesi "Haşim İşcan" diye salonu şişirip sokağa sıçradı... Bu sefer sokak, tempoya katıldı; "Haşim İşcan, Haşim İşcan..."

Menderes, Bursalılara istediklerini vermeden konuşamayacağını anladı. "Peki, peki... anlıyorum... Ankara'ya dönüşümde Haşim İşcan'ın işine son verilecektir..."

Bir alkış tufanı, salonu ve caddeyi doldurdu... Gerçekten Menderes, Ankara'ya döner dönmez, Karaosmanoğlu'nu davet etmiş, durumu anlatmış ve Haşim İşcan'ın işine son verilmişti.

Bunca yıl geçtikten sonra düşünüyorum: Evet, Haşim İşcan'ın işine son vermek bir haksızlık, bir partizanlık... Fakat onu ömür boyu hapse gönderecek suçlarını görmezden gelmek, az iyilik mi?..

Kişileri, şöyle veya böyle avutabilirsiniz; ama kitleleri asla! Demokrasinin fazileti burada değilse, nerededir?

AÇIK TOPLUM

GEORGE SOROS